

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Ühiskonnateaduste instituut

Ühiskonna ja infoprotsesside analüüsi õppekava

Delis Lauringson

**Alaealiste õigusrikkumiste ennetamise praktikad kohalikul tasandil:
kohalike omavalitsuste esindajate ja piirkonnapolitseainike tõlgendused**

Magistritöö

Juhendaja: Judit Strömpl, PhD

Tartu 2024

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
1. TÖÖ TEOREETILINE TAUST.....	6
1.1. Alaealiste õigusrikkumine	6
1.2. Alaealiste õigusrikkumiste riskitegurid	6
1.2.1. Individuaalsed riskitegurid	7
1.2.2. Kasvukeskkonnast tulenevad riskitegurid	8
1.2.3. Kaaslaste mõjust tulenevad riskitegurid	9
1.2.4. Koolikeskkonnast ja kogukonnast tulenevad riskitegurid.....	9
1.3. Alaealiste õigusrikkumiste ennetamine	10
1.3.1. Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine	13
1.3.2. Alaealiste õigusrikkumiste näidustatud tasandi ennetustöö kitsaskohad	16
1.4. Alaealiste õigusrikkumiste ennetamise koordineerimine Eestis.....	17
1.4.1. Alaealiste õigusrikkumiste ennetamine riiklikul ja mittetulundussektori tasandil.....	18
1.4.2. Alaealiste õigusrikkumiste ennetamine kohalikul tasandil	20
1.4.3. Koostöö alaealiste õigusrikkumiste ennetamisel kohalikul tasandil	23
1.5. Probleemiseade, uurimistöö eesmärk ja küsimused	25
2. METOODIKA	28
2.1. Andmekogumismeetod.....	28
2.1.1. Poolstruktureeritud eksperdiintervjuud	28
2.2. Andmeanalüüsi meetod.....	29
2.2.1. Kvalitatiivne temaatiline analüüs	29
2.3. Uuringu eetilised aspektid	30
2.4. Metodoloogiline refleksioon	30
3. TULEMUSED: ANALÜÜS JA ARUTELU	32
3.1. Universaalse ja valikulise tasandi ennetuse läbiviimine	32
3.1.1. Üritused ja loengud haridusasutustes.....	33
3.1.2. Loengud ja projektid õpetajatele ja lastevanematele	35
3.2. Näidustatud tasandi ennetuse läbiviimine KOV-ides	37
3.2.1. Vestlused ja kohtumised osapooltega.....	37
3.2.2. Nõustamisteenused ja teraapiad	38

3.2.3.	Vabaaja tegevuste pakkumine	39
3.2.4.	Tugiteenuste ja muude täiendavate tegevuste pakkumine	40
3.2.5.	Ennetus- ja sotsiaalprogrammide rakendamine	41
3.2.6.	Piirkonnapolitseinike rakendatavad tegevused.....	42
3.3.	Kitsaskohad alaealiste õigusrikkumiste ennetustöös.....	45
3.3.1.	Abivajav laps jõuab vaatevälja alles siis, kui on õigusrikkumise toime pannud	45
3.3.2.	Teenuste piiratud kättesaadavus.....	46
3.3.3.	Teenustele suunamine teistesse piirkondadesse on keeruline	48
3.3.4.	KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike ajalise ressursi puudus.....	49
3.3.5.	Abist keeldumine ning teenustest hoidumine	50
3.3.6.	Mittekaristuslike meetmete rakendamise keerukus	52
3.3.7.	Mittekaristuslikud mõjutusvahendid ei ole tõhusad kõigil juhtudel	53
3.4.	Koostöö alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö läbiviimisel	54
3.4.1.	Koostöö KOV-i esindajate ja piirkonnapolitseinike vahel	54
3.4.2.	Koostöö teiste asutuste ja organisatsioonidega.....	56
3.4.3.	Koostöö teiste KOV-ide lastekaitsetöötajate ja piirkonnapolitseinikega	58
3.5.	Võrdlus väiksemate ja suuremate KOV-ide vahel.....	59
3.6.	Uuringus osalenute ettepanekud.....	60
4.	JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD	64
4.1.	Järeldused	64
4.2.	Ettepanekud.....	69
	KOKKUVÕTE	73
	SUMMARY	75
	KASUTATUD KIRJANDUS	77
	LISAD	88
	Lisa 1. Intervjuuküsimused KOV-ide esindajatele ja piirkonnapolitseinikele	88
	Lisa 2. Informeeritud nõusoleku vorm	90
	Lisa 3. Alaealistele õigusrikkujatele suunatud programmide rakendamine KOV-ides.....	92

SISSEJUHATUS

Justiitsministeeriumi (i.a-a) andmetel registreeriti 2023. aastal Eestis 3932 alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumist, millest 3164 olid väärteod ja 768 kuriteod. Kõige enam õigusrikkumisi registreeriti Tallinnas. Väärtegede arv võrreldes 2022. aastaga langes 8% ning kuritegude arv tõusis 4%. Kõige sagedasemad õigusrikkumised hõlmavad vägivallakuritegusid, vargusi ning alkoholi tarbimist. Kasvanud on ka narkootikumidega seotud süütegude arv. Väärtegusid toime pannud alaealiste keskmine vanus on 16 aastat ning kuritegusid toime pannud alaealiste keskmine vanus on 15 aastat.

Alates 2018. aastast muudeti Eestis alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumiste uurimise ja lahendamise tava. Muudatuse eesmärgiks oli tõhustada reageerimist õigusrikkumistele. Varasemalt oli alaealiste õigusrikkujatele mõjutusvahendite määramine alaealiste komisjonide töö. Reformiga tunnistati kehtetuks alaealiste mõjutusvahendite seadus ning kaotati ära alaealiste komisjonid (Pärn, i.a). Seda selleks, et reformiga loodavas uues süsteemis toetada alaealist veelgi enam (Tamm ja Salla, 2016). Alaealiste õigusrikkujatega seonduvad ülesanded jaotati ära politsei, kohalike omavalitsuste (edaspidi KOV-ide), prokuratuuri ja Sotsiaalkindlustusameti vahel. Alaealine õigusrikkuja on abivajav laps ning kiirem menetlus võimaldab alaealisel õigusrikkujal kiiremini alustada tegude heastamist, õppimist ja vajaliku toe saamist (Pärn, i.a).

Kriminaalpoliitika üks oluline suund on alaealiste õigusrikkumiste ennetamine viia rohkem kohalikule tasandile (Justiitsministeerium, i.a-b). Seda seetõttu, et KOV-id ja piirkonnapolitseinikud omavad põhjalikku ülevaadet kogukonna probleemidest (Politsei- ja Piirivalveamet, 2018).

Alaealiste õigusrikkumiste ennetamist on varasemalt uuritud ning on selgunud, et kohalikul tasandil õigusrikkumiste ennetamine on ebaühtlase kvaliteediga (Veemaa jt, 2016). Lisaks varieerub KOV-i töötajate ja piirkonnapolitseinike omavaheline koostöö erinevates KOV-ides (Markina jt, 2021). Siiski pole seni uuritud kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustööd sellisest vaatenurgast, kus oleks analüüsitud nii KOV-ide esindajate kui ka piirkonnapolitseinike tõlgendusi ja praktikaid. Seetõttu on minu magistritöö eesmärk analüüsida kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö praktikaid KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike tõlgenduste alusel. Teema uurimise kaudu saab luua uut teadmist alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö tõhusamaks muutmiseks tulevikus ja killustatuse vähendamiseks.

Uurimiseesmärgi täitmiseks püstitasin järgnevad uurimisküsimused:

1. Kuidas tõlgendavad KOV-ide esindajad ja piirkonnapolitseinikud enda kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö praktikaid? Millised meetmed ja lähenemisviisid on nende arvates kõige tõhusamad?
2. Millised kitsaskohad kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustöös KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike vaates esinevad?
3. Kuidas hindavad KOV-ide esindajad ja piirkonnapolitseinikud omavahelist koostööd alaealiste õigusrikkumiste ennetamisel kohalikul tasandil? Kuidas toimub koostöö teiste asutuste, organisatsioonide ja KOV-idega?
4. Missugused erinevused on märgatavad väiksemate ja suuremate KOV-ide kohaliku tasandi ennetustöö praktikas?
5. Millised on KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike ettepanekud, et parandada alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö tõhusust ja vähendada killustatust kohalikul tasandil tulevikus?

Magistritöö koosneb neljast peatükist. Esimeses peatükis annan ülevaate teoreetilisest taustast, kus selgitan alaealiste õigusrikkumiste mõistet ja analüüsin õigusrikkumise riskitegureid. Seejärel käsitlen alaealiste õigusrikkumiste ennetamist ning selgitan alaealiste õigusrikkumiste ennetamise koordineerimist Eestis ning toon välja osapoolte rollid selles protsessis. Teoreetilise osa lõpus on kirjeldatud probleemiseadet ning lähtuvalt sellest on püstitatud uurimiseesmärk ja -küsimused.

Teises peatükis kirjeldan andmete kogumise ja analüüsiks kasutatud meetodeid, valimi moodustamise põhimõtteid ja uuringu eetilisi aspekte. Peatükk sisaldab ka metodoloogilist refleksiooni. Kolmandas peatükis toon esile magistritöö tulemused ning nende analüüsi. Esmalt KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike tõlgendused nende praktikatest universaalse, valikulise ja näidustatud ennetuse läbiviimisel. Seejärel uurimuses osalenute vaates esinevad kitsaskohad ennetustöö läbiviimisel ja uurimuses osalenute vaateid omavahelisele koostööle. Lisaks võrdlen väiksemate ja suuremate KOV-ide erinevusi ennetustöö läbiviimisel ning esitan uurimuses osalenute ettepanekud. Neljandas peatükis esitan magistritöö järeldused ja edasised soovitusel.

1. TÖÖ TEOREETILINE TAUST

Töö teoreetilises taustaülevaates selgitan lahti alaealiste õigusrikkumiste mõiste, annan ülevaate alaealiste õigusrikkumiste riskiteguritest ja ennetamisest ning selle kitsaskohtadest. Samuti annan ülevaate alaealiste õigusrikkumiste koordineerimisest Eestis, kus analüüsin riiklikku, kohalikku ja mittetulundussektori tasandit ning käsitlen ka koostööd ennetustöö rakendamisel.

1.1. Alaealiste õigusrikkumine

Alaealiste õigusrikkumist defineeritakse kui seaduse rikkumist, mille on toime pannud isik, kes ei ole jõudnud seaduslikku täiskasvanu ikka (Burfeind ja Bartusch, 2016). Karistusseadustiku (2023) § 3 lg 1 ja 2 sõnastusest lähtuvalt on õigusrikkumine ehk süütegu karistusseadustikus või muus seaduses sätestatud karistatav tegu. Süütegudeks nimetatakse väärtegu ja kuritegu.

Alaealiste õigusrikkumine kujutab endast sotsiaalset probleemi, mis toob kaasa negatiivseid tagajärgi nii ohvritele, õigusrikkujatele kui ka ühiskonnale tervikuna. Õigusrikkuv käitumine mõjutab kahjulikult ka alaealist ennast ja tema perekonda. Samuti mõjutab see normaalset eluüleminekut täiskasvanuikaga (Smith ja Stern, 1997). Case ja Batemani (2020) uurimuse kohaselt on ajalooliselt nii alaealised kui ka täiskasvanud õigusrikkujaid koheldud sarnaselt. Ent alates 20. sajandist on eristatud alaealiste kriminaalsüsteemi täiskasvanute omast. Richards (2011) tõlgendab seda sellega, et alaealiste puhul on tegemist ebaküpsede inimestega ja seetõttu ei pruugi nad suuta täielikult mõista oma tegude tagajärgi ega teha vahet õigel ja valel. Sageli on õigusrikkumise taga ka muid probleeme, mis vajavad lahendamist.

1.2. Alaealiste õigusrikkumiste riskitegurid

Alaealiste õigusrikkumiste põhjuste mõistmiseks on jõutud järeldusele, et kuritegelikule teele sattumiseks pole üht kindlat trajektoori, kuid eksisteerivad riskitegurid, mis suurendavad alaealise võimalust õigusrikkumiste toimepanemiseks (Shader, 2001). Riskitegurid ohustavad lapse arengut ning heaolu pikemas perspektiivis (Sotsiaalkindlustusamet, 2023).

Riskihindamise tulemusena on võimalik tuvastada isikuid, kellel esineb püsiv rikkumiskäitumine. Samas on suur hulk indiviide, kelle puhul riskitegurite olemasolul ei ilmne õigusrikkumisi või neid ei suudeta tuvastada (Aaben jt, 2018). Riskihindamine on oluline alaealiste õigusrikkumiste ennetamiseks ja ennetusprogrammide täiustamiseks. Alaealiste õigusrikkumiste riskitegurite tuvastamine võimaldab ennetustööl suunata ressursse just nende teguritega tegelemisele (Shader, 2001). Riskitegureid on mitmel viisil tõlgendatud ning erinevatel autoritel on nende mõju kohta erinevad arusaamad. Järgmistest alapeatükkides on välja toodud erinevates käsitlustes mainitud põhilised riskitegurid.

1.2.1. Individuaalsed riskitegurid

Individuaalseks riskiteguriks võib olla antisotsiaalne käitumine, mille põhiliseks tunnuseks on agressiivsus. Seda on nimetatud üheks kõige esmasemaks sotsiaalse käitumise omaduseks, mis ennustab õigusrikkuvat käitumist (Wassermann jt, 2003). Käitumishäire diagnoosimise eelduseks on see, et alaealise käitumismuster ei vasta ealiselt sobivatele sotsiaalsetele ootustele (Young jt, 2017). Lisaks kuuluvad individuaalsete riskitegurite isikuomaduste juurde ka empaatiapuudus teiste inimeste suhtes, põnevuse otsimine ja madal enesekontrollivõime, kus alaealine ei suuda oma käitumist kontrollida, mis võib viia ebamõistlike otsuste tegemiseni (Bobbio jt, 2020; Saar, 2007). Samuti on riskitegurikskahjulikud harjumused, milleks on näiteks narkootikumide ja alkoholi tarvitamine, mis on omakorda seotud liigse vaba ajaga (Bobbio jt, 2020).

Mitmetes uuringutes on rõhutatud, et üheks õigusrikkumiste individuaalseks riskiteguriks on vaimne haavatavus. Näiteks psüühikahäiretega lapsed võivad olla võimetud tegema vahet õige ja vale vahel. (Rayavarapu, 2022). Retz jt (2021) uurimusest selgus, et näiteks aktiivsus- ja tähelepanuhäiretega alaealistel on suurem risk õigusrikkuvaks käitumiseks võrreldes nendega, kellel seda pole. Alaealiste õigusrikkujate puhul võivad riskiteguriteks olla ka liigne vaba aeg, näiteks, kui ei käida huviringides ning puuduvad hobid või muud kohustuslikud lisategevused (Svensson ja Oberwittler, 2010). Samuti on riskiteguriks kahjulikud harjumused, milleks on näiteks narkootikumide ja alkoholi tarvitamine, mis on omakorda seotud liigse vaba ajaga (Bobbio jt, 2020).

1.2.2. Kasvukeskkonnast tulenevad riskitegurid

Alaealiste poolt toime pandud õigusrikkumiste ja perekondlike tegurite vahelist seost on akadeemilistes uuringutes laialt esile toodud. Perekond mängib olulist rolli alaealiste käitumise ja iseloomu kujundamisel (Dong, 2023). Vanemlik hoolimine, mõistmine, toetus ning aktiivne osalemine lapse elus mõjutavad oluliselt lapse arengut ja käitumist. Nende puudumisel ning koduses keskkonnas esinevate konfliktide korral pereliikmete vahel suureneb oht, et alaealised panevad toime õigusrikkumisi (Rayavarapu, 2022; Smith ja Stern, 1997).

Gupta jt (2022) uurimuses on välja toodud, et vanemliku hoolitsuse ja järelvalve puudumine võib mõjutada alaealiste õigusrikkuvat käitumist. Kui lapsel puudub eeskuju ja vanemlik juhendamine, võib tal olla raskusi õppida, mis on õige ja mis vale. Kui vanemad ei jälgi, kellega laps aega veedab või kas ta täidab oma koolikohustusi, võivad alaealised kuritarvitada oma vabadust. Lisaks võib selline hooletus tekitada lapses tunde, et vanemad ei hooli temast ning ta võib otsida tähelepanu läbi õigusrikkumiste. Saar (2007) on välja toonud, et alaealiste õigusrikkuvat käitumist võib mõjutada ka vanemate enda õigusrikkuv käitumine. Kui vanematel on neutraalne ning aktsepteeriv suhtumine õigusrikkumistesse võib see anda lapsele eksliku signaali, et taoline käitumine on lubatud.

Alaealiste õigusrikkuvat käitumist võib mõjutada pere majanduslik ebastabiilsus. Seos võib olla sellega, et perekonnas puuduvad vajalikud vahendid perekonnaliikmete põhivajaduste täitmiseks, mistõttu paneb alaealine toime vargusi (Dong, 2023).

Lastekaitseadus (2023) § 24 lg 1 kehtestab selged piirangud lapse väärkohtlemisele. Väärkohtlemise all mõistetakse lapse hooletusse jätmist, emotsionaalset, vaimset, kehalist ja seksuaalset väärkohtlemist, sealhulgas alavääristamist, hirmutamist ja kehalist karistamist. Markina ja Žarkovski (2014) läbiviidud uuring näitas, et väärkoheldud lastel on 1,8 korda suurem risk õigusrikkumiste toimepanemiseks. Constantin ja Boyett (2020) leidsid, et näiteks seksuaalkuriteo ohvriks langemine suurendab inimese negatiivset ja agressiivset meeleolu. Selline käitumine viitab ka tulevikus suurenenud riskile õigusrikkuvaks käitumiseks.

1.2.3. Kaaslaste mõjust tulenevad riskitegurid

Noorukieas on eakaaslaste mõju sotsiaalsele arengule eriti oluline, kuna see aeg määratleb esimeste sõprussuhete kujunemise perioodi (Reeta, 2020). Markina ja Žarkovski (2014) läbiviidud uuringud näitavad, et alaealised veedavad rohkem aega sõpradega, võrreldes pereliikmetega või üksi olles.

Üheks riskiteguriks on see, kui sõpruskonnal puudub positiivseid tegevusi, mis täidaksid nende vaba aega, näiteks huviringid (Svensson ja Oberwittler, 2010). Uuringutest on ilmenud, et poiste ja tüdrukute seas on alkoholi ja narkootikumide tarbimine vaba aja veetmise oluline osa ja vanuse kasvades suureneb probleemne käitumine, näiteks illegaalsete tegevuste sooritamine ja alkoholi ning narkootikumide sagedasem tarbimine. See tähendab seda, et sõpruskonnal ei ole midagi paremat oma vaba ajaga peale hakata (Markina ja Žarkovski, 2014).

Alaealiste õigusrikkuv käitumine sõltub ka sellest, mil määral on sõpradel seotust õigusrikkuvate tegevustega, sest alaealine võib võtta omaks sõprade käitumismustrid. Sellises keskkonnas võivad alaealised kogeda survet eakaaslaste poolt ning hirmu väljatõrjumise ees, kui nad keelduvad osalemast ebasobivas käitumises. Seetõttu võidakse pidada lihtsamaks nende mõtteviisiga kaasa minemist (Agnew, 1991; Rayavarapu, 2022; Reeta, 2020).

1.2.4. Koolikeskkonnast ja kogukonnast tulenevad riskitegurid

Koolikeskkonnal võib olla roll seoses õigusrikkumisele kalduva käitumise kujunemisega. Alaealised veedavad koolis märgatava osa päevast ning igapäevane suhtlus eakaaslaste ja õpetajatega arendab ning mõjutab sotsiaalseid oskusi. Kool on oluliseks keskkonnaks isiksuse kujunemisel. Üheks riskiteguriks on see, kui laps ei ole piisavalt kaasatud erinevatesse tegevustesse. Rolli mängib ka tunnustuse ja koolikeskkonnaga rahulolu puudumine (Saar, 2007). Riskiteguriks on ka mõjuva põhjuseta koolist puudumine (Luengen jt, 2021). Need lapsed, kes on koolist sagedamini puudunud, neil esineb tihedamini ka õigusrikkumisi (Markina ja Šahverdov-Žarkovski, 2007). Seda saab selgitada sellega, et koolist puudumine võib omakorda olla tagajärg teatud riskiteguritest, mis mõjutavad noore soovi koolis käia, näiteks peresisete probleemide olemasolu (Gubbels jt, 2019).

Kogukonnad on erinevad ning lapse kasvukeskkond võib mõjutada tema õigusrikkuvat käitumist, sest majanduslik seisund ja sotsiaalne olukord võivad olla olulised tegurid. Piirkonnad, kus on selgelt näha füüsiline allakäik, madal kogukondlik kuuluvustunne ning alaealiste tihedam kokkupuude õigusrikkumistega, avaldavad mõju alaealiste õigusrikkuvale käitumisele. Samuti on riskiteguriks ka see, kui avalikke kohti jälgitakse ebapiisavalt ning alaealiste jaoks on narkootikumide kättesaadavus lihtne (Markina ja Žarkovski, 2014).

1.3. Alaealiste õigusrikkumiste ennetamine

Õigusrikkumiste ennetamine hõlmab meetmeid, mis aitavad ära hoida, vähendada või peatada õigusrikkumisi kui sotsiaalset nähtust (European Commission, i.a). Iga jõupingutus õigusrikkumiste ennetamiseks toob kaasa mitmeid olulisi positiivseid mõjusid ühiskonnale, näiteks vähendada alaealiste sattumist püsivale kuritegelikule teele (Greenwood, 2008). Õigusrikkumiste ennetamine on ka kulutõhus, kuna ennetus on odavam kui tagajärgedega tegelemine (Siseministerium, 2021).

Alaealiste õigusrikkujate kontekstis on ennetuse üldiseks eesmärgiks on tagada tervislik ja ohutu lapse areng, et nad saaksid kujuneda eeskujulikeks ja aktiivseteks ühiskonna liikmeteks (United Nations Office on Drugs and Crime ja World Health Organization, 2018). Tõhus ennetustöö põhineb teaduspõhisel lähenemisel, kus meetodid on toetatud loogiliste või teoreetiliste mudelitega või muutumise teorial. Mõju on tõendatud usaldusväärsete uurimismeetodite abil, kinnitades, et tegevused soodustavad positiivseid muutusi indiviidide käitumises või heaolus ning on teaduslikult tõendatud (Tervise Arengu Instituut, 2022).

Gordon (1983) töötas välja ennetusmudeli, mis koosneb kolmest tasandist (vt ka joonis 1):

1. Universaalne tasand – ennetavad tegevused on suunatud kõigile, olenemata nende riskitasemest.
2. Valikuline tasand – ennetavad tegevused on suunatud nendele, kellel on riskitase keskmisest kõrgem ning tegevused peaksid olema rakendatud vaid nendele rühmadele.
3. Näidustatud tasand – ennetavad tegevused on suunatud isikutele, kellel esinevad juba riskitegurid või kellel on väga kõrge risk nende tekkeks.

Joonis 1. Ennetustasandid. Allikas: Politsei- ja Piirivalveamet 2018

Universaalse tasandi ennetuse eesmärgiks on parandada üldist elukvaliteeti ja vähendada riskitegureid (Politsei- ja Piirivalveamet, 2018). Näiteks uimastite tarbimisega seotud universaalse tasandi ennetuse oluliseimaks sihtrühmaks on lapsed ja noored. Seda seetõttu, et selles vanuses on võimalik jagada teadmisi ja kujundada hoiakuid, mis aitavad neil teha paremaid ja tervislikumaid valikuid (Terviseinfo, 2016). Samuti õpetatakse kooliõpilastele teadmisi ja oskusi, mis aitavad neil teha teadlikke valikuid ja toime tulla igapäevaeluga (Siseministeerium, 2021).

Oluline on ka seejuures, et lapsed mõistaksid, miks õigusrikkuv käitumine on halb ja millised on otsesed tagajärjed ja kuidas need võivad mõjutada nende tervist ja tulevikku. Koolidel tuleb keskenduda kiusamise ennetamisele mis omakorda aitab vähendada õigusrikkumiste riski. Lastele tuleb pakkuda ka mitmekesiseid vaba aja veetmise võimalusi, et soodustada eakaaslastega suhtlemist, sõprussuhete loomist ning positiivsete käitumismustrite kujunemist (Rayavarapu, 2022). Universaalse tasandi ennetustegevuste tulemusel on täheldatud paremat edasijõudmist koolis ning vähenenud tõenäosust uimastite proovimiseks ja nendest sõltuvusse langemiseks. Paranevad vanemate ja laste vahelised suhted ning vanemad omandavad paremaid vanemlikud oskused. Samuti väheneb vanemate enda õigusrikkumiste esinemine ja õigusrikkumiste arv ühiskonnas üldiselt (Siseministeerium, 2021). Universaalse ja valikulise sihtrühma kuuluvad ka lastevanemad. Eesmärk on tõsta vanemate teadlikkust ning kaasatust alaealise elus (Randolph jt, 2009).

Valikulise ennetuse sihtrühma hulka kuuluvad näiteks õpiraskustega ja koolikohustust mittetäitvad lapsed. Lisaks lapsed, kes ei koge vanemlikku hoolitsust ja kelle vanemad on õigusrikkumistega seotud.

Nendel lastel on suurem risk näiteks sattuda sotsiaalsesse tõrjutusse ning jääda ilma vaba aja veetmise võimalustest. Valikulise ennetuse puhul on oluline märgata alaealisi, kes kuuluvad riskirühma ning neid aidata ja pakkuda neile tuge. Näiteks pakkuda nõustamisteenust ning läbi viia vestluseid perega (Terviseinfo, 2016).

Aina enam pööratakse rõhku universaalsele ja valikulise tasandi ennetusele, et hoida ära õigusrikkumisi. Teiste riikide näidetel saab välja tuua Islandi mudeli, mis keskendub sellele, et vähendada perekondlikke, koolikeskkonnaga ja eakaaslastega seotud riskitegureid. Sigfusdottir jt (2011) on välja toonud, et mudelit peetakse tõhusaks, sest selle raames on vanemad teadlikumad, oskavad oma lapsi rohkem jälgida ning märgata esmaseid riskitegureid ja pakkuda emotsionaalset tuge. Samuti rõhutatakse perega koos veedetud aja tähtsust. Koostööd tehakse koolidega, et toetada toimivat võrgustikku, kuhu kuuluvad ka lastevanemad, et ennetada näiteks kiusamist. Samuti toetatakse laste osalemist vabaaja tegevustes (Sigfusdottir jt, 2011).

Kiusamise ennetamiseks on erinevates riikides, kaasa arvatud ka Eestis, kasutusel Kiusamisvaba Kooli (edaspidi KiVa) tõenduspõhine programm. Hetkel on programm kasutusel 122 Eesti koolis. Programmi kaasatakse terve koolipere ja eesmärgiks on kiusamise ennetamine, juhtumite lahendamine ning tulemuste hindamine. Ennetustegevustena tõstetakse teadlikkust kiusamisest ning rõhk on ka pealtvaataja rolli teadvustamisel. Koolituse läbinud koolitõõtjad rakendavad meetodikat kiusujuhtumite lahendamiseks. Programm on rahvusvaheliste uuringute tulemustel tõhus, aidates lahendada või leevendada 98% juhtumitest (SA Kiusamisvaba Kool, i.a).

Mitmes riigis on edukaks osutunud ka ennetusprogramm PreVenture, mille raames viiakse koolides läbi spetsialistide poolt kaks 90-minutilist sessiooni, et aidata õpilastel näiteks vähendada negatiivset mõtlemist, kooliga seotud stressi, oskust eakaaslaste survele vastu panna ja suhtekonflikte lahendada (PreVenture, i.a). Newton jt (2022) uuringust selgus, et ennetusprogramm on aidanud edasi lükata alkoholi tarbimise alustamist ja kuritarvitamist programmis osalenud noorte seas. Sellest tulenevalt võib öelda, et universaalse tasandi ennetuse raames on riskitegurite tekkimise või süvenemise ennetamine tõhus, isegi kui seda tehakse loengute kaudu.

Näidustatud ennetuse kontekstis hõlmavad sekkumised juba alaealiste õigusrikkujate abistamist, eesmärgiga ennetada nende tulevasi õigusrikkumisi (Siseministerium, 2021).

Streimann jt (2020) on välja toonud, et näidustatud ennetuse eesmärgiks on aidata ka toime tulla isikuomaduste ja riskiteguritega, mis mõjutavad toimetulekut. Näidustatud tasandi ennetust on põhjalikumalt uuritud peatükis 1.3.1.

1.3.1. Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine

Alaealiste õigusrikkujate hulgas võib eristada kahte sihtrühma. Esimeseks on õigusrikkumiste juhtumid, mis on juhuslikud või üksikjuhtumid. Nende puhul piisab sageli sellest, kui selgitatakse alaealisele tegude tagajärgi ning lastakse võtta vastutus. Tavaliselt määrab piirkonnapolitseinik sellisel juhul mingisuguse ea- ja jõukohase mittekaristusliku mõjutusvahendi, mille korrektsel täitmisel lõpetatakse menetlus. Teiseks sihtrühmaks on need õigusrikkujad, kelle toimepandud õigusrikkumised viitavad probleemidele, mis ilma sekkumiseta võivad põhjustada korduvaid õigusrikkumisi (Sotsiaalkindlustusamet, 2023).

Aina enam on hakatud ka teistes riikides kasutama alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel näidustatud ennetuse raames mittekaristuslike mõjutusvahendeid ja taastava õiguse praktikaid. Viimaste kümnendite uuringud näitavad, et mittekaristuslike meetmete, eriti taastava õiguse praktikad on andnud positiivseid tulemusi, eelkõige ka järgnevat õigusrikkumiste ennetamisel (Green jt, 2019; Kennedy jt, 2019; Sherman jt, 2014; Tamm ja Salla, 2016)

Markina jt (2021) on leidnud, et Põhjamaades on alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö valdkond „pehmem“ ning karistamise asemel eelistatakse hoopis mõjutamise abil ennetada järgnevaid õigusrikkumisi. Alaealiste õigusrikkujatele suunatud tegevused peavad lähtuma laste õigustest ning rahvusvahelise Lapse õiguste konventsiooni (1991) põhimõtetest. Näiteks rõhutab Artikkel 3, et kõige olulisemaks tuleb pidada laste huve.

Mõjutusvahend on lahend süüteomenetluses või süüteo asjas, nendeks on hoiatus, kahju, heastamine, lepitusteenus, kohustuse võtmine või sotsiaalprogramm (Tani-Jürisoo jt, 2018). Rahalist trahvi nähakse üha enam karistusena, millel on kaheldav mõju lapse käitumise ja probleemide lahendamisele. Reageerima peaks sotsiaalsete ja hariduslike meetmetega, mis on tulemuslikumad. Lisaks puudub enamasti alaealistel rahaline sissetulek, mistõttu on rahaline karistus kohaldatud justkui vanematele (Tamm ja Salla, 2016).

Karistus tuleks määrata alles siis, kui ükski teine mõjutusvahend ei anna soovitud tulemust (Tani-Jürisoo jt, 2018). Mõjutusmeetmeteks on erinevatele teenustele ja sotsiaalprogrammidesse suunamine. Teenustena pakutakse näiteks psühholoogilist ja psühhiaatrilist abi ning erinevaid teraapiaid. Lisaks viiakse läbi vestlusi nii alaealistega kui ka nende peredega (Reinson jt, 2021).

Taastav õigus on konfliktide ja õigusrikkumiste lahendamise meetod, mis võimaldab kahju heastada ja konflikte lahendada (Sotsiaalkindlustusamet, 2024c). Taastava õiguse lähenemine näeb õigusrikkumisi kui suhete rikkumist ning selle keskmes on suhete taastamine läbi vestlemise, mitte karistamise (Wilson jt, 2017). Taastava õiguse raames tulevad kokku õigusrikkuja, õigusrikkumise ohver ja teised osapooled (Keisha jt, 2023). Taastava õiguse puhul on ohvri seisukohalt oluline saada vastuseid küsimustele, jagada oma vaatenurki olukorrale ja konfliktile, taastada ohvri enesekindlus, eriti kui ta on tundnud end alavääristatuna ning saada hüvitist tekitatud kahju eest (Zehr ja Gohar, 2002). Abiks on selle protsessi juures neutraalne vahendaja, kes toetab osapooli protsessis, ilma hinnanguid andmata (Sotsiaalkindlustusamet, 2024c). Alaealiste õigusrikkujate kontekstis on taastava õiguse kontekstis eriti oluline see, et alaealine vastutaks enda tegude eest ning heastaks kahju kannatanule (Pavelka ja Thomas, 2019). Taastaval õigusel on oluline roll ka suhete taastamisel enda lähedastega. Kirkwood (2022) on välja toonud, et taastava õiguse puhul oluline ja tulemuslik see, kui osapooled jagavad enda mõtteid, saavad üksteisest paremini aru ja taastavad suhteid pereliikmete ja eakaaslastega.

Riskitegurite analüüsist selgus, et perekond on oluline taustategur ning alaealiste õigusrikkujate abistamisel ja mittekaristuslike meetmete rakendamisel on sageli oluline kaasata ja aidata tervet perekonda. See ilmnes ka Järv jt (2021) uuringust, et perekesksed teenused ja programmid on tähtsad, et toetada tervet perekonda. Ka Tamm ja Salla (2016) rõhutasid, et lastevanemate roll ja vastutus peab olema suurem, et leida lahendusi probleemidele. Teiste riikide kogemuse põhjal saab tuua Norra näite. Tamm ja Salla (2016) viitavad Norra Justiitsministeeriumi eksperdile Anne Brita Normanile, kes selgitab, et Norras on mõjutusmeetmete süsteemi lahutamatuks osaks perekeskne lähenemine. See hõlmab perelepitusteenuse kohustuslikku pakkumist ja vanemate kaasamist vestlustesse võimalikult palju.

Alaealiste õigusrikkujate kontekstis on oluline suurendada lastevanemate teadlikkust ja oskusi kõikide ennetustasandite raames, sest nemad mängivad väga suurt rolli õigusrikkumiste ennetamisel (Terviseinfo, 2016).

Nagu riskitegurite analüüs näitas, mõjutab vanemate käitumine otseselt alaealisi, seega on oluline rõhutada ka vanemlike oskuste programme, mis aitaksid vanematel paremini toime tulla ja aidata oma alaealist (McLean, 2015).

Individuaalsete ja perekondlike riskitegurite maandamisel on tulemusi näidanud ka multisüsteemne teraapia (ingl k *multisystemic therapy*), mis keskendub laialdaselt õigusrikkumiste põhjustele, püüdes vähendada antisotsiaalset käitumist ning probleeme perekonnas ja koolis. Terapeudid töötavad alaealise ja tema perekonnaga 3-5 kuud ning alguses võivad kohtumised toimuda isegi igapäevaselt, hiljem harvemini (European Monitoring Centre for Drugs and Drug addiction, i.a). Erinevate uuringute tulemused on näidanud, et teraapia on parandanud vanemlikke oskusi, peresuhteid ning soodustanud alaealiste naasmist tagasi kooli (Tighe jt, 2012).

Alaealiste õigusrikkujate hulgas võib esineda ka vaimse tervise probleeme ning aja jooksul võib nii alaealiste kui ka nende perede vajadus vaimse tervise teenuste järele suurened. Lisaks on tõhusaks osutunud individuaalne terapeutiline lähenemine, kus arvestatakse iga indiviidi ainulaadset olemust ja tema vajadusi (Young jt, 2017).

Seetõttu on vajalik tähelepanu pöörata mittekarakteristlikul lähenemisel ka vaimse tervise aspektidele ning vajadusel pakkuda tugiteenuseid, et ära hoida edasisi õigusrikkumisi (Järv jt, 2021; MacKinnon-Lewis jt, 2002). Näiteks töid Markina jt (2021) uuringus välja, et psühholoog saab aidata individuaalsete riskitegurite maandamisel, näiteks õpetada enda emotsioone kontrollima.

Tõhusaks lähenemisviisiks on ka vestlemine. Markina jt (2021) uuringus toodi välja, et vestlused on tõhusad eriti siis, kui tegemist on esmaste õigusrikkujatega ning õigusrikkumine oli juhuslik või lihtsalt rumal tegu. Sellisel juhul hinnati, et politseinikuga vestlemine on tõhusam. Samuti rõhutati, et vestlusi tuleb läbi viia ka siis, kui alles otsustatakse, milliseid meetmeid kasutada. D'Amico jt (2010) uuring näitas, et grupipõhine motivatsioonivestlus on esmakordselt narkootiliste ainete tarbimisega vahele jäänud alaealistele tõhus, kuna see loob turvalise ja toetava keskkonna, kus nad saavad oma mõtteid ja kogemusi jagada. Selline toetav keskkond on alaealistele oluline.

Vaba aja veetmise võimaluste olemasolu alaealisel on samuti oluline. Reinson jt (2021) läbiviidud uuringust selgus, et Eestis suunavad piirkonnapolitseinikud õigusrikkujaid huviringidesse, eriti kui tegemist on alaealistega, kelle õigusrikkumised on seotud liigse vaba ajaga või kui nad panevad toime õigusrikkumisi koos sõpradega. Osalemine huvitegevuses võib soodustada paremaid sotsiaalseid oskusi ja häid suhteid eakaaslastega, samuti võivad paraneda tulevikuvaated (Zief jt, 2006).

Huvitegevuses osalemise positiivset mõju näitab ka Islandi mudel, kus on leitud, et osalemine sportlikes tegevustes vähendab alaealiste alkoholi tarvitamist isegi juhtudel, kui nende sõbrad seda teevad (Halldorsson jt, 2014).

1.3.2. Alaealiste õigusrikkumiste näidustatud tasandi ennetustöö kitsaskohad

Erinevates uuringutes ja teaduskirjanduses on käsitletud mitmeid kitsaskohti, mis tulenevad ennekõike alaealiste õigusrikkujatega tegeledes. Käsitlen peatükis mõnda põhilisemat kitsaskohta, mis seonduvad eelkõige lastekaitsetöötajate ja piirkonnapolitseinike töös alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel.

Young jt (2017) on välja toonud, et alaealiste õigusrikkumiste ennetustöös esineb probleemiks spetsialistide (eelkõige teenusepakkujate) tööjõupuudus. See tähendab, et paljude riikide kontekstis on väljakutseks leida piisavalt spetsialiste, kes tegeleksid ennetustööga ja pakuksid abi alaealiste õigusrikkujatele.

Markina jt (2021) uuringust ilmnes samuti, et alaealistele õigusrikkujatele vajalike teenusteosutajate ja teenuste valik on piiratud. Seda kinnitavad ka Chuang ja Wells (2010), kes tõid välja, et teraapiateenuste puudumine on tõsiseks probleemiks. Samuti tõid Reinson jt (2021) välja, et vaimse tervisega abi saamiseks on spetsialistide juurde järjekorrad väga pikad, kuigi paljud alaealised õigusrikkujad vajavad abi koheselt. Young jt (2017) tõid esile, et probleem on eriti terav siis, kui alaealised õigusrikkujad, kellel on väga kõrge riskitase, näiteks tõsised vaimse tervise probleemid. Nad vajavad hädasti abi, kuid ei pruugi seda saada, kuna spetsialiste ja haiglate kohti ei ole piisavalt.

Varasematest uuringutest on ka selgunud, et lastekaitsetöötajatel Eestis on suur koormus (Järv jt, 2021). Seda kinnitab ka näiteks Civitta (2022) läbiviidud uuring, kus ühe kitsaskohana lastekaitsetöö läbiviimisel leiti, et töökoormus on liiga suur, seda eriti väiksemates KOV-ides.

Markina jt (2021) uuringus toodi välja, et 2018. aasta reformi tulemusel lisandus nii prokuröride kui ka lastekaitsetöötajate ülesannete hulk. Sellest lähtuvalt otsustasid prokurörid palgata konsultante, et vähendada nende töökoormust. Ent lastekaitsetöötajatel ei olnud sama võimalust, mis viis arusaamiseni, et ka neil peaks olema konsultandid, kes aitaksid neil paremini toime tulla töökoormusega.

Sama probleem esineb ka teistes riikides, kus lastekaitsetöötajatel kui ka politseil on ajaliste ressursside nappus. Näiteks Taanis läbiviidud uuringust selgus, et probleemkohaks esineb lastekaitsetöötajate läbipõlemine (Louison Vang jt, 2020). Samuti Austraalias läbiviidud uuringust selgus, et politseiametnikel on piiratud ajalised ressursid ning seetõttu tehakse alaealistega seotud otsuseid sageli kiiruga (Green jt, 2019).

Koostöö lastevanematega on äärmiselt oluline, et aidata alaealisi. Samas Järv jt (2021) selgus, et kõik perekonnad ei soovi ise osaleda teenustel (kuigi seda oleks vaja) ning näevad, et üksnes spetsialistid võiksid lapsega tegeleda. Perekondade erinevaid suhtumisi õigusrikkumistesse toodi välja ka (Reinson jt, 2021) uuringus, kus mainiti, et on näiteks perekondi, kes õigustavad õigusrikkuvat käitumist. Sellisel juhul on väga keeruline spetsialistidel ka aidata last, sest vanemate suhtumine võib edasi kanduda ka lastele.

1.4. Alaealiste õigusrikkumiste ennetamise koordineerimine Eestis

Eestis tegeletakse õigusrikkumiste ennetamisega nii riigi juhtimise raames, kus tegevused toimuvad pidevas koostöös KOV-ide ja mittetulundussektoriga. Justiitsministeerium vastutab riiklike kuriteo ennetamise tegevuste koordineerimise eest, samal ajal kui riik toetab KOV-e, kogukondi ning era- ja vabasektorit õigusrikkumiste ennetamise algatustes (Justiitsministeerium, i.a-b). Kuriteoennetuse struktuur Eestis koosneb kolmest tasandist (Luuk jt, 2014).

1. Riiklik tasand vastutab õigusrikkumiste ennetamise koordineerimise ja arengu eest ning paneb paika prioriteedid ja eesmärgid.
2. Kohalik tasand, kus KOV-id arendavad välja õigusrikkumiste ennetamiseks meetmeid ning rakendavad neid ja rahastavad neid oma piirkonnas.
3. Mittetulundussektor, kus osutatakse õigusrikkumiste ennetamiseks teenuseid ja tehakse teavitustööd. MTÜ-d ja kodanikud täidavad olulist rolli kogukonna tasandil, aidates kaasa teadlikkuse tõstmisele ja ennetustegevuste elluviimisele.

1.4.1. Alaealiste õigusrikkumiste ennetamine riiklikul ja mittetulundussektori tasandil

Riiklikul tasandil tegelevad ennetustöö koordineerimisega peamiselt Vabariigi Valitsus, ministriumid, Ennetusnõukogu, Politsei- ja Piirivalveamet, Sotsiaalkindlustusamet ja Tervise Arengu Instituut.

Vabariigi Valitsuse ülesandeks on: „asjakohaste õigusaktide eelnõude ja riiklike strateegiate väljatöötamine ja kinnitamine ning jätkusuutliku rahastamise tagamine“ (Siseministeerium, 2021).

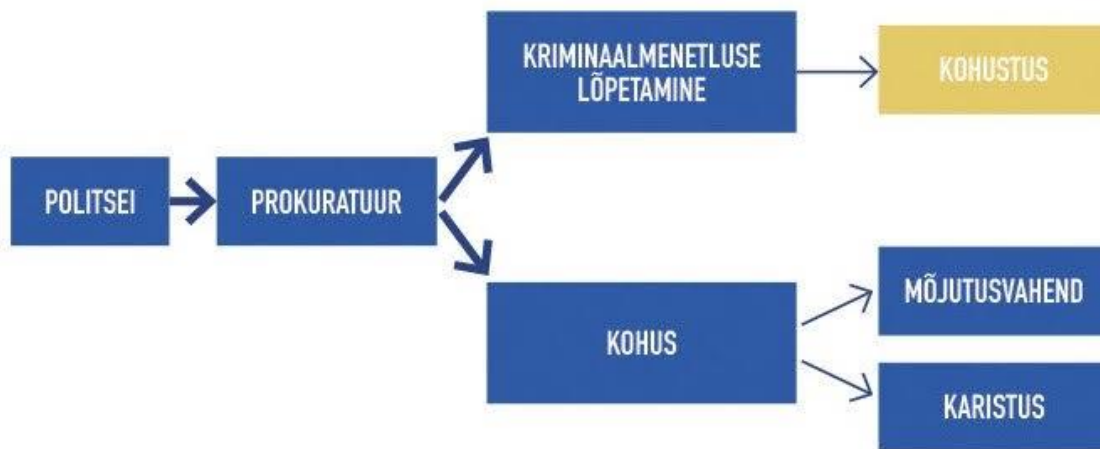
Justiitsministeerium koordineerib riiklikul tasandil õigusrikkumiste ennetamist, sealhulgas näiteks kuriteoennetuse strateegiate määratlemise ja elluviimise jälgimisega (Justiitsministeeriumi põhimääruse kinnitamine, 2017). Teised ministriumid osalevad õigusrikkumiste ennetamises kas ennetusnõukogu kaudu või vastavalt nende valdkonnale. Eelkõige on selles osas aktiivsed Haridus- ja Teadusministeerium, Sotsiaalministeerium ja Siseministeerium (Siseministeerium, 2021). Näiteks on Siseministeerium seotud politseisüsteemi kaudu ning Sotsiaalministeerium lastekaitsetöö ja sotsiaalhoolekande valdkonna kaudu (Kriminaalpoliitika, i.a-b). Eestis tegutseb ka valdkondadeülene ennetuse valitsuskomisjon, mis kannab nime "Ennetusnõukogu". Ennetusnõukokku kuuluvad ministriumite esindajad ja muud asjakohased asutused, kes tegelevad ennetusega. Peamine eesmärk on luua raamistik valdkondadevahelise ennetustegevuse edendamiseks (Justiitsministeerium, 2024).

Politsei- ja Piirivalveameti roll on korraldada süütegude ennetust ja menetlemist (Politsei- ja Piirivalveameti põhimäärus, 2022). Lisaks viiakse läbi mitmesuguseid ennetustegevusi. Näiteks korraldab politsei koostöös avaliku sektori, erasektori ja mittetulundusorganisatsioonidega projekte, kampaaniaid ja muid algatusi (Politsei- ja Piirivalveamet, 2018).

Sotsiaalkindlustusamet vastutab riikliku lastekaitsepoliitika elluviimise eest, rakendades meetmeid laste ja perede heaolu toetamiseks. Samuti nõustatakse KOV-e lastekaitsetöö korraldamisel. Sotsiaalkindlustusamet koordineerib ka ohvriabiteenuseid ning teisi ennetusteenuseid, näiteks ennast ja teisi kahjustava käitumisega lastele mõeldud teenuseid (Sotsiaalkindlustusameti põhimäärus, 2022). Oluline roll on ka Tervise Arengu Instituudil õigusrikkuste ennetamisel, selle raames katsetavad ning hindavad tõendus põhiseid ennetusprogramme ning koostavad ennetusalaseid publikatsioone (Siseministeerium, 2021).

14-17-aastaste alaealiste õigusrikkujatega, kes on toime pannud kuriteo, tegelevad ka prokuratuur ja kohus (protsess on näha joonisel 2). Kuriteo toimepannud alaealisest annab teada politsei, misjärel prokuratuur võtab asja menetlusse.

Prokurör vestleb alaealisega, et selgitada talle kuriteo olemust ja selle tagajärgi (Pärn, i.a). Kriminaalmenetluse seadustiku (2024) § 201 sõnastusest lähtuvalt määratakse seejärel alaealisele õigusrikkujale kohustus (näiteks üldkasulik töö, kahju hüvitamine või sotsiaalprogramm) ning lõpetatakse kriminaalmenetlus. Seda juhul, kui prokuratuur leiab, et kuriteo toime pannud alaealist saab mõjutada karistust või kohtu poolt määratud mõjutusvahendit kohaldamata. Kui prokuratuuri määratud kohustused ei ole piisavad, võib juhtumi edastada kohtusse. Karitusseadustiku (2024) § 87 lg 1 kohaselt määrab kohus omakorda alaealisele sobiliku mõjutusvahendi. Sel juhul toime pandud õigusrikkumise ja mõjutusvahendi kohta karistusregistrisse märget ei tehta, et alaealist motiveerida õiguskuulekalt käituma (Pärn, i.a).

Joonis 2. Kuriteo toimepannud alaealiste teekond mõjutusvahendini või kohustuseni. Allikas: Pärn, i.a

Mittetulundussektori roll on viimastel aastatel õigusrikkumiste ennetamisel kasvanud. MTÜ-d osalevad ennetustöös eelkõige teenustepakkujatena. On mitmeid teenuseid, mida riik või KOV ostab mittetulundussektorist. Viimasel ajal on ilmnenu üha rohkem organisatsioone, kes peavad turvalisuse tagamist üheks oma põhitegevuseks. Eriti aktiivsed ollakse laste ja noortega tegelemisel (The European Crime Prevention Network, i.a). Lisaks panustavad õigusrikkumiste ennetamisse ka üksikisikud, näiteks abipolitseinikud, kes panustavad turvalisuse tagamisse (Luuk jt, 2014).

1.4.2. Alaealiste õigusrikkumiste ennetamine kohalikul tasandil

Alaealiste õigusrikkumiste ennetamise koordineerimisega kohalikul tasandil tegelevad kõige enam KOV-id ning kaasatud on ka piirkonnapolitseinikud, kes on partnerid ennetustöö läbiviimisel ja turvalisuse tagamisel, kuid ei ole eestvedajad (Politsei- ja Piirivalveamet, 2018).

KOV-id tegelevad mitmetasandilise ennetustööga, mis hõlmab universaalset, valikulist ja näidustatud tasandi ennetust. Neil on oluline roll alaealiste kuritegelikule teele sattumise ärahoidmisel ja abivajavate laste varajasel tuvastamisel (Reile ja Kruus, 2023). Lastekaitseaduse § 17 lg 1 kohaselt on KOV-i ülesandeks tagada lapse õiguste ja heaolu järgimine. KOV tegeleb laste heaolu toetamiseks asjakohaste programmide ja projektide väljatöötamise ja elluviimisega ning riskide vähendamisega, mis võivad piirkonnas lapsi ohustada (Lastekaitseadus, 2023). Kohaliku tasandi politseitööd teevad Eestis piirkonnapolitseinikud. Nemad keskenduvad kogukonna vajadustele, lahendavad kohalikke probleeme ja osalevad võrgustikutöös alaealiste õigusrikkujatega tegelemisel. Iga piirkonnapolitseinik teenindab konkreetset KOV-i piirkonda (Politsei- ja Piirivalveamet, i.a).

Kui alaealine on õigusrikkumisega vahele jäänud ja tegemist ei ole kuriteoga, siis tegeleb alaealisega piirkonnapolitseinik. Tavaliselt toimub alaealisega vestlus, mille käigus hinnatakse olukorda ning otsustatakse, kas piirkonnapolitseinik saab ise rakendada mõjutusmeetmeid (Tani-Jürisoo jt, 2018). Karistusseadustiku (2023) § 87 lg 1 sõnastusest lähtuvalt kuuluvad politsei poolt kohaldatavate mittekariistlike mõjutusmeetmete hulka hoiatused, vestlused (vestlus õigusrikkujaga ning vestlus koos tema vanematega) heastamine või kahju hüvitamine, osalemine sotsiaalprogrammides, ravi (sh sõltuvusravi), vahendusteenused ning muud asjakohased kohustused, mille isik võtab vabatahtlikult enda peale. Reinson jt (2021) uuringu kohaselt on politsei poolt pakutavateks mõjutusvahenditeks ka ühiskondlikult kasulik töö, teemakohaste näituste külastamine, üritused, matkad ja noortelaagrid, nõustamisteenustele suunamine, õigusrikkumiste tagajärgede ja õiguskaitseorganite töö näitamine (näiteks vangla külastus), koolikohustuse täitmise jälgimine jm ühistegevused.

Politsei poolt määratava vahendusteenuse eesmärk on võimaldada õigusrikkumise toime pannud isikul, kannatanul ja teistel osapooltel koos vahendaja juhendamisel arutada teoga seotud küsimusi ning leida lahendusi kahju hüvitamiseks, tagada kannatanu rahulolu ning ennetada edasisi õigusrikkumisi (Taastava õiguse teenuste osutamise tingimused ja kord, 2023).

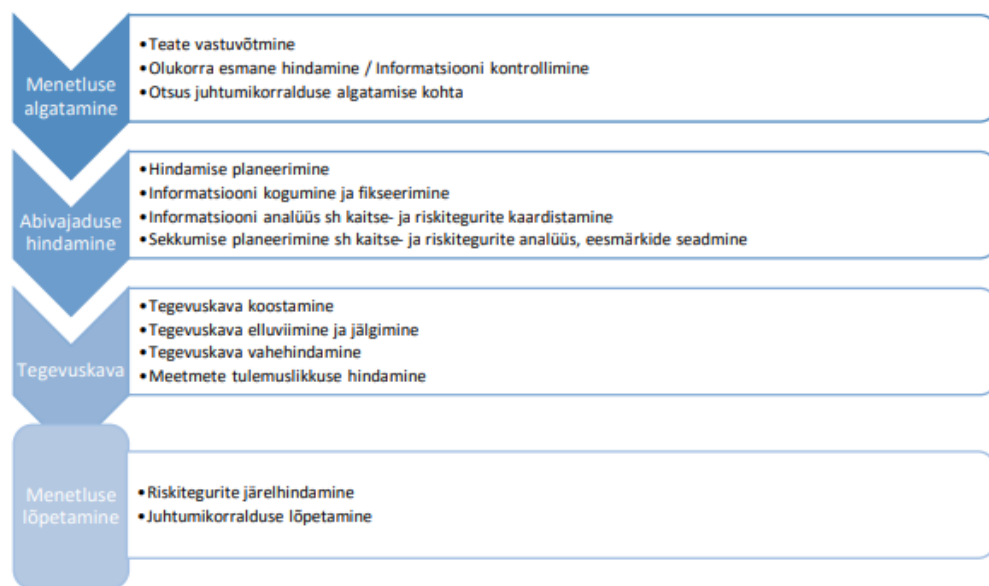
Kui piirkonnapolitseinik tuvastab vestluse käigus alaealise abivajaduse või abiteenuste vajaduse, siis edastatakse teave KOV-i. Saadud informatsiooni põhjal on lastekaitsetöötajatel ülesanne esmase info

põhjal hinnata lapse abivajadus ning otsustada, kas alustada juhtumikorraldust (vt joonis 3). Juhtumikorraldust ei alusta lastekaitsetöötaja juhul, kui nähakse, et lapse heaolu tagamiseks ei pea sekkuma (Sotsiaalkindlustusamet, 2023).

Lastekaitseaduse (2023) § 26 kohaselt „Abivajav laps on laps, kelle heaolu on ohustatud või kelle puhul on tekkinud kahtlus tema väärkohtlemise, hooletusse jätmise või muu lapse õigusi rikkuva olukorra suhtes, ja laps, kelle käitumine ohustab tema enda või teiste isikute heaolu.“

Abivajaduse tuvastamisel pannakse paika tegevuskava, mida hakatakse täitma ning jooksvalt ka hindama (Sotsiaalkindlustusamet, 2023).

Vastavalt lapse vajadustele määravad lastekaitsetöötajad mittekaristuslikke mõjutusvahendeid (Tani-Jürisoo, 2018). Juhtumikorralduse lõpus hinnatakse meetmete tulemuslikkust (Sotsiaalkindlustusamet, 2023).

Joonis 3. Alaealiste õigusrikkujate juhtumikorralduse etapid. Allikas: Sotsiaalkindlustusamet, 2023

Eestis on kasutusel mitmeid sotsiaalprogramme, mis on mõeldud ka alaealiste õigusrikkujate sihtgrupile. Tegemist on programmidega, kuhu saavad suunata KOV-ide lastekaitsetöötajad, mõnel juhul ka piirkonnapolitseinikud. Järgnevalt olen välja toonud peamised sotsiaalprogrammid, mida Eestis rakendatakse.

Mitmedimensiooniline pereteraapia (MDFT) suunatakse 11-18-aastastele noortele, kes on seotud õigusrikkumiste või sõltuvusainete tarvitamisega. Programm kestab 4-6 kuud, hõlmates 1-3 kohtumist nädalas, kus osalevad noor, vanem(ad), laiendatud pere ning väljaspool perekonda olev võrgustik (nt kool, sõprusringkond). Programm keskendub pereliikmete tugevustele ja kaitseteguritele. Alaealised saavad programmi suunata KOV-id, prokuratuur, kohus või politsei (Sotsiaalkindlustusamet, 2024a).

Narkootikumide tarvitamise või müümisega vahele jäänud alaealised on võimalik suunata ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“. Programm keskendub narkosüütegude ennetamisele ja toetab noorte loobumist narkootikumide kasutamisest.

Programmi rakendamist pakub politsei ning kestus on kuus kuud ning hõlmab narkotestide tegemist, kodukülastusi, osalemist KOV-is aruteludel ja programmides (Kriminaalpoliitika, i.a-a).

"Ringist välja" (RV) mudel on suunatud 12–18-aastastele noortele, kellel ilmneb keskmine või kõrge riskikäitumine, sealhulgas korduvad õigusrikkumised. Sotsiaalkindlustusamet vastutab mudeli arendamise ja rakendustoe eest. Mudeli rakendamist kaalutakse juhtumi spetsialistide või võrgustiku poolt ning kui see on põhjendatud, sõlmitakse kokkulepe edasiste sammude osas. Mudel põhineb intensiivsel võrgustikutööl, kaasates mitmeid erinevaid osapooli. RV mudeli rakendamine kestab kuus kuud ja seejärel toimub järeelseire. Kui riskitase on taas tõusnud, siis kaalutakse mudeli uut rakendamist või planeeritakse muud toetavat meetet (Sotsiaalkindlustusamet, 2024b). RV mudelit toetab ka „Ankur mudel“. See on koostöömudel, kuhu kuuluvad KOV-i lastekaitse spetsialist, politseinik ning vaimse tervise spetsialist eesmärgiga hinnata politsei vaatevälja sattunud alaealiste riske ja vajadusi. Mudeli eesmärk on võimalikult vara abistada abivajavat last ning pakkuda talle vajalikku tuge ja teenuseid (Reinomägi jt, 2021).

SPIN on teaduslikult põhinev spordiprogramm, mis pakub jalgpallitreeninguid ja töötubasid, et arendada alaealiste sotsiaalseid ja enesejuhtimise oskusi. Rõhuasetus on võistkonnatööl, enese kontrollil, emotsioonide juhtimisel, suhtlemisoskustel, konfliktide lahendamisel ja eesmärkide seadmisel (MTÜ SPIN, i.a). Programmi sihtgrupp on 10–18-aastased noored.

Osalemise kriteeriumid hõlmavad näiteks riskioludes elamist ja kokkupuuteid politseiga. Programmis saab osaleda ka ilma suunamiseta, kuid sinna suunatakse ka näiteks läbi KOV-i lastekaitsetöötaja (Kriminaalpoliitika, i.a-d).

Programm "Murdepunkt" on suunatud 13-17-aastastele noortele, kellel esineb riskikäitumine, õigusrikkumised või koolikohustuse mittetäitmine.

Programm on eelkõige mõeldud neile, kes on vahele jäänud esmase õigusrikkumisega. Programmi raames viiakse läbi 12 grupikohtumist ning ühes grupis on 6-10 noort. Grupikohtumistele eelneb noore lähivõrgustikust pärit inimesega kohtumine. Samuti viiakse läbi noore ja tema lähivõrgustikust pärit inimesega kohtumine ka pärast programmi (Kriminaalpoliitika, i.a-c).

Psüühika- ja käitumishäiretega alaealistele ja hariduslike erivajadustega õpilastele on programm „Minu Valik“. Eesmärk on emotsionaalsete oskuste arendamine, motivatsiooni ja eesmärkide seadmine ning samuti ka mõista enda emotsionaalseid tundeid.

Programmi raames töötatakse individuaalselt või väikestes gruppides ning maht on 15 pooleteise tunnist sessiooni (Avatud Meele Instituut, i.a).

Eestis on kasutusel ka mitmeid vanemlusprogramme. Vanemlusprogramme rakendatakse kõikide ennetustasandite raames. Üks nendest on Tervise Arengu Instituudi (i.a) vanemlusprogramm "Imelised Aastad", mille sihtrühmaks on 2-8-aastaste laste vanemad. Programm aitab leida vastuseid laste kasvatamisega seotud küsimustele ja toetab vanemaid parema toimetuleku saavutamisel. Lisaks pakub see abi ka vanematele, kelle lastel esinevad esmased käitumisprobleemid, näiteks hüperaktiivsus. Teise rakendatakse Gordoni perekooli. See on mõeldud vanematele, kellel on tekkinud mured ja küsimused laste kasvatamisel ja peresuhetega. Põhiteemadeks on näiteks konfliktide lahendamine ja aktiivne kuulamine. Koolitusi viiakse läbi gruppides (MTÜ Perekoolitusühing Sina ja Mina, i.a)

1.4.3. Koostöö alaealiste õigusrikkumiste ennetamisel kohalikul tasandil

Alaealiste õigusrikkujate tõhusa abisatamise eelduseks on koostööpõhine lähenemine, mille tulemusena on võimalik rohkem alaealise enda keskselt ja abivajaduse põhiselt läheneda (Järv jt, 2021). Võrgustikupõhine koostöö on tõhus just nende laste ja perede toetamisel, kellel esinevad mitmed probleemid ja riskitegurid (Saia jt, 2020). Vastavalt vajadustele on vaja ka kaasata koostöövõrgustikku spetsialiste, näiteks vaimse tervise spetsialiste, kui alaealisel esineb vaimse tervise probleeme (Barnes jt, 2005).

Asutustevahelise koostöö oluline alustala on info jagamine ja kohtumiste korraldamine. Eriti oluline see on olukordades, kus mitmed spetsialistid tegelevad ühe alaealisega. Selline koostöö aitab vältida topelttööd ja tagab, et oluline teave ei jääks tähelepanuta (Reinson jt, 2021; Saia jt, 2020).

Näitena saab tuua teiste riikide praktikatest Markina jt (2021) uuringust Hollandi näite, kus ekspert Helma Blankmani kirjelduste põhjal nähtub, et erinevate asutuste vaheline koostöö toimib väga tõhusalt tänu infosüsteemi kasutamisele, millele on ligipääs nt KOV-il, politseil, prokuratuuril ja kohtul. Tänu alaealise õigusrikkuja kohta infosüsteemis olevale detailsele kirjeldusele on osapooled võimelised paremini hindama ja rakendama sobivaid mõjutusmeetmeid.

Alaealiste õigusrikkumiste puhul on Eestis juhtumikorraldajaks KOV, kuid seda juhtudel, kui alaealise suhtes ei ole käimas kriminaalmenetlust.

Juhtumikorralduses on oluliseks osapoolteks ka piirkonnapolitseinikud, kes koostöös KOV-iga suunavad alaealisi vajadusel sotsiaalprogrammidesse (Politsei- ja Piirivalveamet, 2018).

Lastekaitsetöötajate ja piirkonnapolitseinike koostöö on oluline eelkõige ka info vahetamise seisukohast, sest mõlemad osapooled puutuvad alaealiste õigusrikkujatega kokku (Reinson jt, 2021).

Riskitegurite analüüs näitab, et alaealiste käitumist mõjutavad oluliselt nende ümber olevad inimesed, eriti perekond ja sõbrad. Seetõttu on oluline kaasata koostöövõrgustikku ja hoida infoväljas ka teisi alaealisega seotud täiskasvanuid, eriti lastevanemaid või hooldajaid (Tani-Jürisoo jt, 2018).

Alaealiste õigusrikkujate juhtumid on erinevad ning koostöövõrgustiku koosseis sõltub konkreetsest olukorrast ja õigusrikkumise raskusest. Kui alaealine on lastekaitsetöötaja poolt saadetud teenustele, siis võivad koostöövõrgustikku kuuluda näiteks KOV esindajad, politseinikud, koolipersonal, tervishoiuspetsialistid ja teenusepakkujad (Saia jt, 2020). Antud juhul on siiski oluline täheldada, et koostöövõrgustik sõltub ka sellest, kui raske õigusrikkumine toime on pandud.

Markina jt (2021) läbiviidud uuringust selgus, et koostöö KOV lastekaitsetöötajate ja piirkonnapolitseinike vahel on äärmiselt oluline, eriti süüvõimetu alaealisega tegeledes. Alaealiste õigusrikkumistele reageerimisel on oluline iga osapoole kindel roll. Reinson jt (2021) uuringust selgus, et probleemiks on see, kui kindlad piirid ei ole paika pandud ning eeldatakse, näiteks politsei teeb põhilise töö ära. Lisaks toodi Markina jt (2021) uuringus välja, et mõnel juhul ei ole lastekaitsetöötajad täpselt kursis, milliseid tegevusi alaealiste õigusrikkujatega politsei teeb. Seda kinnitab ka Unnithani ja Johnstoni (2012) Ameerikas läbiviidud uuring, kus noorsooõiguse komitee liikmete intervjuerimisel ilmnesid mõningad koostööprobleemid alaealiste õigusrikkumiste juhtumite käsitlemisel. Tulemused osutasid, et koostöövõrgustiku liikmed tihti ei olnud teadlikud teiste osapoolte rollidest, mis raskendas tõhusat koostööd ja juhtumite haldamist.

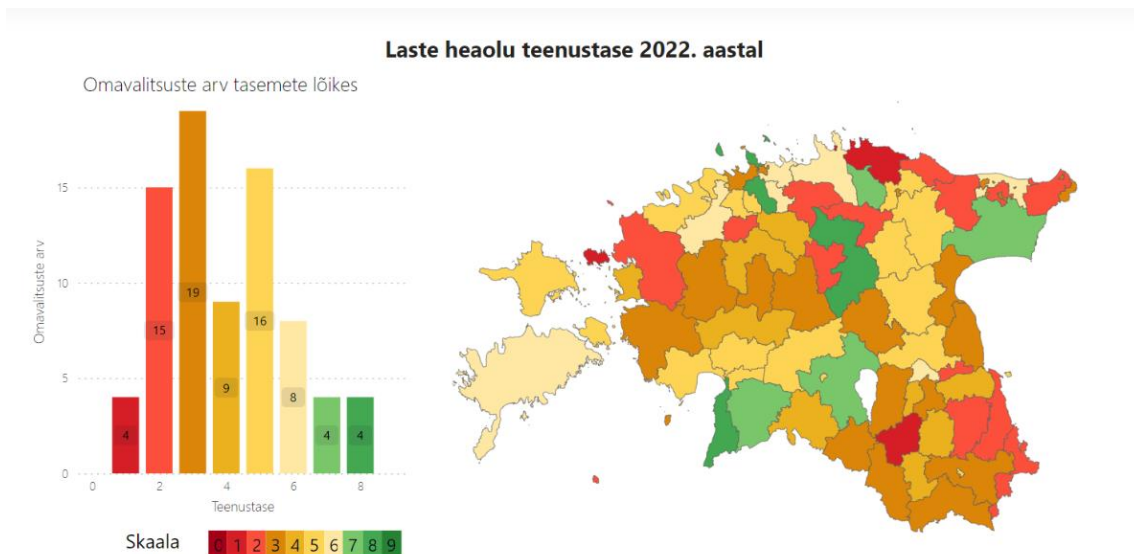

1.5. Probleemiseade, uurimistöö eesmärk ja küsimused

Teaduskirjandusest ja poliitikadokumentidest ilmneb, et Eestis on olemas struktureeritud süsteem alaealiste õigusrikkumiste ennetamiseks. Võtmeroll on alaealiste õigusrikkumiste ennetamisel kohalikul tasandil. Kõige enam tegelevad sellega KOV-id, kuid kaasatud on ka olulisel määral piirkonnapolitseinikud (Pärn, i.a). Samas puudub täpne ülevaade sellest, kuidas ennetustööd täpsemalt läbi viiakse ja milliseid sekkumisi rakendatakse (Eesti valdkondadeülese ennetuse kontseptsioon).

Streimann ja Abel-Ollo (2020) on rõhutanud, et Eesti ennetussüsteemi nõrkusteks on killustatus, KOV-ide suur autonoomia, ebaühtlane ennetustegevuste kvaliteet ja spetsialistide rollide ebaselgus. Samas peetakse tugevuseks, et Eesti on väike riik, mis võimaldab lihtsamat ennetustegevuste kvaliteedi ühtlustamist. Veemaa jt (2016) läbiviidud uuringust ilmnnes samuti, et probleemiks on ebaühtlane kohaliku tasandi kvaliteet, näiteks erineb KOV-ide ametkonna teadlikkus ja võimekus alaealiste õigusrikkumiste teemaga tegeleda. Lisaks ilmnnes Markina jt (2021) läbiviidud uuringust, et koostöö erinevates KOV-ides lastekaitse ja politsei vahel on erinev. Reinson jt (2021) läbiviidud uuringus toodi välja, et kohaliku tasandi ennetustöö murekohaks on see, et praktikad KOV-ide ja ametnike vahel on erinevad.

Abivajavate laste jaoks on olulisuse tähtsusega teenused, mida saavad pakkuda KOV-id. Minuomavalitsus.ee hindab KOV-ide abivajavate laste eest hoolitsemise teenustaset (vt joonis 4) (Minuomavalitsus, 2023b). Teenustaset arvutatakse vastavalt hindamiskriteeriumite täitmisele skaalal 0-9. Mida rohkem kriteeriume täidetakse, seda kõrgem on ka teenustase. Baastaseme saavutamiseks (hindegaga 0-3) tagatakse elementaarsed teenused, edasijõudnud taseme saavutamiseks (hindegaga 4-6) pakutakse teenuseid vastavalt kõrgematele standarditele, mida oodatakse toimivalt KOV-ilt. Eeskujulik tase (hindegaga 7-9) saavutatakse uuenduslike teenuste pakkumise ja täiendavate võimaluste kasutamise kaudu (Minuomavalitsus, 2023a). 2022. aasta mediaantaseme tulemuseks oli hinne 4 ja ligikaudu pooled KOV-id on saavutanud vaid baastaseme. Eeskujuliku lävendit saavutas kokku vaid 8 KOV-i (Minuomavalitsus, 2023b).

Joonis 4. Laste heaolu teenustase 2022. aastal. Allikas: Minuomavalitsus 2023b

Kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustööd on uuritud mitmetes erinevates uuringutes. Ent seni pole kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetamist piisavalt uuritud KOV-ide vaatenurgast nii, et oleks analüüsitud nii KOV-ide esindajate kui ka piirkonnapolitseinike tõlgendusi praktikatest.

Eelnevast lähtudes on minu uurimistöö eesmärk analüüsida kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö praktikaid KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike tõlgenduste alusel. Teema uurimise kaudu saab luua uut teadmist alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö tõhusamaks muutmiseks tulevikus ja killustatuse vähendamiseks.

Uurimiseesmärgi saavutamiseks on püstitatud viis uurimisküsimust:

1. Kuidas tõlgendavad KOV-ide esindajad ja piirkonnapolitseinikud enda kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö praktikaid? Millised meetmed ja lähenemisviisid on nende arvates kõige tõhusamad?
2. Millised kitsaskohad kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustöös KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike vaates esinevad?
3. Kuidas hindavad KOV-ide esindajad ja piirkonnapolitseinikud omavahelist koostööd alaealiste õigusrikkumiste ennetamisel kohalikul tasandil? Kuidas toimub koostöö teiste asutuste, organisatsioonide ja KOV-idega?

4. Missugused erinevused on märgatavad väiksemate ja suuremate KOV-ide kohaliku tasandi ennetustöö praktikas?
5. Millised on KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike ettepanekud, et parandada alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö tõhusust ja vähendada killustatust kohalikul tasandil tulevikus?

Uurimisküsimustele vastamiseks kasutasin kvalitatiivset uurimisviisi, mille käigus analüüsisin intervjuudest saadud andmeid. Intervjuud viisin läbi KOV-i esindajate ja piirkonnapolitseinikega. Järgmises peatükis tutvustan kasutatud meetodit lähemalt.

2. METOODIKA

2.1. Andmekogumismeetod

Magistritöös kasutasin kvalitatiivset lähenemist. Intervjuudest saadud andmed võimaldasid mul saada süvendatud teadmist alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö läbiviimise kohta erinevates Eesti KOV-ides. Kokku viisin läbi 12 poolstruktureeritud eksperdiintervjuud KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinikega.

2.1.1. Poolstruktureeritud eksperdiintervjuud

Andmekogumise meetodina kasutasin poolstruktureeritud eksperdiintervjuusid. Nende olemuseks on see, et uuringus osalejad olid esindatud kindla valdkonna ekspertidena ning seetõttu oli info ulatus ka piiratum (Laherand, 2010). Lähtuvalt uurimisküsimustest koostasid intervjuuküsimused (vt lisa 1), et püsida fookuses. Poolstruktureeritud intervjuud võimaldasid mul küsimuste järjekorda muuta, jätta küsimusi ära ning küsida lisaküsimusi (Lepik jt, 2014). Intervjuud toimusid kindlate teemade ja ettevalmistatud küsimuste alusel, kuid vestluse käigus küsisin lisaküsimusi, mis olid inspireeritud osalenute vastustest.

Uuringus osalenute valimi moodustamisel kasutasin sihipärast valimit (Rämmer, 2014). See võimaldas valimit kohandada vastavalt uurimiseesmärgile ning valida isikud, kes on teadlikud ja kogenud uurimisteedest (Campbell jt, 2020; Cresswell ja Plano Clark, 2011, viidatud Palinkas jt, 2015 kaudu). KOV-ide esindajad ja piirkonnapolitseinikud valisin ekspertidena seetõttu, et nemad rakendavad kohalikul tasandil alaealiste õigusrikkumiste ennetustööd kõige enam.

Valimi moodustamisel võtsin arvesse Eesti erinevate KOV-ide mitmekesisust nende suuruse ja geograafilise asukoha osas. Seetõttu tagasin esindatuse nii suurtes kui ka väikeses KOV-ides ning erinevates Eesti maakondades. Valimis oli kokku kolm suuremat ning neli väiksemat KOV-i, mis asusid seitsmes erinevas Eesti maakonnas. Esindatud oli nii Põhja-Eesti, Ida-Eesti, Lääne-Eesti ja Lõuna-Eesti. Valisin igast KOV-ist ühe KOV-i esindaja ja ühe piirkonnapolitseiniku, et saada mõlemalt osapoole tõlgendusi ja vaateid.

Piirkonnapolitseinike intervjuerimiseks oli vajalik Politsei- ja Piirivalveameti uurimistöde komisjoni luba. Taotluse esitasin 10. jaanuaril 2024, mis kooskõlastati 5. veebruaril 2024, kooskõlastusnumbriga 1.1-14/10-3. Magistritöö täisversiooni ja kokkuvõtte saadan Politsei- ja Piirivalveametile hiljemalt 9. juunil 2024.

Intervjuukutsed saatsin ekspertidele e-postile ning mõnel juhul pidin täiendavalt saatma ka uue kirja e-postile või helistama, kas intervjuukutse on kätte saadud. Enamasti kõik, kellele saatsin kutse, olid nõus ka intervjuus osalema. Enne igat intervjuud saatsin osalejatele informeeritud nõusoleku vormid (vt lisa 2), mille nad digiallkirjastasid enne intervjuu algust.

Intervjuud viisin läbi 2024. aasta veebruarikuus Microsoft Teamsi platvormil. Intervjuude alguses tutvustasin veelikord magistritöö eesmärki ning panin intervjuud salvestama. Intervjuud toimusid kindlate teemade ja ettevalmistatud küsimuste alusel, kuid vestluse käigus tekkis mul ka lisaküsimusi, mis olid inspireeritud uuringus osalenute vastustest. Intervjuude kestus oli keskmiselt 40 minutit (kõige pikem 55 ja lühem 28 minutit).

Kokku viisin läbi 12 intervjuud, millest seitse toimus KOV-ide esindajatega ja viis piirkonnapolitseinikega. Kahe KOV-i puhul jäid piirkonnapolitseinikud intervjuerimata, kuna ei saanud vastust intervjuukutsele. KOV-ide esindajate hulgas osales uuringus erinevatel ametikohtadel töötavaid ametnikke, enamasti lastekaitsetöötajaid.

2.2. Andmeanalüüsi meetod

2.2.1. Kvalitatiivne temaatiline analüüs

Poolstruktureeritud eksperdiintervjuude salvestamise järel transkribeerisin need, kasutades Tallinna Tehnikaülikooli veebipõhist kõnetuvastuse tehnoloogiat (Olev ja Alumäe, 2022). Helifailide konverteerimise järel kuulasin üle intervjuude salvestused ning tegin vajalikud korrigeerimised tekstifailides. Seejärel teostasin kvalitatiivse temaatilise analüüsi, mis aitas selgitada välja täpsemad intervjuudes käsitletud teemad ja arusaamad (Kalmus jt, 2015). See võimaldas süstemaatiliselt tuvastada teemasid, leida nende ühisjooni ning neid mõista (Braun ja Clarke, 2012). Temaatilise analüüsi käigus keskendusin lisaks uurimiseesmärgi täitmise ja uurimisküsimustele vastamise jaoks olulisele teabele ka uuringus osalejate jaoks olulise lisainfo analüüsimisele (Kalmus jt, 2015).

Analüüsi alustasin sellest, et tutvusin transkriptsioonidega ning kasutasin avatud kodeerimist, et tekst lahti mõtestada ja leida kindlad teemad e. koodid. Kodeerimise käigus tekkinud koode analüüsisin üksikasjalikult. Seejärel koondasin need kokku, mille käigus tekkis 24 lõplikku koodi, kuhu koondasin juurde ka tsitaadid. Koodidest tekkis omakorda neli kategooriat: ennetustegevused, kitsaskohad, koostöö ja ettepanekud, mille järel panin kirja analüüsi (Braun ja Clarke, 2006; Laherand, 2010). Kategooriatest on tuletatud ja järneva peatüki struktuur.

2.3. Uuringu eetilised aspektid

Jälgisin uuringu läbiviimisel uurimiseetika põhimõtteid. Teavitasin uuringus osalejaid magistritöö eesmärgist ja andmekogumismeetoditest ning intervjuudes osalemine oli vabatahtlik. Informeeritud nõusoleku vormides teavitasin osalejaid saadava info kasutamisest magistritöös. See tähendab, et tegin teatavaks, et intervjuude käigus räägitut analüüsin ja avalikustan magistritöös üldistatud kujul, ilma konkreetsete isikute nimede või tunnuste avaldamiseta. Osalejatel oli võimalus lõpetada iga hetk intervjuu või keelduda intervjuuküsimustele vastamast.

Salvestused kustutasin koheselt peale transkriptsioonide tegemist. Kodeerisin transkriptsioonides kõik andmed ning hoian need Tartu Ülikooli parooliga kaitstud serveris, millele ligipääs on ainult minul. Kõik transkriptsioonid kustutan peale magistritöö kaitsmist, st hiljemalt 01.06.2024. Täistranskriptsioone töö lisades ei ole esitatud ning tsitaatides isikuandmed olen anonüüminud ja pseudonüüminud (Strömpl, 2020). Töös ei toonud ma välja kohanimed, et vältida uuringus osalenute ära tundmist.

2.4. Metodoloogiline refleksioon

Uurimiseesmärk oli analüüsida vaid näidustatud tasandi ennetustööd, ehk alaealiste korduvõigusrikkumiste ennetamist. Siiski toodi mõnes intervjuus välja universaalse ja valikulise tasandi ennetustegevusi. Samuti rõhutati mõningaid kitsaskohti ja ettepanekuid nende kahe ennetustasandi osas. Seetõttu kogusin ülejäänud intervjuudes üldist ja lühikest tagasisidet nende kahe ennetustasandi kohta, et saada parem ülevaade kohalikul tasandil erinevates KOV-ides toimuvast. Siiski on universaalse ja valikulise ennetustasandi analüüs pigem tagasihoidlik.

Poolstruktureeritud intervjuude läbiviimine kahe KOV-i puhul piirkonnapolitseinikuga ei õnnestunud. Seetõttu on kahe KOV-i puhul esindajaks vaid KOV-i töötaja.

Üldiselt ei mõjutanud kahe intervjuu puudumine uurimiseesmärgi täitmist, sest KOV-i töötajad oskasid anda põhjaliku ülevaate alaealiste õigusrikkumiste ennetamisest. Lisaks näitasid viie piirkonnapolitseinikuga läbiviidud intervjuud, et ennetustegevused ja kitsaskohad kipuvad korduma. Seetõttu võib eeldada, et suuri erinevusi kahe piirkonnapolitseiniku kontekstis ei oleks esinenud.

3. TULEMUSED: ANALÜÜS JA ARUTELU

Käesolevas peatükis käsitlen uuringus osalenute tõlgendusi praktikatest universaalse, valikulise ja näidustatud tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetuse läbiviimisel KOV-ides. Toon esile kõige tõhusamateks nimetatud tegevused. Lisaks analüüsin välja toodud kitsaskohti ning alaealiste õigusrikkumiste ennetamise koostööd. Võrdlen väiksemate ja suuremate KOV-ide tulemusi ning viimaks toon välja uuringus osalenute ettepanekud, kuidas muuta ennetustööd tõhusamaks.

3.1. Universaalse ja valikulise tasandi ennetuse läbiviimine

Universaalse ja valikulise tasandi ennetustegevuste peamine eesmärk on ennetada alaealiste õigusrikkumisi ja tuvastada abivajavaid lapsi varakult. Universaalse tasandi ennetuse peamiseks sihtrühmaks on alaealised ning uuringus osalenute arvates on tegevused kõige tõhusamad, kui neid rakendatakse võimalikult varases eas.

Valikulise tasandi ennetustegevused toimuvad tavaliselt siis, kui ilmnevad esimesed riskimärgid alaealiste käitumises, näiteks koolikohustuse mittetäitmine. Sellistes olukordades reageerivad sageli koolid, teatades enamasti lastekaitsetöötajatele probleemidest. Lastekaitsetöötajad pakuvad vajadusel alaealistele ja peredele erinevaid tegevusi ja teenuseid, näiteks viivad läbi vestlusi ja suunavad nõustamisteenustele, mida peeti ka valikulise tasandi ennetustegevuste raames tõhusamaks. Samas oleneb valikulise ennetuse läbiviimine peamiselt sellest, kas KOV-i jõuab info riskiteguritega lastest ja peredest. Tänu universaalse tasandi ennetuse läbiviimisele on ka valikuline ennetus tõhusam, sest vanemad oskavad rohkem esmaseid riske märgata ja abi küsida.

Olukord oleks ilma nendeta [universaalsete ja valikuliste tasandi ennetuste tegevusteta] halvem. Kui vaadata varasemat pilti, kui palju näiteks oli probleeme ja kui palju oli õigusrikkumisi meie piirkonnas, siis tegelikult see arv on vähenenud. Ja koolist eemale hoidvate noorte arv on vähenenud. Näeme, et see toimib ja kooli poolt on olemas tagasiside, et noored on kokkuhoidvamad. Probleeme suudetakse lahendada rohkem sõnadega kui tegudega. Koostöö on ka paranenud. Psühholoogilisele nõustamisele pöördumiste arv on kasvanud ning see näitab seda, et osatakse õigel ajal abi küsida, mitte siis, kui probleemid on suureks kasvanud. Ongi niisugune positiivne trend. Samuti lähevad ka vanemad abi küsima, et lapsega on niisugused probleemid, kas oskate mind juhendada. (KOV-i esindaja)

KOV-id, kus on tööl ennetusspetsialistid, nendes viiakse läbi ka universaalse ja valikulise ennetuse tegevusi rohkem. Nad aitavad kaasa erinevate programmide ja projektide väljatöötamisele ning rakendamisele KOV-is. Tänu sellele on KOV-il olemas rohkem inimressurssi, et ennetustegevusi ellu viia.

See vahe [ennetusspetsialistide olemasolu] paistab välja projektides. Kui ei ole eraldi inimest, kes ennetusega tegeleb, siis sotsiaalvaldkonna töötajatel üldjoontes ei ole oma töö kõrvalt aega seda teha. Ehk siis nad liituvad vähemate projektidega. Nad võtavad vähem programme, sest neil ei ole inimest, kes seda teeb. (KOV-i esindaja)

Järgnevates alapeatükkides toon välja universaalse ja valikulise tasandi ennetuse raames rakendatavaid tegevusi KOV-ides.

3.1.1. Üritused ja loengud haridusasutustes

Kõige enam viiakse universaalse tasandi ennetuse raames koolides läbi üritusi ja loenguid õpilastele. Seda tehakse ebaregulaarselt ning sellega tegelevad peamiselt haridusasutused. Üritustel ja loengutes esinemas käivad rohkem piirkonnapolitseinikud, mida peeti ka tõhusamaks, kuna alaealised kuulavad piirkonnapolitseinikke rohkem.

Kui on näiteks universaalennetus, siis on näha, et poisid ikka kuulavad neid [politseinikke] isegi rohkem ja niimoodi vaatavad alt üles politseid. (KOV-i esindaja)

Tõhusamaks universaalse tasandi ennetuse kontekstis peetakse alaealistega kontakti loomist. Loenguid ja üritusi niivõrd tõhusaks selle kõrval ei peeta. Vahetu suhtlus võimaldab pakkuda sihipärasemat ennetustegevust.

Loeng iseenesest võib-olla mitte, aga see on selline võimalus saada kontakti noortega, et see on tegelikult kõige olulisem. Teoorias nad teavad igasuguseid asju, nad teavad, et ei tohiks suitsetada, juua. Aga kui nad ei tunne, et sa oled päriselt huvitatud temast ja tema elust, et siis ei ole nendest loengutes tegelikult kasu. (KOV-i esindaja)

Kooli kutsutakse ametnikke rääkima siis, kui ilmneb mingi konkreetne probleem, näiteks kiusamine. Näiteks ühe piirkonnapolitseiniku toodud näitel, kui õpetaja teatab, et klassis esineb kiusamist, siis politsei läheb kooli, kaasab õpetajad ja korraldab õpilastele rühmatööd.

Õpilased saavad nii arutada erinevaid teemasid, mis on probleemiks ning väljendada enda mõtteid. Koolidesse kutsutakse rääkima ka siis, kui õppeainetes käsitletakse teemasid, kus on spetsialistide kogemused ja teadmised vajalikud.

Üritustel ja loengutes käsitletavat teemasid on mitmesugused, näiteks käsitletakse liiklusohutust, sõltuvusainete tarbimist, küberturvalisust ja üldist seaduste tundmist. Lisaks propageeritakse mitmes KOV-is ka vaimse tervise olulisust ja käiakse rääkimas kiusamisteemadest. Näitena korraldatakse ühes KOV-is vaimse tervise projekti, kus õpetatakse õpilastele sotsiaalseid oskusi. Projekti raames külastab kooli psühholoog, kes käsitleb erinevaid teemasid, sealhulgas õigusrikkumisi.

Seal [vaimse tervise projektis] õpetame noortele sotsiaalseid oskusi. Koolis käib psühholoogiline nõustaja ja käsitleb erinevaid teemasid ning seal on sees ka selline nii-öelda kuritegelik pool, milleks on veipimine, kogunemine kampades, arvete klaarimine, konfliktide lahendamine ja kõik see pool, et anda neile need oskused ja teadmised, kuidas siis sellistes olukordades toime tulla ja kuidas neid lahendada. Samuti see, kuidas siis ka teised noored saavad märgata, kuhu nad peaksid teavitama, et mis need sammud on. (KOV-i esindaja)

Universaalse tasandi ennetusprogrammidest tõsteti intervjuudes esile Kiusamisvaba Kooli programmi, millega on liitunud osad koolid KOV-ides. Samuti mainiti "Kiusamisest Vabaks" programmi, mida rakendatakse teatud koolides.

Kiusamisvabade programmide raames tulevad spetsialistid koolidesse loenguid pidama ja koolitusi korraldama. Oluline põhimõte on õpetada lastele, kuidas olla eeskujulikud kodanikud. (KOV-i esindaja)

Ühes KOV-is on piloteeritud maakondlikku projekti valikulise ennetuse raames. Selle eesmärk on ennetada alaealiste koolist väljalangemist. Projekti on kaasatud ka piirkonnapolitsei. Projekti raames arendatakse välja ennetusmudel, mille abil saab varakult tuvastada riske ja sekkuda õigeaegselt. Projekti soovitakse rakendada tulevikus ka alusharidusasutustes.

Kui lapsel on juba soodumus, et ta jätab tulevikus kooli pooleni ja läheb kuritegelikule teele, et siis projekt on selleks, et saaksime varakult sekkuda ning pakkuda tuge. Soovime seda kohaldada ka lasteaiast, et kõik see tugi oleks hästi varakult juba lasteaiast peale ja seeläbi siis vähendada ka seda võimalust, et see laps tulevikus läheb sinna kuritegelikule teele. (KOV-i esindaja)

3.1.2. Loengud ja projektid õpetajatele ja lastevanematele

Väiksemas mahus pakutakse ennetustegevusi ka lastevanematele, mida enamasti korraldavad KOV-ide esindajad, kuid olulisel määral on kaasatud ka piirkonnapolitsei. Lisaks pakutakse tegevusi ka õpetajatele, mida pakuvad mõlemad osapooled. Oluliseks peetakse seda, et kõik oleksid ühises infoväljas, kuna nii lastevanemad kui ka õpetajad puutuvad alaealistega tihedalt kokku. See aitab parandada omavahelist koostööd.

Oleme võtnud kõik osapooled, kes on seotud noorega, et kõik oleks ühises infoväljas. See parandab kooli-kodu koostööd, lapse ja vanema omavahelist suhtlust. See omakorda tähendab, et ta käib parema meelega seal koolis ning ei kogune kampadesse. See vähendab juba koheselt õigusrikkumisi. (KOV-i esindaja)

Õpetajatele suunatud ürituste eesmärgiks on valmistada neid ette õpilastega seotud riskiolukordade lahendamiseks. Ühes KOV-is viivad Ohvriabi töötajad läbi loenguid, kus käsitletakse vaimse tervise teemasid, et õpetajad oskaksid ära tunda ohumärke ning osata nendega toime tulla. See on hea näide haridusasutuste teadlikkusest ja panusest ennetustöösse. Osade alaealiste puhul ei pruugi vanemad tema probleeme märgata. Seetõttu on oluline, et õpetajatel oleks võimekus märgata varajasi riskimärke.

Osades KOV-ides korraldatakse nii universaalse kui ka valikulise ennetuse raames vanemluse toetamise projekte, kus käsitletakse erinevaid teemasid seoses õigusrikkumiste ennetamise ja laste kasvatamisega. Ühes väiksemas KOV-is käivad lastekaitsetöötajad ka koolis lastevanemate üldkoosolekutel, kus räägitakse abivajavast lapsest, teavitamise kohustusest ning lastekaitsetööst üldiselt. Üldkoosolekud on hea võimalus jõuda rohkemate vanemateni, kes võib-olla muidu vabatahtlikult projektides ja loengutes ei osaleks.

Meil on eraldi enda piirkonnas projekt lastevanematele. Seal käivad erinevad oma valdkonna spetsialistid erinevatest teemadest rääkimas lastevanematele ja vanavanematele. Samuti ka käivad seal haridustöötajad kuulamas. Sealt saab infokilde, et kuidas nad saavad last toetada ja kuidas probleeme lahendada. (KOV-i esindaja)

Valikulise tasandi ennetuse raames pakutavad tegevused lastevanematele hõlmavad vanemliku oskuste toetamist, mida peeti ka üheks tõhusamaks ennetustegevuseks. Näiteks viiakse läbi kahes KOV-is vanemlusprogramme „Imelised aastad“ ja Gordoni perekooli.

Programme saab soovitada vanematele, kelle lastel juba esinevad probleemid, näiteks koolist puudumine. Samas saavad programmides osaleda ka vanemad, kes ise tunnevad, et soovivad oma lapsi paremini toetada.

Jah, lapsevanemad on koostööaltid kaasa lööma. Kui meil on olnud juhtumeid, kus alaealine jääb narkootikumidega vahele, siis vanemad on väga koostööaltid, et see laps saaks ravi ning, et saaks ennetada seda, et asi hullemaks läheb. Varasemast on näiteid, kus vanemad on olnud eitusfaasis, siis tänasel päeval me näeme, et lapsevanemad saavad aru, et lastel on võimalik abi saada ja nad võtavad abi kergemini vastu. Nad ei pea ise abi otsima, vaid variandid on laual olemas. (KOV-i esindaja)

KOV-i töötajate ja piirkonnapolitseinike rolle uurides selgus, et piirkonnapolitseinikud osalevad suurel määral universaalse tasandi ennetustegevuse rakendamises. Samas näeb Politsei- ja Piirivalveameti ennetustöö kontseptsioon (2018) ette, et universaalse ennetuse eestvedaja roll peaks minema KOV-idele ja haridusasutustele. Piirkonnapolitseinikud peaksid jääma partneriteks, kuid hetkel on olukord pigem vastupidine. Markina jt (2021) uuringust selgub, et alaealiste jaoks on piirkonnapolitseinikud siiski õiguskorra esindajad, mistõttu tekib neil rohkem hirmu ja aukartust. Seetõttu võivad õpetajad eelistada politseinike kaasamist ennetustegevustesse, kuna alaealised kuulavad neid tõenäolisemalt.

Teaduskirjandus kinnitab, et ennetustöös tuleb tähelepanu pöörata ka lastevanematele (Randolph jt, 2009). Lastevanemate roll on oluline seetõttu, et perekond mõjutab laste käitumise kujundamist (Dong, 2023). Alaealised puutuvad enda vanemate igapäevaselt kokku ning vanemad saavad oma lapsi mõjutada. Samuti võivad nad tähele panna alaealiste käitumises muutusi tähele ja tuvastada esmaseid riskimärke. Nagu ka ilmnes intervjuudest, siis on ka teaduskirjanduses rõhutatud haridusasutuste ja õpetajate rolli olulisust õigusrikkumiste ennetamises (Rayavarapu, 2022). Sarnaselt lastevanematele puutuvad õpetajad peaaegu iga päev alaealistega kokku ning nad võivad märgata muutusi käitumises. Lisaks on oluline, et alaealine tunneks end koolis hästi, sest rahulolematust koolikeskkonnaga kujutab endast riskitegurit (Saar, 2007). See võib viia ka koolikohustuse mittetäitumiseni, mis on suureks õigusrikkumise riskiteguriks (Markina ja Šahverdov-Žarkovski, 2007).

3.2. Näidustatud tasandi ennetuse läbiviimine KOV-ides

Uuringus osalenutelt uurisin, kuidas viiakse näidustatud tasandi ennetustegevusi läbi KOV-is. Tavapäraselt tegeleb ühe alaealise õigusrikkumise juhtumiga üks lastekaitsetöötaja ja piirkonnapolitseinik. Tegevusplaani kestus on juhtumipõhine, kuid keskmiselt kulub ühe alaealisega tegelemiseks 3–6 kuud, mille jooksul ta saab teenuseid. Juhtumi lõpetamine on kindel otsus kõigi osapoolte poolt. Näiteks, kui alaealine on käinud nõustaja juures, siis nõustaja tagasiside mõjutab otsustamist.

Mittekaristuslike meetmete kasutamine on uuringus osalenute sõnul parem lahendus, kui lihtsalt trahvi määramine ja alaealiste karistamine. Samas rõhutati, et erinevate meetmete tulemuslikkus on individuaalne. See tähendab, et mis sobib ühele, ei pruugi sobida teisele. Seetõttu on ka uuringus osalenud spetsialistide tegevused ja teenuste pakkumine juhtumipõhine ning sõltub sellest, milliseid riskitegureid alaealisel esineb ja millised on KOV-i võimalused.

Ma arvan, et see on tõesti noorest. Kellel on juba need asjad nii käest ära lastud nii kodu poolt ja ei ole õigel ajal sekkunud siis ma arvan, et seal need meetodid enam kuskile nagu väga ei vii. Muidugi karistamine ka ei aitaks. (piirkonnapolitseinik)

Alaealiste õigusrikkumiste juhtumite puhul on piirkonnapolitseinike roll alguses kindlaks teha, kas alaealised tuleks suunata edasi lastekaitsetöötajate juurde abivajaduse hindamisele või mitte. Kui vajadust ei nähta, siis pakuvad piirkonnapolitseinikud ise tegevusi, kuid need ei ole tasulised teenused. Kui alaealine suunatakse lastekaitsetöötaja juurde, siis hinnatakse alaealise abivajadus ning suunatakse vastavalt juhtumile ja vajadusele erinevatele teenustele ja programmidesse. Järgnevates alapeatükkides kirjeldan näidustatud ennetuse tegevuspraktikaid, mida uuringus osalenud esile tõstsid.

3.2.1. Vestlused ja kohtumised osapooltega

Arutelud ja kohtumised erinevate osapooltega on tavapärase praktika kõigi juhtumite korral, ning mõnikord toimuvad ka perekohtumised. Vestlusi korraldatakse nii lastekaitsetöötajate kui ka piirkonnapolitseinike poolt eesmärgiga mõista, mis on viinud alaealise antud olukorda. Vestlusi peeti eriti tõhusaks esmaõigusrikkujate seas, kui laps mõistab koheselt oma tegude tagajärgi.

Kohtumisi korraldatakse vajadusel ka koolides või tehakse kodukülastusi. Koolis toimuvad kohtumised siis, kui õigusrikkumine on toime pandud koolis või selle territooriumil. Kodukülastusi korraldatakse näiteks siis, kui on alust kahtlustada, et alaealise kodused olud võivad olla problemaatilised.

Samuti korraldatakse juhtumiarutelusid, kus arutatakse õigusrikkumine läbi koos õigusrikkujaga ning viiakse läbi perevestlus. Sõltuvalt sellest, kuidas arutelu kulgeb, otsustatakse, kas asi liigub edasi KOV-i lastekaitsepetsialisti poole, et pakkuda vajalikke teenuseid. (piirkonnapolitseinik)

Esmakordsete rikkujatega vestluste tõhusust kinnitab ka Markina jt (2021) uuring, kus leiti, et vestlused on eriti efektiivsed esmarikkujatega. Arvan, et tulemuslikkus väljendub eriti juhtudel, kui alaealisel ise mõistab, et tegu oli rumal üksikjuhtum. Samas peaks üksnes vestlusega piirduma juhtudel, kui tegemist on esmakordsete õigusrikkumistega. Korduvõigusrikkumiste puhul vestlusest ei pruugi piisata.

3.2.2. Nõustamisteenused ja teraapiad

Nõustamisteenustele suunamist tõid välja kõik uuringus osalenud ning neid peeti ka kõige tõhusamateks meetmeteks. Teenustele suunavad enamasti lastekaitsetöötajad, kuna neil on võimalus pakkuda tasuta teenuseid, mida KOV saab rahastada. Mõnel juhul võivad ka piirkonnapolitseinikud suunata nõustamisteenustele, kuid see eeldab, et kui teenus on tasuline, siis tasub selle eest alaealise perekond.

Nõustamisteenuste hulka kuuluvad psühhiaatriteenused, psühholoogiline nõustamine ja erinevad teraapiavormid. Lisaks võib pakkuda ka näiteks eripedagoogi teenust. Enamasti suuremates KOV-ides on olnud võimalus ka psühholoogiteenust saada täiesti tasuta. Sellistel juhtudel suunab lastekaitsepetsialist alaealise sinna.

Edulugu toodi välja ühe psühholoogi tööst, kes on pühendunud laste abistamisele. Psühholoog ise suhtleb KOV-iga ning vajadusel laseb visiite juurde lisada, kui näeb, et seda vajatakse. Lisaks tõi KOV-i esindaja välja, et psühholoog on pädev hindamaks perekonna suhtumist ja käitumist. Tänu sellele on meetmed tulemuslikumad, kui psühholoog mõtleb kaasa ja panustab, et alaealised ja perekond saaksid abi.

Vanemad võivad tulla ja öelda, et meil kõik väga hästi. Aga me ju ei tea, miks laps neid tegusid korda saadab. Psühholoog näeb seda rohkem ja ta saab neid rohkem mõjutada. (KOV-i esindaja)

Teraapiatena on erinevad lähenemisi, pakutakse näiteks hobuteraapiat, mänguteraapiat, kunstiteraapiat, liivateraapiat ja joogateraapiat. Teraapiaid tõsteti esile eriti väiksemates KOV-ides.

Me oleme praktiseerinud tegelikult ka joogat, mis aitab siis ka nii-öelda rahuneda, emotsioone kontrollida. See pole lihtsalt jooga, vaid ongi joogateraapia tegelikult. (KOV-i esindaja)

Mõnel juhul suunatakse nõustamisteenustele ka alaealise õigusrikkuja perekond. Perenõustamine on tavapärane eriti juhtudel, kui esineb probleeme ka perekonnas või kui vanemad soovivad kogu perekonnaga olla kaasatud.

Pereteraapiad on aidanud väga, sest õigusrikkujad enamasti tulevad keerulise taustaga peredest. Kui nüüd peresüsteem saada juba paremini toimima, siis sellest teinekord piisabki. Sellised nõustamised või teraapiad või siukse nagu neutraalse osapoole sekkumine tegelikult aitavad väga palju. (KOV-i esindaja)

Teaduskirjandusest ilmneb, et nõustamisteenused annavad võimaluse alaealisele läheneda individuaalsemalt ning lähtuda tema vajadustest (Young jt, 2017). Alaealiste õigusrikkujate vajadused võivad olla väga erinevad ning mõnele neist ei pruugi sobida näiteks mõni ennetusprogramm, kus tegevused on rohkem määratletud. Mõned vajavad pigem väga personaalset lähenemist ja individuaalset tuge. Samas osadel juhtudel on oluline vaatevälja võtta terve perekond (Järv jt, 2021).

3.2.3. Vabaaja tegevuste pakkumine

KOV saab rahaliselt toetada ja suunata lapsi huvi- ja vabaajategevustesse. Eesmärk on pakkuda alaealistele mõistlikke tegevusi nende vaba aja sisustamiseks. KOV-id pakuvad näiteks ka soodustusi laagrites osalemiseks. Samuti võetakse ühes KOV-is lapsi suveks tööle, et lasta neil teha heakorratöid.

Suuname trennidesse ja huviharidusse, kui lapsel on see, et tal on palju vaba aega ja sellest tulenevalt ka õigusrikkumised. (KOV-i esindaja)

Ennetustöö alla võib-olla käivad ka sellised erinevad võimalused osaleda nt laagris, siis meie piirkond võtab näiteks noori suveks tööle, et teha heakorratöid. (KOV-i esindaja)

Teaduskirjandus kinnitab, et liigne vaba aeg võib olla riskiteguriks (Svensson ja Oberwittler, 2010). Seda eriti siis, kui vanemad ei jälgi lapse tegevusi sel ajal (Gupta jt, 2022). Kui alaealiste sõpruskonnas on tavaks veeta vaba aega näiteks alkoholi tarbides, võivad sellistel juhtudel tekkida ka muud õigusrikkumised (Markina ja Žarkovski, 2014). Seetõttu on oluline pakkuda noortele sobivaid vaba aja tegevusi, et nad saaksid oma aega kasulikult ja turvaliselt sisustada.

3.2.4. Tugiteenuste ja muude täiendavate tegevuste pakkumine

Täiendavalt pakutakse KOV-ides erinevaid tugiteenuseid, eriti juhtumite korral, kus peres esineb probleeme. Sellistel juhtudel pakutakse näiteks tugiisiku teenust. See on eeldusel, et perekond sellega nõustub. Tugiisiku teenust pakutakse näiteks SOS lasteküla või hooldus-, eestkoste- ja lapsendajaperedele MTÜ Igale Lapsele Pere kaudu. Ühes KOV-is on olemas ka peretöötaja, kes käib abivajavate perede juures kodus ning toetab neid. Lisaks pakutakse vastavalt vajadusele ka logopeediteenust, et toetada alaealiste arengut ja õppetöös edukat osalemist.

Osadel juhtudel, kui alaealise õigusrikkujaga ilmneb rohkem probleeme, siis taotletakse ka alaealisele sotsiaalse rehabilitatsiooni teenust. Sel juhul saadakse riigi toega erinevaid teenuseid. Sõltuvusprobleemide korral suunatakse alaealised nende nõusolekul ka ravile. Näiteks ühe suurema KOV-i puhul suunatakse maakonna haigla noortekodusse, kus pakutakse sõltuvusravi. Alaealised õigusrikkujad on suunatud ka erinevatesse tugigruppidesse.

Sõltuvuse korral suunatakse sõltuvusravile teise maakonda, kus on olemas selleks vastavad asutused. Samuti on suunatud alaealisi ka erinevatesse tugigruppidesse. (KOV-i esindaja).

Rakendatud on ka kinnise lasteasutuse (KLAT) teenust. Kuigi teenusele suunamine käib kohtu kaudu, siis toodi ka seda intervjuudes välja. Seda kasutatakse juhtudel, kui kõik muud meetmed on ära proovitud ja alaealine jätkab õigusrikkumiste toimepanemist või ei tee koostööd, näiteks ei ilmu teenustele kohale. Küll tõdesid KOV-ide esindajad, et seda meedet väga ei eelistata, sest KLAT-i teenusele saamine on keeruline protsess.

Pakutud on ka kinnise lasteasutuse teenust. Sinna suunatakse need, kellel on sõltuvusprobleemid ja on endale kui ka teistele ohtlikud. (KOV-i esindaja)

Intervjuudes rõhutati eraldi ka taastava õiguse praktiseerimist ning mõnes KOV-is on lastekaitsetöötajad või piirkonnapolitseinikud taastava õiguse vabatahtlikud. Küll ei rõhutatud eraldi tegevusi, mis oleksid taastava õiguse praktikate järgi, kuid toodi välja näiteid sellest, kuidas taastavat õigust on rakendatud kriminaalmenetluste kontekstis.

On ju taastav õigus ja olen isegi taastava õiguse vabatahtlik. Endale ma ei saa suunata, aga läbi Sotsiaalkindlustusameti on variante olnud. Minu arust kriminaalkorras on olnud seda ja seda olen käinud lahendamis ka ise, kui prokurör on määranud selle. (piirkonnapolitseinik)

3.2.5. Ennetus- ja sotsiaalprogrammide rakendamine

Alaealistele õigusrikkujatele rakendatakse KOV-ides mitmeid programme (vt ka lisa 3). Enamasti rahastatakse ennetusprogramme riiklikult, kuid neid viiakse ellu kohalikul tasandil. Ennetus- ja sotsiaalprogrammide kirjeldus on leitav käesoleva magistritöö teoreetilise tausta ülevaate 1.4.2. peatükis. Uuringus osalenute poolt välja toodud KOV-ides rakendatavad programmid on esitatud tabelina lisa 3.

Programmidest rakendatakse kõige enam MDFT programmi, mis toetab alaealise õigusrikkuja peresüsteemi. Seda pidasid uuringus osalenud tõhusaks meetmeks. Ühe näitena on üks perekond muutunud tänu MDFT programmile kokkuhoidvamaks ja probleemidest saadi jagu.

Mõningatel juhtudel ikkagi on väga positiivseid tulemusi, et mul endal tuleb konkreetselt näiteks selle MDFT teraapiaga meelde, kus osalesid noored inimesed. Peale MDFT enam probleeme ei olnud. Nad on kuidagi mõtestama hakanud oma elu ja käitumist ja leidnud mingisugused muud väljundid endale. (KOV-i esindaja)

Neljas KOV-is rakendatakse ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“. Ennetusprogrammi raames on võimalik pakkuda ka täiendavaid tegevusi. Intervjuudes toodi välja, et on täheldatud programmi tulemuslikkust.

Ennetusprogramm “Puhas Tulevik” on andnud tulemusi, näiteks kus alaealine ei ole meie vaateväljas varasemalt olnud ja ta on sinna ennetusprogrammi sattunud ja selle läbi teinud ning pärast ei ole enam probleeme selle noorega olnud. (KOV-i esindaja)

SPIN-programmi rakendatakse mitmetes KOV-ides. Mõne alaealise näitel on programmi tegevused väga sobinud tegevuste poolest. Võib arvata, et eriti sobib see alaealistele, kelle õigusrikkumised on toimunud liigse vaba aja tõttu. Samas rõhutasid uuringus osalenud, et programm sobib eelkõige alaealistele, kellel on kodus asjad korras. Kuna programm hõlmab peamiselt jalgpalli mängimist, ei pruugi see sobida kõikidele õigusrikkujatele.

Lisaks kasutatakse ka mudelit „Ringist välja“, mida veel osades kohtades ei ole jõutud kasutada, kuid plaanitakse kasutusele võtta. Mudeli „Ringist välja“ raames rakendatakse ühes KOV-is ka Ankur mudelit, mis on mõeldud esmastele õigusrikkujatele. Vähesemal määral rakendatakse Gordoni perekooli ja vanemlusprogrammi „Imelised Aastad“ rakendatakse ka näidustatud ennetuse raames. Üks KOV rakendab ka programmi „Minu Valik“.

MDFT programmi olemus sarnaneb teaduskirjanduse ülevaates väljatoodud multisüsteemsele teraapiale, mis aitab parandada vanemlikke oskusi ja peresuhteid (Tighe jt, 2012). Sellised süsteemsed lähenemised on äärmiselt olulised, et tegeleda alaealise enda individuaalsete riskiteguritega kui ka perekondlikke riskiteguritega. Sportlikes tegevustes osalemise tõhusust on kinnitanud ka Islandi mudel. Halldorsson jt (2014) uuring näitas, et see mudel on aidanud vähendada alaealiste alkoholi tarvitamist.

3.2.6. Piirkonnapolitseinike rakendatavad tegevused

Piirkonnapolitseinikud on sageli esmane kontakt alaealistele õigusrikkujatele (lisaks patrullpolitseinikele). Esmalt alustavad piirkonnapolitseinikud vestlusega, et tuvastada, kas alaealine vajab täiendavat abi tugiteenuste näol. Kui see abivajadus tuvastatakse, siis suunatakse alaealine õigusrikkuja lastekaitsetöötaja juurde. Väiksemate õigusrikkumiste korral, nagu suitsetamine ja pisivargused, pakuvad piirkonnapolitseinikud ise tegevusi. Piirkonnapolitseinikud viivad läbi ka perevestluseid, et tuvastada probleeme perekondades.

Kõikide puhul mina kohe ei kaasagi lastekaitset. Lastekaitsele muidugi info jõuab, et kui on mingid õigusrikkumised, aga selles mõttes, et kui on üksikjuhtumid ning on näha, et asi sai lahendatud ja hüvitatud ning noor ei jää enam sellise käitumisega kuskil silma, et tegelikkuses ju ei ole vaja ka lastekaitset sinna. Eriti juhul, kui pere ise pingutab, et enam õigusrikkumisi ei juhtuks. (piirkonnapolitseinik)

Pakutavad tegevused sõltuvad sellest, kas tegemist on esmase või korduva õigusrikkumisega. Korduva õigusrikkumise korral on ilmne, et tegemist on alaealisega, kes vajab abi ning tugiteenuseid.

See on hästi individuaalne ja oleneb väga palju sellest, kas noor on esmane õigusrikkuja, et kas tal on varasemalt mingeid kogemusi, kas ta on olnud mingites kampades. Pigem ongi sellised taastava õiguse suund, et rahatrahvist me pigem ei räägi. See on selles mõttes kokkuleppel noorega, mida iganes ametnik suudab välja mõelda, et mis võib siis mõjuda just sellele noorele. (piirkonnapolitseinik)

Kõige rohkem ilmnas intervjuudest, et alaealistel lastakse kirjutada esseesid ja arvamusaluseid. Seda eriti esmarikkujate puhul, kus võib ka ainult essee kirjutamine juba toimida. Essee õigeaegsel esitamisel lõpetatakse menetlus. Näiteks lastakse kirjutada sellest, et miks õigusrikkumine juhtus ja kuidas seda edaspidi vältida. Samuti ka alkoholi ja suitsetamise kahjulikkusest.

Essee selle kohta, et mis laps ise näeb, et mis on kahjulik pool ja kas ta näeb, kuidas seda muuta. Samuti seda, et mida ta ise tundis ja millest mõtles rikkumise ajal ja peale rikkumist. Ja kuidas ta edasi plaanib minna. (piirkonnapolitseinik)

Praktiseerituid on ka grupiülesandeid juhul, kui õigusrikkumised on toime pandud kampades. Seda juhtudel, kui nähakse, et grupiülesanded toimivad paremini.

Aga näiteks mingi sõltuvusaine puhul, mul ükskord käisid kolm noort, kes olid alkoholi tarvitanud. Nad tulid minu juurde ja tegid plakati tund aega. Siis arutlesime ja rääkisime igasugustel teemadel. Siis pärast vaatasime koos üle ja tegime kokkuvõtteid. Nende puhul ma nägin, et panna nad esseed või individuaalselt midagi tegema, et see poleks toimunud, sest ega neil mõte ei jookse peale koolipäeva enam. Grupiülesanne tunduski siis sobiv lahendus. (piirkonnapolitseinik)

Piirkonnapolitseinikud kasutavad ka kahjuhüvitamise meetodit. Selle eesmärk on lasta alaealistel heastada või hüvitada tekitatud kahju ning vabandada. Selle tulemusena võib alaealine mõista, et ta ei soovi enam sellist olukorda kogeda ning tänu sellele ei pane enam õigusrikkumisi toime. Lõhkumiste ja määrimiste korral suunatakse õigusrikkujad neid asju parandama ja puhastama. Varguste puhul, peab alaealine minema poodi kahju hüvitama. See meetod on tõhus, kuna alaealise jaoks on see ebameeldiv kogemus ning see võib aidata tulevikus sarnastest olukordadest hoiduma panna. Kui alaealised on omavahel kakelnud, siis piirkonnapolitseinikud püüavad lepitada alaealisi.

Õigusrikkumised, mis hõlmavad näiteks alkoholi tarvitamist ja suitsetamist, siis lastakse alaealistel teha midagi positiivset oma tervise heaks. Selle eesmärk on aidata mõista, et tervise eest hoolitsemine on oluline. Suitsetajaid suunatakse ka tubakavabasse kabinetti.

Laseme neil näiteks joosta teatud vahemaa, et oma tervise jaoks midagi head teha ning hiljem saadavad ekraanitõmmise. Et anda neile kohustus, mis tuleb nagu ära teha. (piirkonnapolitseinik)

Uuringus osalenud töid välja, et kui alaealisel on koolis probleeme ja õppeainetes on palju tegemata asju, siis ei soovita lisakohustusi peale panna. Selle asemel on tehtud kokkuleppeid, et alaealine teeb korda enda kooliasjad.

Võttes näiteks noore, kellel on koolis probleeme, siis on näha, et lisa kirjatööd talle ei saa anda. Siis temaga teeme iga nädal uue kokkuleppe, et näiteks loeb ja vastab kohustusliku kirjanduse ära ning siis tuleb järgmine nädal uuesti ja teeme uue kokkuleppe. Lihtsalt ei taha olukorda hullemaks teha ja tahame aidata. (piirkonnapolitseinik)

Lähenetud on ka nii, et kui märgatakse, et alaealisel õigusrikkujal on hea suhe noortekeskusega, võidakse välja pakkuda võimalus korraldada seal näiteks üritus mingil kindlal teemal. Seda selleks, et alaealine teeks midagi ise ja talle tekiks mingi kohustus. Lisaks on alaealistele antud võimalus luua näiteks TikTokis õpetlik video või korraldada koolis enda klassile loeng, näiteks suitsetamise kahjulikkusest. Eesmärk on suurendada teadlikkust ka teiste alaealiste seas. Ühes intervjuus toodi näide juhtumist, kus alaealine oli korduvalt õigusrikkumistega vahele jäänud. Vestluse käigus tuli välja, et õigusrikkuja sooviks tööd leida. Seejärel tegi piirkonnapolitseinik temaga kokkuleppe, et menetluse lõpetamiseks koostab õigusrikkuja endale CV, võtab end töötukassas arvele ning pöördub konsultatsiooniks Rajaleidjasse. Menetluse lõppemisel ei teostata järelkontrolli edasiste sammude osas, näiteks noore tegeliku tööle asumise üle.

Koolis ta ei käinud, tööd tal ei olnud, väljavaated ja sihid puudusid, kuid ta mainis vestlusel, et ta sooviks mingit tööd. Sealt jõudsimegi kokkuleppeni, et menetluse lõppemise jaoks ta teeb CV, võtab töötukassas arvele ja läheb rajaleidjasse. Ta tegi need kõik sammud ära ja see, kuhu ta sealt edasi jõuab, see nii-öelda ei ole enam minu kontrollida. (piirkonnapolitseinik)

Alla 14-aastaste poolt toime pandud õigusrikkumiste puhul on tavapärane lähenemine see, et lastakse lastevanematel enda lastega suhelda. Seejärel on piirkonnapolitseiniku ülesandeks uurida, kuidas vestlus läks, eriti esmakordsete õigusrikkujate puhul. Korduvõigusrikkumiste puhul suhtleb piirkonnapolitseinik lapsega ise ning samuti ka vanematega.

Mõni lapsevanem on ise ka selline, kes palub meil lapsega veelkord üle suhelda. Näiteks kui patrull juba koha peal on rääkinud, siis lasen lapsel paar päeva settida ja siis küsin vanemalt, et kas vaja veel rääkida ja kui vanem ütleb, et jah, siis suhtlengi. Ma alati nagu pakun seda võimalust, et kui vanem tunneb, et noh, et politsei võiks veel täiendavalt vestelda nendel teemadel, et siis ma olen nagu selle aja nagu leidnud nendega nagu rääkinud. (piirkonnapolitseinik)

Teaduskirjandus näitab, et alaealiste õigusrikkumiste juhtumite puhul kasutatakse aina enam mittekariistuslikke meetmeid nii Eestis kui ka mujal maailmas (Green jt, 2019; Kennedy jt, 2019; Sherman jt, 2014; Tamm ja Salla, 2016). Enne intervjuude läbiviimist eeldasin ka seda, et taastava õiguse praktikate kasutamist rõhutavad uuringus osalejad rohkem. Siiski ei toodud seda intervjuudes niivõrd palju välja, kuigi kahjuhüvitamise meetod ja lepitamine on taastava õiguse praktikad (Tamm ja Salla, 2016). Taastava õiguse praktikate kasutamine on oluline, et alaealine võtaks enda tegude eest vastutuse ning heastaks selle kannatanule (Pavelka ja Thomas, 2019).

3.3. Kitsaskohad alaealiste õigusrikkumiste ennetustöös

Uuringus osalenutel küsisin, millised kitsaskohad nende vaates KOV-is alaealiste õigusrikkumiste ennetustöös esinevad. Kitsaskohad hõlmasid nii universaalset, valikulist kui ka näidustatud tasandi ennetust.

3.3.1. Abivajav laps jõuab vaatevälja alles siis, kui on õigusrikkumise toime pannud

KOV-ide esindajad kui ka piirkonnapolitseinikud tõdesid ühiselt, et keeruline on viia läbi valikulist ennetust, kui teave riskiteguritega laste kohta ei jõua sageli nendeni. Info jõuab tihti alles siis, kui õigusrikkumisega vahele jäädakse.

Senikaua, kuni ta vahele ei jää, senikaua ta justkui ei ole midagi teinud. See info meieni ei jõua kuidagi, et seda võib-olla teabki rohkem see perekond. (piirkonnapolitsei)

Intervjuudest toodi esile ka näiteid, et koolidest tuleb vähe teateid kiusamise või koolikohustuse mittetäitmise kohta, kuigi sellised probleemid esinevad. Lisaks on esinenud juhtumeid, kus õpetajatel on arvamus, et lapsele tehakse teene sellega, et politseid ei kutsuta.

Eriti tore oleks, kui kõik koolid ja kõik oleks ühel lainel ja usuksime ühte asja. Et usuksime üheskoos, et mittekariistuslikud meetmed toimivad ja sel juhul oleks neid ka parem rakendada. Näiteks kui õpetaja arvab, et ta teeb teene sellega lapsele, kui politseile infot ei edastada, siis see on ju probleem. Politsei ju ei karista lapsi, vaid me aitame. (piirkonnapolitseinik)

Iga aasta me käime koolis ja räägime üle, et kui märkate abivajavat last, siis palun andke teada. Et võib anonüümseks alati jääda. Väga vähe tuleb selliseid teateid. Õigusrikkumiste puhul tuleb alati siis välja, kui laps on juba õigusrikkumise toime pannud. See on probleem, sest abivajavate lastega tuleks tegeleda juba enne seda, kui õigusrikkumisi toime pannakse. Me oleme ka teada andnud, et me ei lähe ju kohe karistama lapsi, vaid püüame põhjuseni jõuda, et miks see nii on või mis seal kodus toimub, et kuidagi seda peret toetada. Kahjuks on ka koolikiusamist palju, aga tegelikult seda ei märgata või ei panda tähele või õpetajatel pole aega. Ei teagi, mis selle taga on. (KOV-i esindaja)

3.3.2. Teenuste piiratud kättesaadavus

Alaealiste õigusrikkujate abistamist takistava tegurina toodi välja teenuste piiratud kättesaadavust. See väljendub olukordades, kus vajalikud teenused on kas puudu või nende juurde ligipääs on takistatud pikkade järjekordade tõttu. Kuigi teenustele suunamisega tegelevad peamiselt lastekaitsetöötajad, töid teenuste piiratud kättesaadavuse probleemi välja ka piirkonnapolitseinikud.

Kõige murettekitavam on psühholoogi ja psühhiaatri teenuste piiratud kättesaadavus. On KOV-e, kus puudub täielikult psühhiaatriteenus või on psühhiaatriteenust on väga vähe. Seetõttu oleks vaja suurendada teenuste mahtu, kuid spetsialiste ei leidu. Näiteks ühes kohas käib psühhiaater vaid korra kuus, mis on ebapiisav.

Meil ei ole psühhiaatrit. Meil on vaimse tervise kabinetid, aga seal on pikk järjekord. Vahepeal vajavad alaealised kiiremat abi ja kontrollimist. See on maakondlik probleem. (KOV-i esindaja)

Suureks murekohaks on ka psühholoogiteenuste puudus. Eelkõige rõhutati, et järjekorrad on väga pikad. Näitena on ühes KOV-is vaid üks psühholoog, kes osutab teenust veebi teel. Selline lähenemine ei pruugi kõigile sobida. Teise näitena on üks psühholoog terve maakonna peale, mistõttu peavad KOV-id konkureerima, et teenust saada.

Praegu on see, et me kõik justkui konkureerime, meil on maakonna peale siin üks psühholoog. Meil võib see raha olla, aga mul ei ole võimalik alaealist õigusrikkujat teenusele saata. (KOV-i esindaja)

Esile tõsteti ka ennetusprogrammide rakendamise keerukust, kuna esineb spetsialistide puudus ning pikad järjekorrad programmi raames pakutavatele teenustele. Näitena toodi MDFT programm, kus on olnud järjekorrad väga pikad. See on probleem, sest tihtilugu vajavad perekonnad koheselt abi.

Ennetusprogramme rakendades on see probleem, et spetsialiste on suhteliselt vähe ja seal on järjekorrad. Et kindlasti neid, keda oleks vaja kusagile sellisesse programmi suunata, on rohkem alati kui on võimalusi, et tihtipeale tuleb ikkagi oodata mitmeid kuid, et see järjekord on päris pikk. (KOV-i esindaja)

Ühe KOV-i puhul toodi välja veel ka vene keelt kõnelevate spetsialistide puudust. Piirkonnas on vene keelt kõnelevaid alaealisi, kes jäävad õigusrikkumisega vahele ja vajaksid tugiteenuseid vene keeles. Viimastel aastatel on tulnud ka ukrainlasi, kes samuti vajaksid abi. Nende jaoks on teenuste valik piiratud.

Vajadust tuntakse ka rohkemate teraapiavormide ja abivõimaluste järgi. Alaealised õigusrikkujad on erinevate vajadustega, mistõttu peaks olema rohkem erinevaid teenuseid, et neile sobitada see õige. Näiteks toodi välja, et alkoholiprobleemide korral ei ole sotsiaalprogrammi, kuhu alaealisi suunata. Lisaks need, kellel on juba tõsisemad probleemid ja kelle toime pandud õigusrikkumised lähevad aina raskemaks, siis neid ei ole kuskile suunata. Ei ole loodud teenust, mis tegeleks niivõrd raskete juhtumitega.

Õigusrikkumisi on erinevaid ja kui me hindame ühe alaealise ohtlikuks nii endale kui ka teistele, siis ei ole meil teda kuskile suunata. Sest ei ole teenust loodud, mis aitaks tal toime tulla. (KOV-i esindaja)

Teenuste piiratud kättesaadavuse probleem ei esine vaid Eestis, vaid teaduskirjandusest selgus, et üldiselt on teraapiateenuste puudumine tõsine probleem näidustatud ennetuse läbiviimisel (Chuang ja Wells, 2010). Alaealiste õigusrikkujate puhul on tegemist lastega, kellel võib olla abi vaja koheselt. Eriti suur probleem on nende alaealistega, kellel on kõrge riskitase ja tõsised vaimse tervise probleemid (Young jt, 2017). Probleemid võivad süveneda, kui neil ei ole võimalik spetsialisti puudumise või pikkade järjekordade tõttu vajalikku teenust saada.

3.3.3. Teenustele suunamine teistesse piirkondadesse on keeruline

Väiksemates KOV-ides on tavapärase praktika suunata vajadusel alaealisi teenuseid saama teistesse KOV-idesse. Alaealise suunamine mujale piirkonda teenustele on kulukas. Teenuste eest saab tasuda KOV ning osadel juhtudel saab KOV kompenseerida sõidukulu, kuid osadel juhtudel tuleks perel ise transpordikulud maksta. Osadele peredele võib see kulu olla aga liiga suur. Lisaks ei saa teenuseid määrata niivõrd suure tihedusega, kui võib-olla alealisel õigusrikkujal vaja oleks. Ei saa loota, et alaealine saab käia iga nädal näiteks teises piirkonnas teenuseid saama.

Käiaksegi teistes KOV-ides teenuseid saamas. Võtame näiteks psühhiaatri, siis saadame vahest teise Eesti otsa, sest meil pole kedagi siitkandist võtta. Kohad on täis. Kui me soovime panna kuskile näiteks grupi või ravijärjekorda, siis see võib võtta pool aastat. Aga meil on kohe vaja. Ja siis sa otsidki kuskilt mujalt. (KOV-i esindaja)

Kodukohas on raske kõikidele teenustele saata. Ja vahepeal tulebki teraapiasse kaugemale saata ning siis tuleb arvestada transpordikuludega ning võib-olla kliendi mitte kohalejõudmisega. Ja see intensiivsus on ka kindlasti siis väiksem, kui muidu oleks kodukohas käies (saaks tihedamini saata). (KOV-i esindaja)

Alaealine ei saa ega taha paljudel juhtudel käia üksinda teistes KOV-ides teenuseid saamas. Seetõttu vajavad nad kaasa saatjat. See sõltub suuresti perekonnast, kas nad peavad lapse teenustele saatmist prioriteediks ja kas nad on valmis selleks aega panustama. On olukordi, kus vanematel ei ole võimalik tööpäeva vabaks võtta ega omada piisavalt rahalisi ressursse, et last teenustele transportida.

Seetõttu on oht, et alaealine ei jõuagi teenustele. Seetõttu on näiteks ühes KOV-is töötaja alaealisega kaasas käinud. See nõuab aga muude tööülesannete kõrvalt täiendavad ajaressurssi KOV-i töötajalt.

See on probleem ja nüüd olenebki hästi palju sellest perest ka, et kas pere nüüd võtab selle aja ja viib selle lapse sinna teise KOV-i teenusele. Sest kui ta peab sinna ise minema, siis tõesti ta ei pruugi sinna jõuda, tal on vaja seda kedagi, kes läheb temaga koos. Käime ka meie tegelikult kaasas, sõidutame, viime, ootame ukse taga. Osad ei julge näiteks psühhiaatri kabinetti minna, siis ta on kutsunud näiteks mind kaasa sinna ja olengi sealsamas ruumis. Et tegelikult neil on vaja väga palju sellist tuge ja kui tuleb viia neid kuskile mujale omavalitsusse, siis ongi see mõttekoht, et kas keegi saatnud kaasa minna sinna. Sest see võib olla terve päeva üritus. (KOV-i esindaja)

Kui alaealine ei saa vajalikku teenust enda KOV-is ning peab selleks sõitma mujale, võib kaaluda veebi teel osalemist. Siiski leiti, et see ei pruugi alati olla efektiivne ning seetõttu pole seda eelistatud. Seetõttu püütakse kõiki vajalikke teenuseid siiski pakkuda kohapeal.

Teenustele suunamine teistesse piirkondadesse viitab jällegi sellele, et kvalifitseeritud teenuseosutajaid on vähe ja teenuste valik on väike, mis ilmnenud ka varasematest uuringutest (Markina jt, 2021). Sellistel juhtudel leian, et on väga oluline, et seetõttu ei jääks abivajav laps ilma abita, sest olukord võib minna veelgi hullemaks. Samas leian ka seda, et mujal teenustel käimine võib olla ka alaealise jaoks ebamugav ja väsitav. Lisaks on suure tõenäosusega vajalik koolist terve päev puududa, mis võib halvasti mõjuda ka kooliedukusele.

3.3.4. KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike ajalise ressursi puudus

Uuringus osalenud töid välja, et ajalist ressursi on vähe. Ajapuuduse tagajärjel ei saa piisavalt tähelepanu pöörata alaealiste õigusrikkujate juhtumitele, sest tihtilugu nõuavad need juhtumid rohkem tähelepanu. Lisaks ei saa tegeleda vajalikul määral universaalse tasandi ennetustegevustega. Uuringus osalenud leidsid, et meeskonnas võiks olla rohkem ametnikke, et saaks alaealiste õigusrikkujatega rohkem süvitsi minna.

Alati võiks rohkem olla spetsialiste. Tööd jätkub ja noori tegelikkuses on. Noored ikkagi panevad rikkumisi rohkem toime. Et mida rohkem saaks nendega süvitsi minna, seda rohkem saaks nendega tööd tehtud. (piirkonnapolitseinik)

Piirkonnapolitseinikud peavad tegelema nii alaealiste kui ka täiskasvanute õigusrikkujatega ning lisaks ka muude piirkonna probleemidega. Samuti peavad ka lastekaitsespetsialistid tegelema mitmete töövaldkondadega, mitte ainult alaealiste õigusrikkujatega.

See, et peame olema niivõrd multifunktsionaalsed, siis lõpuks teemegi kõike lihtsalt uisapäisa, et jõuaks ära tehtud asjad. Meil on see nii juba aastaid ja sellest on kahju, sest tegelikult ju kannatavadki needsamad alaealised. Asjad peaksid olema ära jaotatud nii, et igaüks spetsialiseerub kindla asja peale. (piirkonnapolitseinik)

Mittekaristuslike meetmete rakendamine võtab ka rohkem aega. Trahvide määramine võtab vähem aega, kuid sellist lähenemist enam ei eelistata. Näitena toodi ennetusprogrammi "Puhas Tulevik" rakendamine, mis võtab umbes pool aastat aega ning hõlmab tihedat koostööd.

Näiteks „Puhas Tulevik“ programm kestab pool aastat ning selle aja jooksul käib laps iga kuu jaoskonnas ning toimub pidev suhtlemine ja töö ka KOV-iga. Ja kui paneme lastele mingeid kohustusi ja kui nad ei täida neid, siis tulevad tagasi ja me paneme uued kohustused. Seega me ei räägi enam tegelikult sellisest 30 minuti tööst, vaid räägime ikkagi palju pikemast protsessist, kus tegelikult oleks vaja rohkem inimesi. (piirkonnapolitseinik)

Probleemiks on ka olukorrad, kus pole suudetud KOV-i tööle leida piisavalt lastekaitsetöötajaid, seega peavad olemasolevad spetsialistid tegema rohkem tööd. See omakorda mõjutab teatud ülesannete täitmist. Selle tagajärjel ei saa piisavalt tähelepanu pöörata näiteks alaealiste õigusrikkujate juhtumitele ning ennetustegevusele.

Seetõttu mingisugune töö osa kannatab, ehk ei saa millegagi nii süvitsi minna ja tuleb lihtsalt seda tulekahju kustutada, et ennetustegevuseks aega ei ole. Siis tuleb siis tagajärgedega tegeleda ja ka seda pinnapealselt. (KOV-i esindaja)

Spetsialistide liigset koormust kinnitavad ka varasemad uuringud ning lisaks on tõdetud, et puudu on vajalikust tugisüsteemist (Järv jt, 2021). Eeldasin, et ka minu magistritöös tuleb see aspekt välja, sest seda probleemkohta on rõhutatud ka välisriikide kogemustel (Green jt, 2019). Arvesse tuleb võtta ka seda, et lastekaitsetöötajate ja piirkonnapolitseinike ülesanneteks ei ole üksnes vaid õigusrikkujatega tegelemine, vaid ka teiste sihtgruppidega.

3.3.5. Abist keeldumine ning teenustest hoidumine

Esile tõsteti juhtumeid, kus alaealised ja nende pered ei taha abi vastu võtta või ei ilmu teenustele kohale. Seetõttu peavad KOV-i töötajad vaeva nägema, et selgitada, miks teenustel osalemine on oluline. See on lisanduv ajaressurss. Samuti võib jääda ka vajaliku abi saamine saamata lihtsalt üksnes seetõttu, et alaealise õigusrikkuja perekond ei soovi, et nende laps teenustele suunataks.

Kui on näiteks kohustus psühholoogi juures käia kümme korda ja kui see alaealine päriselt käiks, siis oleks väga okei. Aga kuidas me saame kohustada teda sinna minema, ma ei saa teda füüsiliselt võtta ja sinna viia. Kui nad vilistavad sellele kohustusele, siis ei ole ju kasu. Ma ei saa öelda, et siin oleks vajalik seda sunnimeedet rakendada, aga minu veenmisoskus peab olema nii hea. (KOV-i esindaja)

Sellistel juhtudel, kui teenustele jäetakse minemata, peavad lastekaitsetöötajad ning mõnikord ka piirkonnapolitseinikud ja teised koostöövõrgustiku liikmed kogunema, et arutada, millised järgmised sammud ette võtta. Sellistes olukordades head lahendused sageli puudu.

Kui ongi mingi raske noor, siis me tuleme kokku ja üritame lahendust leida. Aga seal tekivadki takistused, kui noor ise nõus ei ole. Siis tekib küsimus, et mis edasi? (piirkonnapolitseinik)

Üks KOV-i esindaja tõi välja, et mõned lapsevanemad ei näe vajadust, et nemad või nende laps peaks osalema kuskil teenustel või ennetusprogrammis. Eriti juhtudel, kus vanemad vajaksid vanemlikku õpet, siis nad ei taha endale seda tunnistada või ei näe, et neil seda vaja oleks.

Aga paljudel juhtudel sellised programmid on kulukad ja ega neid vanemaid, kes siis vajaksid vanemluse õpet, need vanemad vahepeal ei näe ise vajadust seal osaleda. Ressursi mõttes on see ka natuke keeruline, et neid motiveerida ja survestada osalema. (KOV-i esindaja)

Piirkonnapolitseinikud tõdesid, et on alaealisi või vanemaid, kes soovivad saada trahvi. Sel juhul alati ka uuritakse, et kust alaealine raha võtab. Tihtilugu maksavad vanemad ise trahvi ära, kuigi piirkonnapolitseinikud rõhutavad, et nad ei peaks maksma trahvi kinni, sest see peaks olema alaealise enda vastutus.

Alati uurime, et kust alaealised trahvi maksimiseks raha võtavad, sest vanaemad ei ole kohustatud rahatrahve maksma. Siis öeldaksegi, et mul on kõrvale pandud või käib tööl või on sünnipäeva raha. Siis arutamegi, et mis selle raha eest muidu oleks saanud ja mis sellega muidu teinud. Et siis ju järelikult jääb midagi saamata. Lapsed on ka teinud oma vanematega kokkuleppeid, et vanemad maksavad trahvi ära ning siis laps peab neile selle tagasi maksma. Vanematele oleme samamoodi selgitanud, et laps peab aru saama, et tema pani teo toime, temale järgnes tagajärg, et siis mõjutusvahend peab nagu mõjuma nagu talle. (piirkonnapolitseinik)

Teenustest keeldumise aspekt tuli välja ka teaduskirjanduse analüüsis. Järv jt (2021) uuringus rõhutati, et on perekondi, kes vajaksid abi, kuid nad ei taha seda vastu võtta ning lootes pigem, et spetsialistid suudavad "korda teha" nende lapsed. Näen, et kui perekond ei soovi olla kaasatud, siis võib see mõjutada ka alaealise enda abistamist, eriti kui on tegemist ka probleemidega perekonnas. Lisaks ei pruugi mõni lapsevanem võib-olla aru saada, et vastutus on ka temal. Tamm ja Salla (2016) tõstsid esile samuti lastevanemate vastutuse olulisuse.

3.3.6. Mittekariistuslike meetmete rakendamise keerukus

Alaealiste õigusrikkujatega töötades kasutatakse eelkõige mittekariistuslikke meetmeid. Uuringus osalenud märkisid, et kõik proovivad midagi teha juhtumipõhiselt. Puudust tuntakse täpsematest juhenditest selle kohta, kuidas ja milliseid meetmeid rakendada. Koolitusi on küll olnud, aga probleem võib tekkida ka siis, kui tulevad uued töötajad, kellel ei ole kogemust veel mittekariistuslike meetmete rakendamisega ja peavad ilma täpsete juhusteta hakkama tööle.

Meil politseis töötatakse välja meetodeid, et kuidas mõjutusvahendeid lastele panna. Selline andmebaas on tulemas, kuid täna seda ei ole. Tänapäevaks kõik rakendavad mittekariistuslikke meetmeid nii, kuidas oskavad, et mida nad ise suudavad välja mõelda. See ei ole ühtne. Meil on küll jah juhtumiarutelu ja vestlused, et mida teha. Aga seda meetodit ei ole välja töötatud. Kui tuleb uus töötaja, kes peab neid meetmeid rakendama hakkama, siis oleks juhend väga abiks. Tänapäevaks konkreetseid juhiseid pole. Peame mittekariistuslikke meetmeid rakendama, aga kui kaua me neid esseeid laseme kirjutada. See on ka iganenud meede. Peaks olema huvitavamaid lähenemisi, et lapsele pakuks ka pinget see asi ära teha. (piirkonnapolitseinik)

Mittekariistuslike meetmete rakendamise keerukuste puhul toodi välja ka see, et on juhtumeid, kus osapooled ei ole ühel lainel meetmete rakendamise osas. On märgatud, et mõned ametnikud ei usu nende tõhususse ja eelistavad seetõttu trahvide kohaldamist. Lisaks ei pruugi lastekaitsetöötajateni sel juhul jõuda teave alaealistest õigusrikkujatest. Intervjuudes tõid KOV-ide esindajad ka välja, et tegelikult oleks vaja kõikidest alaealiste õigusrikkumiste juhtumitest lastekaitsetöötajaid teavitada.

Need, kes trahvi saavad, ei pruugigi meieni jõuda. Politsei ei edasta neid ja see on kurb koht. Kui politsei on lapsega ja vanematega suhelnud, ja kui vanem ütleb, et soovitakse trahvi ja ei soovita kuskil osaleda, siis ei pruugitagi KOV-i kaasata. (KOV-i esindaja)

Muidugi see oleneb ka nii palju ametnikest, et kes nende noortega tegelevad. Näitena ühe noore puhul ma näen, et pooltel või isegi rohkem kui pooltel kordadel, ei ole lastekaitset teavitatud. Sest ta ei ole minu piirkonnas elanud kogu aeg. See on nagu konkreetne näide, et see on juba politseiametniku enda probleem ka. Ma ei tea, kas see jääb oskuste taha. Kõik politseinikud kindlasti ei ole selle töö jaoks loodud, et toimetada noortega. Seal võib olla puudulik järelvalve meie töö üle. Võib-olla ka see teema, et lihtsalt registreeritakse see ära. Tegelikult on ju vaja hakata midagi muud tegema. Ma ei tea, ma ei kujuta nagu ette, mille taga see olla võib. (piirkonnapolitseinik)

Tamm ja Salla (2016) on välja toonud, et rahaline trahv on karistusmeetod, millel on vähene mõju probleemide lahendamisele. Sellest tulenevalt võib täheldada, et see tekitab ebavõrdsust, kui alaealiste abi saamine võib sõltuda ametniku eelistustest.

3.3.7. Mittekaristuslikud mõjutusvahendid ei ole tõhusad kõigil juhtudel

Intervjuudest ilmnes, et mittekaristuslikud mõjutusvahendid ei pruugi toimida kõikide alaealiste puhul. Mõnel juhul ei avalda meetmed soovitud tulemust. Eriti juhtudel, kui tegemist on kergemate meetmetega, mis ei sea alaealisele suurt vastutust. Lisaks, kui alaealisel on palju riskitegureid ning kodune olukord on halb, siis üksnes mittekaristuslikud mõjutusvahendid ei pruugi aidata. Uuringus osalenud ei poolda rangemate karistuste kehtestamist. Kuid nõustutakse, et süsteemis peaks olema paremini kohandatud meetmed olukordades, kus juba pakutud meetmed ei ole olnud tulemuslikud.

Täna meil ei ole enam karistusi, vaid on mõjutusvahendid. Aga kui mõjutusvahendina tuleb essee kirjutamine, siis see ei pane seda õigusrikkujat teistmoodi käituma. Tuleks natuke rohkem kohustada vastutust võtma. Samas ma ei poolda mingite rangete karistuste panemist, sest näiteks trahvid nagu ka ei toimi. Aga siiski võiksid süsteemis olla rangemad meetmed, et oleks nagu seda valikut rohkem. (KOV-i esindaja)

Ma arvan, et see oleneb tõesti noorest. Kellel on juba need asjad nii käest ära lastud nii kodu poolt ja ei ole õigel ajal sekkunud siis ma arvan, et seal need meetodid enam kuskile nagu väga ei vii. Muidugi karistamine ka ei aitaks. Samas need, kellel on mingid väärtused ikkagi kodust nagu paigas ja kodus ollakse toeks, et seal on see suhtumine lapse poolt ka teine. (piirkonnapolitseinik)

Piirkonnapolitseinikud tõstsid esile väljakutseid alla 14-aastaste õigusrikkujatega. Kohati on nendega tegelemine keeruline, sest nad ei ole kohustatud täitma ülesandeid. Mõned võivad seda teadlikult ära kasutada.

Samas alla 14- aastased, kui nad vargusega on vahele jäänud, siis on juhtumeid, kus lapsed öelnud, et te ei saa mulle nagunii mitte midagi teha. Ja ma ei saagi tegelikult mitte midagi teha talle ning ta ei ole ka kohustatud mitte ühtegi ülesannet täitma. Mul ei ole ka seda võluvitsa, et kui sa seda ülesannet ära ei täida, siis me karistame. Lõpuks ongi see, et ma ei saa ju teda mõjutada ning see on hästi kurb. Tundub, et see vanusepiir on niivõrd palju alla tulnud. (piirkonnapolitseinik)

3.4. Koostöö alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö läbiviimisel

Uuringus osalenutelt küsisin, kuidas näeb välja koostöö KOV-i lastekaitsetöötajate ja piirkonnapolitseinikute vahel, samuti kuidas tehakse koostööd teiste asutuste, organisatsioonide ja KOV-idega.

3.4.1. Koostöö KOV-i esindajate ja piirkonnapolitseinike vahel

Koostöö KOV-i esindajate ja piirkonnapolitseinike vahel on lähtuvalt nende tööülesannetest väga oluline. KOV on peamiselt eestvedajaks alaealiste õigusrikkujatega tegevuskava läbiviimisel ning vajadusel kaasatakse piirkonnapolitseinikke. Koostöö osas KOV-e, kus tehakse väga tihedat koostööd omavahel ning jagatakse palju informatsiooni. Intervjuudes mainiti, et mõnel juhul korraldatakse teatud projektide raames universaalset tasandi ennetustegevusi üheskoos.

Vastavalt vajadusele saame kokku. Politsei osaleb ümarlaudadel ja meil ikka iga päev on mingi ümarlaud. Üks spetsialist otsusi vastu ei võta. See peab olema arutelu ja mitmekülgne abi on alaealiste õigusrikkujatele oluline. See on võrgustikutöö. Koostöö on hea. (KOV-i esindaja)

Samas oli uuringus osalenuid, kes tõid välja, et sooviksid paremat koostööd. Seda seetõttu, et ennetustegevusi tehakse pigem eraldiseisvalt ning ühel või teisel osapoolel ei ole ülevaadet ja infot selle kohta, milliseid tegevusi tehtakse. Mõned KOV-id tundsid puudust universaalse ja valikulise ennetuse raames toimuvast infovahetusest. Osad tõid välja hoopis seda, et igal korral ei jõua info abivajavast lapsest ei jõua KOV-ini, näitena näevad lastekaitsetöötajad kogu infot, mis nendeni jõuab, kuid tihtilugu on seal sellised juhtumid, mis puudutavad juba raskemaid õigusrikkumisi ja kriminaalasju.

Õigusrikkujate kohta ei tule meile informatsiooni nende käest sellisel kujul võib-olla kogu aeg, siis me koostööd teeme ikkagi nendega kogu. See, mis meile tuleb, sinna tulevad pigem sellised juhtumid, mis puudutavad juba kriminaalasju, et küsitakse, et kas oleme varem kokku puutunud selle perega ja milliseid teenuseid on pere ja alaealine saanud. (KOV-i esindaja)

Tegevustena korraldatakse üheskoos ümarlaudu, kas siis näiteks alaealiste õigusrikkujatega seoses või muude töövaldkonda kuuluvate asjaolude osas.

Koos viiakse läbi ka vajadusel kodukülastusi ja üksikutel juhtudel käiakse universaalse tasandi ennetuse raames koolides. Lisaks rakendatakse ennetusprogrammi „Puhast Tulevik“, kus on KOV-i ja piirkonnapolitsei omavaheline infovahetus väga oluline.

Seal [ümarlaudadel] on arutelu, et mis teenustele suuname ning kui laps käib teenustel, siis on uus kokkusaamine, kus vaatame üle, et kas midagi on vaja juhtumiplaanis muuta, et kas mingeid teenuseid juurde panna, midagi vahetada. Teeme ühesõnaga vahekontrolle. Kui noor ei jõua teenustele, siis saame samuti kohe kokku ja võtame pere ja lapse uuesti ette, et arutleda, miks laps ei jõudnud teenustele. (KOV-i esindaja)

Ennetusprogrammi “Puhast Tulevik” rakendades on koostöö hästi läinud. Kõigepealt suhtleb PPA vanematega, et kas nad on valmis minema. Lapsega suhtleme koos. Kodukülastus on koos politseiga ja politsei annab teada, kui on narkotest olnud, et kas on olnud puhas. Vahepealne osa on KOV-i korraldada ja kui see läbi on, siis kirjutame kokkuvõtte, mille edastame politseile, et mida vahepealse aja jooksul tehtud on. (KOV-i esindaja)

Samas selgus ka üks probleemkoht koostöö läbiviimisel. Välja toodi erandlikke kogemusi teistest KOV-ide, kus lastekaitsetöötajad leiavad, et alaealiste õigusrikkujatega tegelemine peaks olema politsei ja kooli rida. Eriti sellistel juhtumitel, kus piirkonnapolitseinikud on juba mõnda mittekariistuslikku mõjutusvahendit kasutanud ning KOV näeb, et politsei võiks ka siis edasi tegutseda.

On KOV-e, kes tahavad, et alaealiste õigusrikkujatega tegelemine on politsei ja kooli rida, et kuigi tegelikult on lapsed abivajavad, siis pigem ei taheta vastutust võtta. Ja kui teatakse, et politsei juba midagi eelnevalt teinud, siis öeldakse, et tehke lõpuni ja teie asi. Aga tegelikult on see, et kui on abivajadus mängus, siis ei ole enam üksnes politsei asi. (piirkonnapolitseinik)

Teaduskirjandusest ilmnes, et näidustatud tasandi ennetustöö läbiviimisel on koostööpõhine lähenemine märkimisväärselt oluline (Järv jt, 2021; Markina jt, 2021). Seda eriti alaealiste ja perede hulgas, kellele esineb rohkem riskitegureid ja probleeme (Saia jt, 2020). Samas on kindlate rollide määratlemine oluline, et ükski osapool ei peaks tegema rohkemal määral tööd, et näiteks teised juhtumid selle all kannataksid. Rollide ebaselge jaotus toodi välja ka Reinson jt (2021) uuringust. Samas kehtestab näitena Lastekaitseseadus (2023) § 29, et abivajavate laste juhtumiplaanidega tegelevad KOV-ide lastekaitseüksused.

3.4.2. Koostöö teiste asutuste ja organisatsioonidega

Koostöövõrgustikud, kuhu on kaasatud teised asutused ja organisatsioonid, on juhtumipõhiselt erinevad. Tegevuskava alguses kohe ei kaasatagi teisi osapooli, vaid alles siis, kui selleks vajadust nähakse.

Alguses on tavapäraselt ümarlaud väiksemas ringis, kus saabki selgeks need täpsemad vajadused ja siis juba kaasatakse osapooli juurde. (KOV-i esindaja)

Kooliga koostööd toodi välja kõikide KOV-ide puhul. Kõige enam on kaasatud kooli sotsiaalpedagoog ja koolipsühholoog. Osadel juhtudel ka klassijuhatajad, sest nemad võivad olla kõige enam koolist kursis alaealisega. Kool on seotud selliste juhtumite puhul, kui õigusrikkumised on pandud toime koolis või kooli territooriumil, näiteks kaklused, suitsetamine jne. Kool on kaasatud ka siis, kui esineb koolikohustuse mittetäitmist või muid probleeme koolis.

Tavaliselt on õigusrikkumisega seoses ka muud probleemid, näiteks koolis või vanematega. Seega koolid on kindlasti üks koostööpartner, sest seal tuleb meile palju infot. (KOV-i esindaja)

Ühe KOV-i näitel võtab kool näiteks suitsetajate puhul vanematega alguses ise ühendust ning teisel korral kutsub politsei. Kui on aga õigusrikkumine seotud vaba aja veetmise ja näiteks alkoholi tarbimisega, siis ühe piirkonnapolitseiniku sõnul ei ole õigust koolil juhtumist teada.

Kui on sellised nii-öelda vaba aja veetmise ja alkoholi tarbimise teemad, siis koolil ei olegi õigust teada nendest asjadest. Aga kui on koolis palju kiusu ja juhtumid, mis toimuvad kooliterritooriumil ja koolipäeva ajal, siis me alati sotsiaalpedagoogi kaasame. Siis toimuvad ümarlauad ja üritame konflikte lahendada. Muidugi suitsetamine, et kui kool annab meile sellest teada, siis oleme hakanud kooli kaasama ka, et need esmased suitsetajad koolivahetunnis seal, et kool tegeleks nende lastega. Alguses nad ei tahtnud vedu võtta, et nad olid seisukohal, et politsei peaks ikka tulema, aga nüüd oleme kokkuleppele saanud. Esimene kord võtab kool vanematega ühendust ja teine kord tuleb politsei. (piirkonnapolitseinik)

Koostöövõrgustikku kaasatakse ka noortekeskuste noorsootöötajad juhul, kui alaealine veedab aega noortekeskuses. Mõnel juhul võib noorsootöötaja olla alaealise jaoks usaldusisik. Ühes KOV-is tehakse koostööd ka treeneritega, kes võivad samuti alaealiste jaoks olla usaldusisikud ja kes oskavad infot vahetada alaealise arengute kohta.

Koostööd tehakse aktiivselt psühholoogidega. Osadel juhtudel ka perearstidega, vaimse tervise keskuste ja vaimse tervise õdedega. Seda eriti juhtudel, kui alaealised on vaimse tervise probleeme. Need spetsialistid suudavad anda olulist tagasisidet alaealiste õigusrikkujate ja nende perekondade kohta ning jälgida nende arengut. Toodi välja häid koostöönäiteid, kus psühholoog KOV-ile ise teada, kui on vajalik nõustamisteenuse jätkamist. Näiteks ka koostöövorm, kus psühholoog soovitab täiendavaid teenuseid, mis võiksid alaealist aidata. Koostööd tehakse ka näiteks siis, kui alaealine ei ilmu teenusele kohale. Sellisel juhul teavitab psühholoog KOV-i või piirkonnapolitseinikku.

Palume neil meile teada anda ja siis saame kontrollida, kas isik on minemas. Kui tekib olukord, kus ta ei ole kohal, siis palume psühholoogil teada anda. Teeme head koostööd. (piirkonnapolitseinik)

Osade juhtumite puhul kaasatakse ka Ohvriabi. Seda näiteks siis, kui on olnud perevägivaldajuhtumid. Lisaks kaastakse ka vastavalt vajadusele Rajaleidjat. Seda eriti juhtumitel, kus on tegemist kooliprobleemidega ning alaealine vajab haridusnõustamist. Mõlemad asutused pakuvad nõustamist ja tuge alaealisele. Koostööd tehakse ka MTÜ-dega, kes pakuvad erinevaid tugiteenuseid, näiteks tugiisiku teenust. Näiteks mainiti intervjuudes koostööd organisatsioonidega nagu MTÜ Igale Lapsele Pere ja SOS Lastekodu Eesti Ühing.

Meil on rehabilitatsiooni teenusepakkujaid päris mitu viimastel aastatel tulnud. Tegemist on MTÜ-dega ja sealt me ostame siis teenuseid sisse. Saadame siis lapsi ja lapsevanemaid erinevatesse MTÜdesse. (KOV-i esindaja)

Kriminaalasjade puhul tehakse koostööd prokuratuuriga, kohtuga ning kriminaalhoolduse ametnikega. Näiteks kirjutab KOV prokuratuurile iseloomustuse alaealise õigusrikkuja ja tema perekonna kohta. Selles kontekstis täidab KOV pigem infot andvat rolli prokuratuurile.

Teaduskirjanduses on samuti välja toonud, et koostöö haridusasutustega on oluline (Sigfusdottir jt, 2011). Õpetajad mängivad olulist rolli õpilaste teadlikkuse tõstmisel ja hoiakute kujundamisel koolikeskkonnas, samal ajal kui lastevanematel on võimalus seda teha juba varakult kodukeskkonnas. Vaimse tervise spetsialistidega koostöö võimaldab saada lastekaitsetöötajatel ja piirkonnapolitseinikel saada näiteks soovitusi, et milliseid teenuseid alaealine veel vajab.

3.4.3. Koostöö teiste KOV-ide lastekaitsetöötajate ja piirkonnapolitseinikega

Uuringus osalenutelt uurisin, kuidas tehakse koostööd teiste KOV-ide lastekaitsetöötajate ja piirkonnapolitseinikega. Enamasti tekib vajadus koostööks siis, kui alaealine kolib elama teise KOV-i. Sellistel juhtudel toimub infovahetus lastekaitse spetsialistide vahel, et anda ülevaade alaealise olukorrast ja vajalikest teenustest, mis on talle vajalikud.

Teiste KOV-idega maakonna ümbruskonnas. Tihti pered liiguvad ja on vaja kuskile infot edasi anda. Eriti kui lapsevanemad elavad erinevates KOV-ides. Lisaks siis ka teenuste planeerimisel. (KOV-i esindaja)

Samuti esineb olukordi, kus lapse elukoht on registreeritud ühes KOV, kuid ta käib koolis teises KOV-is. Kui esinevad õigusrikkumised teises KOV-is, näiteks koolis, siis toimub samuti infovahetus teiste piirkonnapolitseinikega ja lastekaitsetöötajatega. Kuigi juhtumikorraldajaks on elukohajärgne KOV, siis vajadusel võib laps käia saamas tugiteenuseid teises KOV-is, kus ta koolis käib. Samas toodi murekohana välja see, et kui ametnikud on erineval arusaamal asjadest ning sel juhul on koostöö keeruline.

Piirkonnapolitseinikud on koostööd teinud teiste KOV-ide piirkonnapolitseinikega näiteks küberkiusamiste juhtumite puhul, kui küberkiusajaks või küberkiusatavaks on teise KOV-i laps.

Näiteks küberkiusamiste puhul olen suhelnud küll teiste piirkondade politseinikega. Teiste lastekaitse spetsialistidega ei ole nii suhelnud teistest piirkondadest. Samas on tehtud ka koostööd siis, kui lapsed on läinud teise piirkonda kooli. Samas oleneb see nii ka spetsialisti enda hoiakutest. Ühes kohas oli piirkonnapolitseinik, kes taastavasse õigusesse ei uskunud ja tema oli trahvide ja kohtu peal väljas. See oli keeruline. See tähendas seda, et me polnud ühel lainel. (piirkonnapolitseinik)

Vähesel määral teiste KOV-ide lastekaitse spetsialistidega omavahel infot, et milliseid ennetustegevusi teistes kohtades tehakse. Ühe KOV-i näitel on korraldatud maakonnas ühiskoosolekuid ja komisjone, kus osalevad KOV-ide valdkonna spetsialistid ning on korraldatud arutelusid erinevate teemade üle, sh alaealiste õigusrikkumiste teemadel. Lisaks on külastatud teisi Eesti KOV-e, et vahetada kogemusi ja soovitusi.

Oleme infot vahetanud erinevatest projektidest ja meetmetest ning kogemusi vahetanud. Oleme käinud teises vallas kogemusi vahetamas ja küsimas, kuidas nemad probleeme lahendavad. Teinekord saab selliseid huvitavaid mõtteid. (KOV-i esindaja)

3.5. Võrdlus väiksemate ja suuremate KOV-ide vahel

Uuringus osalejad olid nii väiksematest kui ka suurematest KOV-dest. Nende vahel tekkisid teatavad erinevused, mida sain analüüsida. Järgnevalt olen esitanud peamised tähelepanekud erinevustest, mis uuringus osalenute tõlgendustest praktikatele tekkisid.

Kolme ennetustasandi vaatest pakutakse rohkem väiksemates KOV-ides universaalse ja valikulise tasandi ennetustegevusi. Väiksema elanikkonna tõttu on kergem ennetustegevustega jõuda suurema osa inimesteni. Samuti pidasid uuringus osalenud ka universaalse ja valikulise tasandi ennetustegevusi väiksemates KOV-ides tõhusamaks, sest tihedama kogukonnatunde tõttu tunnevad inimesed üksteist paremini ja märkavad abivajavaid lapsi kiiremini.

Suuremates KOV-ides ei toimu universaalse tasandi ennetustegevusi nii palju, kui väiksemates KOV-ides. Seda seetõttu, et alaealiste õigusrikkumiste ja muid abivajavate laste juhtumeid on rohkem ning ametnike ajaline ressurss ei võimalda käia regulaarselt haridusasutustes loenguid ja üritusi andmas. Keerulisem on suuremates KOV-ides jõuda ka abivajavate lasteni, sest elanikkond on suur ja kogukonna ühtsust vähem.

Näidustatud tasandi ennetustegevuste raames on suuremates KOV-ides suurem valik erinevaid teenuseid, sest kvalifitseeritud teenusepakkujaid on rohkem. Ent teenustele on siiski pikad järjekorrad, sest elanikkonna suuruse tõttu on ka teenustele soovijaid ja vajajaid rohkem. Väiksemates KOV-ides on teenuste valik väiksem, kvalifitseeritud teenusepakkujaid keerulisem leida. Seetõttu tuleb tihtipeale alaealisi suunata teistesse piirkondadesse teenuseid saama.

KOV-i töötajate ja piirkonnapolitseinike meeskondade suurused on erinevad. Suuremates KOV-ides on meeskond suurem, kuid see ei kompenseeri ajapuudust. Väiksemates KOV-ides on meeskondade koosseisud väiksemad ning ametikohti on ka keerulisem täita. On KOV-e, kus näiteks üks lastekaitsetöötaja peab tegema mitme inimese tööd, kuna kõiki ametikohti pole suudetud täita. See võib panna ühele ametnikule liiga suure koormuse. Lisaks kui peaks olema periood, kus on alaealiste õigusrikkumiste juhtumeid rohkem, siis ei pruugi ametnik jõuda kõigiga süvitsi tegeleda.

Koostöö aspekte analüüsid ilmnemise teatavad erinevused väiksemate ja suuremate KOV-ide vahel. Suuremates KOV-ides on KOV-i töötajate ja piirkonnapolitseinike omavaheline koostöö igapäevane. Seda ka seetõttu, et alaealiste õigusrikkumiste juhtumeid on palju. Koostöö eripära suuremates KOV-ides on see, et ametnikud vahetuvad tihedamini. Seetõttu on vaja teha rohkem kohtumisi, et viia uued

töötajad kõige olulisega kurssi. Väiksemates KOV-ides viivad KOV-i töötajad ja piirkonnapolitseinikud koostöös rohkem läbi ennetustegevusi, näiteks käiakse koos haridusasutustes loenguid andmas. Lisaks on väiksemate KOV-ide eripäraks see, et inimesed töötavad ühel ametikohal tavaliselt kauem, kuna nende valdkonnas uue töökoha leidmine piirkonnas võib olla keerulisem. Samas soodustab see paremat ja tihedamat võrgustikutööd teiste osapooltega, kuna pikaajaline kogemus loob ka usalduse ja sidemed, mis võimaldab paremini omavahel koostööd teha.

3.6. Uuringus osalenute ettepanekud

KOV-ide esindajad ning piirkonnapolitseinikud esitasid ettepanekuid intervjuudes, kuidas saaks alaealiste õigusrikkumiste ennetustööd kohalikul tasandil tõhusamaks ja vähem killustatumaks muuta.

1. Tuleks viia läbi sotsiaaluskuste tunde haridusasutustes õpilastele.

Universaalne ennetus peaks olema kindlalt paika pandud ja toimuma igas KOV-is. Selleks pakuti välja, et koolides võiksid toimuda sotsiaaluskuste tunnid õpilastele. Tunde võiksid läbi viia vaimse tervise eksperdid. Tunnid peaksid sisaldama vaimse tervise teemasid, et kuidas emotsioonide ja konfliktidega toime tulla, muuhulgas sisaldama ka õigusrikkumiste teemasid, näiteks kuidas käituda, kui sõber paneb toime õigusrikkumisi ja kuidas konflikte lahendada. Lisaks peaksid tunnid suurendama alaealiste teadlikkust alkoholi, narkootikumide ja suitsetamise kahjulikkusest.

Ma olen need ettepanekud tegelikult teinud erinevatesse ministriumitesse ja erinevatel koosolekutel. Need samad sotsiaaluskuste tunnid, mis meil on koolides, mida me siis ise rahastame, see võiks olla riiklikult üle Eesti. Seda teenusepakkujat tegelikult ei ole lihtne leida, eriti väikses kohas, kus psühholoogilisi nõustajaid praktiliselt ei olegi. Aga näeme, et seda on vaja. Kui see oleks riiklikult paigas, et igas koolis olekski kohe tunniplaanis selline tund. Ning inimesed, kes siis on koolitatud neid läbi viima, siis see ongi universaalne ennetus. Tegelikult õpetad neid noori toime tulema. Nad teavad, et saab ka teisiti, neil on koostöö kooliga ja koduga ning see juba vähendab riski, et nad langevad välja, satuvad kampadesse, et tekivad need halvad mõtted ja sõltuvused. (KOV-i esindaja)

2. Tagada võrdsem teenuste kättesaadavus.

Teenuste kättesaadavus ei tohiks sõltuda alaealise elukohast. Abivajavate laste jaoks on äärmiselt oluline, et teenustele ligipääs oleks kiire ja mugav. Pikad järjekorrad võivad tekitada olukorra, kus alaealise olukord läheb veelgi hullemaks või ta paneb toime uusi õigusrikkumisi. Samuti peaks väiksemates piirkondades psühholoogiteenus olema vähemalt kohapeal kättesaadav, et alaealised ei peaks sõitma kaugemale teise piirkonda teenuste saamiseks. Intervjuudes märgiti, et vajadusel võiks teenuseid pakkuda veebi teel, kuid see ei pruugi sobida paljudele alaealistele.

Samuti peaks olema ka KOV-ide ühised meetmed, nagu ka teiste teenustega, et miks peab olema vahe selles, et kus inimene elab. Alaealised ei ole süüdi selles, kui vanemad on otsustanud kuskil maapiirkonnas elada ja seal ei ole võimalik sellele õigusrikkujale teenuseid pakkuda. (piirkonnapolitseinik)

3. Luua juhised mittekariistuslike mõjutusvahendite rakendamiseks.

Vajadus on ühtsete juhiste järele, mis toetaksid lastekaitsetöötajaid ja piirkonnapolitseinikuid mittekariistuslike meetmete rakendamisel. Eriti oluline on see uutele töötajatele, kellel puudub veel kogemus mittekariistuslike meetmete kasutamisel. Juhised aitaksid ametnikel rakendada mittekariistuslikke mõjutusvahendeid. Need peaksid pakkuma suuniseid, et milliseid mittekariistuslikke mõjutusvahendeid rakendada alaealiste õigusrikkujate puhul, võttes arvesse nende riskitegureid. Lisaks peaks juhistes olema meetod, kuidas hinnata mittekariistuslike meetmete tõhusust. Leiti, et see aitaks kaasa sellele, et rohkemates KOV-ides kasutatakse mittekariistuslikke mõjutusvahendeid.

Kuigi me oleme üle võtnud selle nii-öelda mittekariistusliku meetodi ja sellest räägitakse igal pool ja prokurörid toimetavad sellega hästi, aga kuidagi see tööriist tuleks teha ka lastekaitsele ja politseile, et teha seda ühiselt. Näiteks hindamised, et oelks seal välja toodud, et mida vaadata ja mida teha ja võib-olla mõnel ongi, et sa ei hakkagi seal nii palju mõtlema, sest on muid asju teha. Kui oleks paremad hindamisvahendid, siis nii mõneski piirkonnas tullakse sellega paremini kaasa ja otsitakse lahendusi. (piirkonnapolitseinik)

4. Muuta mittekariistuslike mõjutusvahendite kasutamist konkreetsemaks.

Uuringus osalenud tõesid, et kuigi pooldavad mittekariistuslike mõjutusvahendite kasutamist, siis puudub praegu kohati konkreetsus, mis võtaks alaealisi rohkem vastutusele. See on probleemne juhtudel, kui alaealised ja pered on teenuste ja abu saamise osas ükskõiksed. Nendel juhtudel tihtilugu jätkuvad alaealiste õigusrikkumised ja seetõttu peaks kasutama rohkem konkreetsemaid meetmeid, mis kohustaks alaealist millekski.

Näiteks narkootikumide tarvitaja, keda tabatakse narkojoobes, peab mõistma, et see jätab talle märgi, mis võib tema tulevikku mõjutada. Kui nad osalevad programmis [ennetusprogramm „Puhast Tulevik“], võib see anda neile võimaluse puhtaks saamiseks ning aidata neil täiskasvanuks saades puhast minevikku omada. Selline lähenemine on väga konkreetne. /.../ Mulle tundub, et meil on vaja midagi konkreetset, mis noori raputaks ja teadvustaks, et kõik pole lubatud. Mõnikord peab olema midagi, mis kodu ei suuda pakkuda. (KOV-i esindaja)

5. Alaealiste õigusrikkujate eesmärgipärane kaasamine koostöövõrgustikku ja suunamine teenusele.

Alaealisi õigusrikkujaid tuleb võimalikult eesmärgipäraselt võrgustikku kaasata ning võimalikult palju kuulata tema arvamust. Samuti tuleb alaealisi rohkem ka tunnustada, kui midagi on hästi läinud. See annab talle endale rohkem motivatsiooni.

Spetsialistid on võrgustikutöö usku, aga tihti unustatakse noored sinna kaasata. Tulevad täiskasvanud spetsialistid kokku ja hakkavad seal arutama ja mõtlevad igasuguseid asju välja. Otsustavad, et mida noor peaks tegema ja kui noor ütleb, et mina nõus ei ole ning minu käest ei ole keegi küsinud, et ma leian, et seda noort peaks ise kaasama algusest peale võimalikult palju ning andma talle ka tagasisidet, tunnustama, kui midagi on hästi juba läinud. (KOV-i esindaja)

Oluline on tagada, et koostöövõrgustikku kaasamisel ja teenustele suunamisel ei koormataks alaealisi liialt ära. Kui neid suunatakse mitmesse ennetusprogrammi ja teenustele, siis lõpuks võib tekkida küllastumus. Igal alaealisel on erinev võimekus ning mis ühe jaoks võib tunduda sobiv maht, võib samas teise jaoks olla liiast. Samuti ei tohiks koostöövõrgustik olla liiga suur, sest see võib tekitada alaealises väsimust. Tihtilugu on parem, kui alaealisega tegeleb vähem spetsialiste, keda ta saab usaldada.

Kõik ju tahavad, et ta nüüd räägib oma loo ilusti ära, ta peab kõigile rääkima ja siis noh paljude puhul ma olengi näinud, et et siis nad lükkavad selle täiesti tagasi, nad ei taha, nad on väsinud sellest. (KOV-i esindaja)

6. Pakkuda kogemusnõustamist alaealistele õigusrikkujatele.

Uuringus osalenud töid välja, et alaealistele võiks olla võimalus pakkuda kogemusnõustamist, kes on olnud sarnases olukorras ja suutnud probleemidest välja tulla, näiteks sõltuvusainete tarvitamisega.

Kogemusnõustajad võivad alaealisi paremini mõista ja kõnetada, sest nad on kogenud samu raskusi. Lisaks võib alaealine kogemusnõustamise kaudu leida motivatsiooni oma probleemidega tegelemiseks ning julgustust abi vastuvõtmiseks.

Võiks olla kogemusnõustajaid, kes räägiks noorele sellest, et kuidas tema ise on välja tulnud. (KOV-i esindaja)

7. Pakkuda alaealistele veelgi enam huvitegevust.

Kogukondlikust aspektist toodi välja, et alaealistele võiks pakkuda rohkem kultuuriüritusi, noortekeskustes toimuvaid üritusi ja loenguid ning tasuta huvitegevust, et kõik alaealised saaksid osaleda. See aitaks ennetada ka esmaseid õigusrikkumisi, pakkudes alaealistele mõistlikke ja arendavaid vaba aja veetmise võimalusi.

Tahaks veel, et oleks kultuursem õhkkond. Et laps ei peaks osalema ainult psühholoogide vastuvõttudel, vaid areneks ka kultuurset poolt. /.../ Et oleks kontserte, üritusi, koosolekuid lastele. See, mis pakub lastekaitse või politsei, see on pigem töö. Vabal ajal peaks laps nägema rohkem häid tegusid. (KOV-i esindaja)

4. JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD

Käesolevas peatükis toon välja peamised järeldused, lähtudes magistritöös püstitatud uurimisküsimustest. Lisaks pakun välja ka omapoolseid soovitusi, et edaspidi kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustööd tõhusamalt ja vähem killustatumalt korraldada.

4.1. Järeldused

1. Kuidas tõlgendavad KOV-ide esindajad ja piirkonnapolitseinikud enda kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö praktikaid? Millised meetmed ja lähenemisviisid on nende arvates kõige tõhusamad?

Kolme ennetustasandi raames rakendatakse KOV-ides kõige enam näidustatud tasandi ennetustegevusi, ehk tegeletakse alaealiste õigusrikkujatega. Universaalse ja valikulise ennetuse kontekstist selgus, et KOV-ide esindajad kui ka piirkonnapolitsenikud peavad tegevuste rakendamist oluliseks ja leiavad, et see peaks olema rakendatud kõikides KOV-ides.

Universaalse tasandi ennetustegevusi viivad peamiselt ellu haridusasutused ja piirkonnapolitseinikud, keskendudes eelkõige alaealistele, keda peetakse prioriteetseimaks sihtrühmaks. Kõige tõhusamaks peeti ennetustegevuste raames alaealistega kontakti loomist. Selgus, et piirkonnapolitseinikke kutsutakse rohkem esinema, kuna alaealised kuulavad neid rohkem. Seda saab tõlgendada kui hirmutamise meetodikat, sest politseinikud on alaealiste jaoks siiski õiguskorra esindajad (Markina jt, 2021). Universaalse ja valikulise tasandi ennetuse olulisteks sihtrühmadeks on ka lastevanemad ja õpetajad. Seda kinnitas ka teaduskirjandus, kus rõhutati lapsevanemate kaasamise olulisust (Randolph jt, 2009). Samuti ka õpetajate teadlikkuse tõstmise olulisust (Rayavarapu, 2022). KOV-ide esindajatel ja piirkonnapolitseinikel ei pruugi olla alati piisavalt ajalist ressursi, et pühenduda ulatuslikele ennetustegevustele. Seetõttu on oluline, et lastevanemad ja õpetajad oskaksid märgata riske ja ennetada õigusrikkumisi. Valikulise tasandi ennetust viivad läbi enamasti lastekaitsetöötajad ning seda siis, kui keegi teatab abivajavast lapsest. Valikulise ennetuse raames rõhutati tõhusate tegevustena nõustamisteenuste pakkumist alaealistele ja vanemlike oskuste arendamist, et vanemad oskaksid oma lapsi paremini toetada.

Näidustatud tasandi ennetuse kontekstis selgus, et uuringus osalenud KOV-ides rakendatakse enamasti mittekariistuslike mõjutusvahendeid, mille olulisust ja tõhusust rõhutati. Seda kinnitab ka teaduskirjanduses leitu. Tamm ja Salla (2016) on välja toonud, et rahaline trahv probleemidele lahendust ei paku ning mittekariistuslikud mõjutusvahendid annavad rohkem positiivseid tulemusi.

Näidustatud tasandi ennetust viivad ellu enamasti lastekaitsetöötajad, kuid ka piirkonnapolitseinikud määravad mittekariistuslikke mõjutusvahendeid ning on tavapäraselt esmane kontakt alaealisele õigusrikkujale. Alaealistele pakutakse erinevaid teenuseid ning tõhusamateks tegevusteks on vestlused esmakordsete õigusrikkujatega juhul, kui alaealine mõistab koheselt, et tegu oli vale. Seda kinnitab ka Markina jt (2021) uuring. Märgiti ka nõustamisteenuste tõhusust. See võimaldab alaealistele individuaalselt läheneda (Young jt, 2017). Samuti rõhutati ka pereteraapiate ja MDFT programmi tõhusust. Perekesksed lähenemised on olulised selleks, et võtta fookusesse kogu perekond ning tegeleda probleemidega ja parandada suhteid (Järv jt, 2021).

2. Millised kitsaskohad kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustöös KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike vaates esinevad?

Eksperdiintervjuudest selgus, et kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustöös esineb mitmeid kitsaskohti, mis takistavad alaealiste õigusrikkujate abistamist ja ennetustegevuste tõhusust. Esmalt, ei jõua abivajavad lapsed tihtilugu KOV-ideni. Lastekaitsetöötajate ja piirkonnapolitseinike vaatevälja jõutakse alles siis, kui on toime pandud õigusrikkumine. Abivajavat last ei märgata või sellest ei anta teada. Seetõttu ei saa ennetada esmaseid või sekkuda enne, kui probleemid võivad olla juba süvenenud. Hilisem sekkumine nõuab aga veelgi suuremaid ajalisi ja rahalisi ressursse.

Alaealistele õigusrikkujate jaoks vajalike teenuste kättesaadavus on problemaatiline. Spetsialiste, kes teenuseid pakuks on vähe ning teenustele on pikad järjekorrad. Alaealised ja pered vajavad tihtilugu koheselt abi, seega võib olukord muutuda halvemaks. Väiksemates KOV-ides tuleb teenuste vähese kättesaadavuse tõttu suunata alaealisi teistesse piirkondadesse, kuid see on ressursikulukas ning mujal piirkondades on samuti järjekorrad.

Probleemkohaks on ka KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike ajalise ressursi puudus, mida on kinnitanud ka varasemad uuringud (Green jt, 2019; Järv jt, 2021). Mõlemad osapooled peavad tegelema lisaks alaealistele õigusrikkujatele ka teiste sihtrühmade ja tööülesannetega. Puudub

piisavalt aega, et tähelepanu pöörata alaealistele õigusrikkujatele sellises mahus, nagu tegelikult vaja oleks. Samuti ei jõuta tegeleda universaalse tasandi ennetustegevustega vajalikul määral.

Kõik alaealised ja nende perekonnad ei ole valmis abi vastu võtma ja teenustel osalema. See on probleemne, sest alaealine võib jääda abita ja tähelepanuta ning see suurendab KOV-idele lisanduvat ajaresurssi, kuna nad peavad pingutama, et alaealist või vanemaid ümber veenda.

Mittekaristuslike mõjutusvahendite rakendamine on osutunud kohati keeruliseks. Vajaka on täpsetest juhenditest, mis aitaksid lastekaitsetöötajatel ja piirkonnapolitseinikel valida õigeid meetmeid lähtuvalt alaealiste vajadustest. Lisaks on puudu hindamisvahendid, et hinnata mittekaristuslike mõjutusvahendite tulemuslikkust. Keeruliseks muudab mittekaristuslike mõjutusvahendite rakendamise ka osapoolte eriarvamused, sest mõned ametnikud ei ole mittekaristuslike meetmete usku ning eelistavad rakendada trahvimeedet.

3. Kuidas hindavad KOV-ide esindajad ja piirkonnapolitseinikud omavahelist koostööd alaealiste õigusrikkumiste ennetamisel kohalikul tasandil? Kuidas toimub koostöö teiste asutuste, organisatsioonide ja KOV-idega?

KOV-ide esindajad ja piirkonnapolitseinikud peavad omavahelist koostööd äärmiselt oluliseks, seda eriti näidustatud tasandi ennetustegevuste läbiviimisel. Koostöö olulisust on kinnitanud ka varasemad uuringud, kus on rõhutatud, et koostöö on eelduseks alaealiste vajaduste tõhusale reageerimisele (Järv jt, 2021). Samuti ka omavaheliseks infovahetuseks, et mõlemad osapooled oleksid toimuvaga kursis (Reinson jt, 2021). Lastekaitsetöötajad on juhtumikorraldajad, kes kaasavad piirkonnapolitseinikke vastavalt vajadusele. Üheskoos viiakse läbi kohtumisi, rakendatakse näiteks ennetusprogrammi „Puhas Tulevik“ ja viiakse universaalse tasandi ennetustegevuste raames loenguid ja üritusi koolides.

Osades KOV-ides on probleemkohaks omavaheline infovahetus. Kõikidel juhtudel ei jõua piirkonnapolitseinike käest info lastekaitsetöötajateni õigusrikkumistest. Seda eriti siis, kui tegemist on kergemate ja esmaste õigusrikkumistega. Lastekaitsetöötajate hinnangul on oluline, et kõik juhtumid edastatakse lastekaitseüksustele.

Teisalt on probleemiks osalt ka see, et universaalse ja valikulise tasandi ennetustegevuste läbiviimisel ei ole osapooled teadlikud, milliseid tegevusi keegi teeb. See takistab süstemaatilist ja läbimõeldud ennetustegevust (Reinson jt, 2021; Saia jt, 2020).

Probleemiks on ka osades KOV-ides see, kui lastekaitsetöötajad eeldavad piirkonnapolitseinikelt töö tegemist, mis ei ole piirkonnapolitseinike tööülesannete hulgas, näiteks abivajavate lastega tegelemine. Antud probleemi kinnitas ka Kantar Emori uuring (Reinson jt, 2021).

Võrgustikutöösse kaasatakse ka näidustatud tasandi ennetustegevustesse teisi asutusi ja organisatsioone, eelkõige haridusasutusi. Seda alaealiste õigusrikkumiste juhtumite korral, kui õigusrikkumine on toime pandud koolis või kooli territooriumil. Neilt oodatakse teavet alaealise kooliedukusest ja võimalikest konfliktidest ning probleemidest koolis. Koostööd tehakse aktiivselt ka vaimse tervise probleemide korral psühholoogide, perearstide, vaimse tervise õdedega. See võimaldab saada vaimse tervise eksperdi omapoolsed hinnangut olukorrale ja võimalikele lahendustele. Perevägivaldajuhtumite korral tehakse koostööd Ohvriabiga, kooliprobleemide korral Rajaleidjaga ning alaealiste õigusrikkujate toetamiseks kaasatakse mittetulundusühinguid (MTÜ-d). Kuritegude korral tehakse koostööd prokuratuuri ja kohtuga, kus KOV-il on peamiselt infot andev roll.

Teiste KOV-idega tehakse koostööd pigem vähe. Seda juhtudel, kui alaealine õigusrikkuja on elukohta vahetanud ning juhtum on läinud teisele KOV-ile üle. Koostöö on keeruline siis, kui ametnikud on eriarvamusel näiteks mittekariistuslikest mõjutusvahenditest. Vähesel määral jagavad lastekaitsetöötajad erinevatest KOV-ides omavahel kogemusi ja soovitusi.

Kokkuvõtvalt järeldan, et omavahelist koostööd peavad KOV-ide esindajad ja piirkonnapolitseinikud üldiselt heaks, kuigi probleemkohti esineb kohati infovahetusega. Koostöövõrgustikku kaasatakse mitmeid osapooli, kuid see on vastavalt juhtumile, seega kindlat võrgustiku koosseisu ei esine.

4. Missugused erinevused on märgatavad väiksemate ja suuremate KOV-ide kohaliku tasandi ennetustöö praktikas?

Töö käigus ilmnisid mitmed erisused väiksemate ja suuremate KOV-ide vahel. Tulemustest võib järeldada, et universaalset ja valikulist ennetust rakendatakse rohkem väiksemates KOV-ides, kus on see ka tulemuslikum, sest kogukonna väiksuse tõttu märgatakse abivajavat last kiiremini. Suuremates KOV-ides hõlmavad ennetustegevused peamiselt näidustatud tasandi ennetuse läbiviimist, sest õigusrikkumiste juhtumeid on rohkem, kui väiksemates. Universaalse tasandi ennetustegevusteks ressursse niivõrd palju ei jätku.

Näidustatud ennetustegevuste raames pakutakse suuremates KOV-ides rohkem erinevaid teenuseid, sest kvalifitseeritud spetsialiste on kergem leida. Samas on probleemiks pikad järjekorrad teenustele. Väiksemates KOV-ides on teenuseid vähem ning seetõttu suunatakse alaealisi õigusrikkujaid teistesse piirkondadesse teenuseid saama.

Ajalise ressursi puudus on probleemiks nii väiksemates kui ka suuremates KOV-ides. Suuremates piirkondades läheb rohkem ajaressurssi õigusrikkumiste juhtumitega tegelemiseks. Samas väiksemates piirkondades on vähem töötajaid ning ametikohti keerulisem täita, mistõttu peavad tihtipeale ametnikud tegema mitme inimese tööd. Kuigi Civitta (2022) aasta uuringus toodi välja, et töökoormus on liiga suur just väiksemates KOV-ides, siis minu uuritavate KOV-ide põhjal võib öelda, et töökoormus on olenemata KOV-i suurusest suur.

Uuringus osalenute tõlgendusi koostööst analüüsid selgus, et suuremates KOV-des peetakse heaks koostööks eelkõige seda, kui rakendatakse üheskoos näidustatud tasandi ennetustegevusi. Kusjuures on ka KOV-e, kus ajalise ressursi puudumise tõttu ei tehta universaalse tasandi ennetustegevuste raames koostööd. Seetõttu pole osapooltel ülevaadet, kui palju ja kui ulatuslikult universaalse tasandi ennetusega tegeletakse. Väiksemates KOV-ides töötavad ametnikud ametikohtadel pikemat aega, luues seeläbi pikaajalisi koostöösidemeid. Suuremates KOV-ides on aga ametnike vahetus sagedasem, nõudes seega uute töötajate kiiret informeerimist ja kaasamist koostöösse.

5. Millised on KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseainike ettepanekud, et parandada alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö tõhusust ja vähendada killustatust kohalikul tasandil tulevikus?

KOV-ide esindajad ja piirkonnapolitseainikud esitasid mitmeid ettepanekuid, mis aitaksid muuta ennetustööd tõhusamaks ja vähem killustatumaks. Rõhutati vajadust suurendada haridusasutuste kaudu universaalse tasandi ennetustegevuste läbiviimisele. Sotsiaaluskuste tundide muutmine kohustuslikuks igas koolis võiks olla oluline samm, aidates alaealistel omandada oskusi näiteks konfliktide lahendamiseks ja õigusrikkumiste vältimiseks.

Kohaliku tasandi ennetustöö killustatuse vähendamiseks on vaja rakendada meetmeid, mis tagavad teenuste võrdse kättesaadavuse sõltumata piirkonnast. Oluline on see, et alaealine saaks vajaliku abi teenuste ja tegevuste näol ning see ei peaks sõltuma tema elukohast.

Mittekaristuslike mõjutusvahendite edaspidiseks tõhusaks rakendamiseks tasub mõelda juhistele. Need peaksid aitama valida õigeid meetmeid alaealisele ja hiljem nende tulemuslikkust hinnata. Eriti oluline on see ka uute töötajate jaoks, kes võivad vajada selgeid juhiseid tööle asumiseks. Lisaks nähti vajadust kaaluda konkreetsemate mittekaristuslike mõjutusvahendite rakendamist, mis suurendaksid alaealise vastutust ja kohustaksid neid millekski. Sellest tulenevalt saab järeldada, et kohati ollakse veel ka distsiplineerivate meetmete usku.

Võrgustikutöö läbiviimisel tasub alaealist eesmärgipärast kaasata, võttes arvesse tema soove ja vajadusi. Samas on oluline koostöövõrgustikku kasamisel ja teenustele suunamisel see, et alaealine ei oleks liialt ära koormatud. Lisaks tundsid uuringus osalenud, et juures võiks olla ka täiendavaid tegevusi. Pakuti välja kogemusnõustamist, mille raames saaks alaealist paremini toetada. Oluline on pakkuda ka veelgi enam huvitegevust.

4.2. Ettepanekud

Järgnevalt esitan magistritöö tulemustest lähtuvalt enda ettepanekud, kuidas muuta kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustööd tõhusamaks ja vähem killustatuks.

1. Soovitan tõsta lapsevanemate teadlikkust riskiteguritest ja toetada veelgi enam vanemlikke oskusi.

Töö teoreetilisest osast kui ka eksperdiintervjuudest ilmnes, et lapsevanemate teadlikkust on oluline tõsta universaalse ja valikulise ennetuse raames, et vanemad oskaksid ennetada õigusrikkumisi. Selleks on oluline, et vanemad oskaksid märgata esmaseid riske laste käitumises.

Teadlikkust võiks tõsta loengute ja ürituste kaudu, mida saab korraldada haridusasutustes. Need võiksid olla osa näiteks lapsevanemate koosolekutest, et jõuda võimalikult paljude vanemateni. Samuti võiks korraldada erinevaid üritusi, kus muuseas saaks käsitleda ka õigusrikkumiste ennetamist. Korraldamise eestvedamine peaks jääma eelkõige haridusasutustele, kuid esinema võiks kutsuda KOV-i töötajaid, kes puutuvad kokku lastekaitsetööga ja oskavad rääkida abivajava lapse märkamisest. Kaasata võiks kaasata piirkonnapolitseinikke, kes oskavad anda infot näiteks sõltuvusainete tarvitamise kohta. Samuti ka vaimse tervise eksperte, kes oskavad käsitleda vaimse tervise aspekte ja abi saamise võimalusi.

Valikulise ja näidustatud tasandi ennetustegevuste raames võiks KOV-ide poolt olla laiem kättesaadavus vanemlike oskuste programmidele. Vanematel on oluline roll, et enda lapsi toetada, eriti juhtudel, kui juba alaealisel esineb probleeme. Samuti võiks olla laiem kättesaadavus nõustamisteenustele, kuhu saab suunata kogu perekonda. Seda ka juhtudel, kui perekonnas esineb probleeme ja konflikte. Vanemlike oskuste programmid ja nõustamisteenused peaksid olema kättesaadavad kõigile, kes tunnevad, et vajavad täiendavat abi.

2. Soovitan kaaluda haridusasutustega tihedamat koostööd ennetustegevuste läbiviimisel.

Universaalse, valikulise ja näidustatud ennetustegevuste raames tasub kaaluda haridusasutustega tihedamat koostöö tegemist. Eriti suuremates KOV-ides, kus hetkel koostööd nii palju ei tehta. Seda selleks, et vähendada killustatust, kuna ennetustegevuste rakendamisel on oluline roll ka haridusasutustel. Üheskoos saaks korraldada veelgi enam regulaarseid infotunde ja loenguid õpilastele, vanematele ja õpetajatele.

Koostöö eesmärk peaks olema ka see, et õpetajad annaksid rohkem märku abivajavatest lastest. Selleks võiks kaaluda ühiste kohtumiste korraldamist KOV-i esindajatega, piirkonnapolitseinikega ja haridusasutuste esindajatega ühiseid kohtumisi, et täpsemalt panna paika koostöö eesmärgid ning ühised tegevused.

Koostöö raames tasuks haridusasutusi ka toetada ennetustegevuste läbiviimisel. Seda eriti juhtudel, kui KOV-i töötajatel ja piirkonnapolitseinikel ei ole ajalist ressursi, et haridusasutustes ise loenguid andmas käia. Seega tuleks näiteks õpetajatele anda materjale ja infot selle kohta, mida ennetustegevuste raames kindlasti käsitlema peaks. Koostöö tegemisel tekib KOV-i töötajatele ja piirkonnapolitseinikele ka ülevaade sellest, kui võrd haridusasutused ennetusega tegelevad. Tuleb olla kindel, et haridusasutused seda kindlasti teeksid, et ei tekiks ebavõrdsust, kui osades haridusasutustes viiakse tegevusi suuremahulisemalt läbi, kui teistes koolides. Erinevust koolides kinnitab ka näiteks see, et mitte kõik koolid ei ole liitunud Kiusamisvaba Kooli programmiga (SA Kiusamisvaba Kool, i.a).

3. Soovitan rohkem koostööd teha teiste KOV-idega kogemuste jagamiseks

Erinevates KOV-ides rakendatakse mitmesuguseid ennetustegevusi. Koostöö teiste KOV-idega võiks aidata jagada omavahel soovitusi ja kogemusi. Koostööd võiksid omavahel teha erinevate KOV-ide lastekaitsetöötajad ning omavahel ka erinevate KOV-ide piirkonnapolitseinikud. Koostöö ei pea hõlmama koheselt riiklikku tasandit, sest seda oleks keerulisem korraldada. Alustuseks tasub mõelda maakondlikule koostööle ja korraldada näiteks infotunde ja arutelusid. See võib aidata anda ka teistele lastekaitsetöötajatele ja piirkonnapolitseinikele häid soovitusi, mida ka enda töös rakendada.

4. Soovitan kõikidesse KOV-idesse luua ennetusspetsialisti ametikoht.

Kõikides Eesti KOV-ides võiks olla tööl vähemalt üks ennetusspetsialist. Ametikoha loomine oleks eriti oluline suuremates KOV-ides, kus lastekaitsetöötajatel on juba niigi vähe aega universaalse ennetusega tegelemiseks. Lisaks vähendaks see piirkonnapolitseinike koormust, sest hetkel tegelevad nemad suuresti universaalse tasandi ennetusega.

Ennetusspetsialistid saavad aidata projektide kirjutamisega ja elluviimisega KOV-is.

Samuti saaksid ennetusspetsialistid võtta koostöö haridusasutustega enda tööülesandeks, et vähendada teiste osapoolte töökoormust. Samuti toetada lastekaitsetöötajaid valikulise ja näidustatud ennetuse läbiviimisel, et vähendada ajalise ressursi puudust.

5. Soovitan määratleda selgemini KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike rollid ja vasutusvaldkonnad alaealiste õigusrikkumiste kohaliku tasandi ennetustöös.

Spetsialistide enda arusaamade ja eelduste taha ei tohiks jääda alaealiste abi saamine. Rollide selge jaotus aitab vähendada tegevuste dubleerimist ning vähendada eeldusi, et osapooled loodavad teineteise tegutsemisele rohkem. Universaalse ennetustöö raames tuleb rollid selgemalt jaotada, näiteks piirkonnapolitseinikud ja KOV-ide esindajad võiksid keskenduda haridusasutustes konkreetsetele teemadele, mis on nende pädevuses (näiteks piirkonnapolitseinikud käsitlevad sõltuvusainete teemavaldkonda).

Näen, et selgelt peaks abivajavate lastega töö jääma KOV-i lastekaitsetöötajate ülesandeks ning piirkonnapolitseinikud võiksid olla koostööpartnerite rollis. Alaealiste õigusrikkujatega, kes ei ole

abivajavad lapsed ja kelle puhul on esmakordne õigusrikkumine, siis on mõistlik jätkata tegutsemist nii, et piirkonnapolitseinik määrab mittekariistuslikke mõjutusvahendeid.

6. Soovitan teha teavitustööd mittekariustuslikest mõjutusvahenditest KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike seas.

Mittekariustuslike mõjutusvahendite eelistamine või mitteelistamine spetsialistide seas võib luua ebavõrdsed võimalused alaealistele õigusrikkujatele. Juhul, kui ametnik eelistab koheselt rahalise trahvi meedet, ei pruugi alaealine õigusrikkuja saada abi, mida ta vajab.

Teavitustöö raames võiks korraldada veelgi infotunde ning juhiseid selle kohta, et miks on mittekariustuslikud mõjutusvahendid tulemuslikud ning miks neid kasutada tuleks. See aitab seda, et osapooled mõistavad paremini mittekariustuslike mõjutusvahendite kasulikkust ja tõhusust.

Lõpetuseks soovitan paar teemat edasiseks kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste valdkonna uurimiseks. Minu töö käsitles seitset erinevat Eesti KOV-i, kuid arvestades asjaolu, et Eestis on 79 KOV-i, siis kindlasti rohkemate KOV-ide kaasamine annaks veelgi parema ülevaate alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö praktikatest.

Lisaks võiks uurida, kuidas parandada ennetustöö tõhusust ja teenustaset nendes KOV-ides, kus see on madal, eriti pidades silmas Minuomavalitsus (2023b) kaardistust.

Minu magistritöö ei käsitlenud haridusasutuste panuse detailsemat uurimist alaealiste õigusrikkumiste ennetustegevustesse. Tööst selgus, et haridusasutustel ja õpetajatel on märkimisväärne roll just universaalse tasandi ennetustöö läbiviimisel ja abivajavate laste märkamisel, siis võiks edasine uurimine keskenduda haridusasutuste enda alaealiste õigusrikkumiste ennetustegevuste praktikatesse ja õpetajate tõlgendustele praktikatest.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärk oli analüüsida kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö praktikaid KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike tõlgenduste alusel. Teema uurimise kaudu saab luua uut teadmist alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö tõhusamaks muutmiseks tulevikus ja killustatuse vähendamiseks.

Eesmärgi täitmiseks püstitasin viis uurimisküsimust, mis keskendusid KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike tõlgendustele kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö praktikatest, tõhusatest ennetustegevustest, ennetustöö kitsaskohtadest, koostööst ning ettepanekutest ennetustöö tõhususe parandamiseks ja killustatuse vähendamiseks. Lisaks püstitasin ühe uurimisküsimuse väiksemate ja suuremate KOV-ide võrdlemiseks. Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks viisin läbi 12 poolstruktureeritud eksperdiintervjuud, millest seitse toimus KOV-ide esindajate ja viis piirkonnapolitseinikega.

Teostatud analüüsist selgus, et KOV-ides rakendatakse kolmest ennetustasandist kõige enam näidustatud tasandi ennetust. Universaalse tasandi ennetustegevusi rakendavad peamiselt haridusasutused ja piirkonnapolitseinikud. Kõige tõhusamateks meetmeteks peeti universaalse tasandi ennetustegevustena kontakti loomist alaealistega ning lastevanemate ja õpetajate teadlikkuse tõstmist. Valikulise tasandi ennetustegevusi rakendavad peamiselt lastekaitsetöötajad ning tõhusamateks tegevusteks peeti nõustamisteenustele suunamist ja vanemlike oskuste arendamist.

Näidustatud tasandi ennetustöös kasutatakse KOV-ides mittekariistuslikke mõjutusvahendeid. Abivajavate lastega tegelemisel on juhtumikorraldajateks lastekaitsetöötajad, kuid väiksemate ja esmaste õigusrikkumiste puhul tegelevad alaealistega pigem piirkonnapolitseinikud. Näidustatud tasandi tõhusamaiteks ennetustegevusteks peeti vestlusi ning nõustamisteenuseid.

Ennetustöös esineb mitmeid kitsaskohti. Nende hulka kuuluvad abivajavate laste jõudmine ametnike vaatevälja alles õigusrikkumise toimepanemisel, teenuste kättesaadavuse probleemid, KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike ajalise ressursi puudus ning mittekariistuslike mõjutusvahendite rakendamise keerukus ja teatud olukordades ka vähene tõhusus.

Kohaliku tasandi ennetustöös peetakse KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike omavahelist koostööd väga oluliseks ja hästi korraldatuks. Siiski esineb teatavaid probleemkohti info jagamisel nii ennetustegevuste läbiviimisel kui ka alaealiste õigusrikkujate kohta info jõudmisel lastekaitsetöötajateni. Lisaks kaasatakse võrgustikutöösse ka teisi asutusi ja organisatsoone, eelkõige haridusasutusi ja vaimse tervise eksperte. Vähesemal määral tehakse koostööd ka teiste KOV-idega, et vahetada informatsiooni ning jagada kogemusi.

Töö käigus ilmnisid ka mõned erinevused väiksemate ja suuremate KOV-ide ennetustegevustes. Väiksemates KOV-ides keskendutakse rohkem esmaste õigusrikkumiste ennetamisele, kui suuremates. See on tõhusam tänu väiksemale kogukonnale, kus märgatakse abivajavat last kiiremini. Suuremates KOV-ides on enamasti fookuses korduvõigusrikkumiste ennetamine ning teenuste valik on laialdasem. Väiksemates KOV-ides töötavad ametnikud ühel ametikohal pikemat aega, mis soodustab paremat koostöövõrgustikku. Suuremates KOV-ides on aga ametnike vahetumine sagedasem, mis nõuab tihedamat infovahetust.

Uuringus osalenud töid välja ka ettepanekuid, mis võivad aidata kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustööd tulevikus tulemuslikumalt teha. Need hõlmasid sotsiaaluskuste tundide läbiviimist haridusasutustes, teenuste võrdsema kättesaadavuse tagamist, juhiste loomist mittekariistuslike mõjutusvahendite rakendamiseks ning kohati konkreetsemate meetmete loomist, alaealiste õigusrikkujate eesmärgipärast kaasamist võrgustikutöösse, kogemusnõustamisteenuse kasutuselevõttu ning huvitegevuse laialdasemat pakkumist.

Ennetustöö tõhusamaks korraldamiseks ja killustatuse vähendamiseks soovitan tulenevalt töö tulemustest tõsta lastevanemate teadlikkust ja toetada vanemlikke oskusi veelgi enam. Lisaks teha tihedamat koostööd haridusasutustega ja teiste KOV-idega, luua igasse KOV-i ennetusspetsialisti ametikoht, määratleda selgemini osapoolte rollid ennetustegevuste läbiviimisel ja teha teavitustööd mittekariistuslike mõjutusvahendite rakendamise olulisuse kohta.

Magistritöö andis põhjaliku ülevaate kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö praktikatest, tuginedes KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike tõlgendustele. Teemavaldkonna edasiseks uurimiseks võiks kaasata veelgi enam KOV-e, et saada rohkem tõlgendusi ennetustööst ning uurida haridusasutuste panust ennetustegevuste läbiviimisele.

SUMMARY

The aim of the master's thesis was to analyze the practices of prevention of juvenile delinquency at the local level based on the interpretations of representatives of local governments and neighborhood police officers. Through the exploration of this topic, new insights can be gained to enhance the effectiveness of juvenile delinquency prevention efforts in the future and reduce fragmentation.

To achieve this aim, five research questions were formulated, focusing on the interpretations of representatives of local governments and local police officers regarding the practices of preventing juvenile delinquency at the local level, effective preventive activities, challenges in prevention work, cooperation, and proposals for improving the effectiveness of prevention work and reducing fragmentation. In addition, one research question was formulated to compare smaller and larger local governments. To find answers to the research questions, 12 semi-structured expert interviews were conducted, seven with representatives of local governments and five with local police officers.

The analysis revealed that local governments primarily implement prevention activities at the level of the most indicated preventive measures out of three levels of prevention. Universal level prevention activities are mainly implemented by educational institutions and local police officers. The most effective measures were considered to be establishing contact with minors and raising awareness among parents and teachers. Selective level prevention activities are mainly implemented by child protection workers, and the most effective activities were considered to be referral to counseling services and development of parenting skills.

In indicated level prevention work, non-punitive measures are used in local governments. Child protection workers are responsible for dealing with children in need, but in the case of minor and initial offenses, local police officers tend to deal with minors. Effective activities at the indicated level were considered to be conversations and counseling services.

There are several challenges in prevention work. These include reaching children in need only when an offense has been committed, problems with the availability of services, lack of time resources for representatives of local governments and local police officers, and the complexity and sometimes limited effectiveness of applying non-punitive measures.

Cooperation between representatives of local governments and local police officers is considered very important and well organized in local prevention work. However, there are some problem areas in

information sharing both in conducting prevention activities and in providing information about juvenile offenders to child protection workers. In addition, other institutions and organizations, especially educational institutions and mental health experts, are involved in networking efforts. Collaboration with other local governments to exchange information and share experiences is done to a lesser extent.

During the study, some differences in prevention activities between smaller and larger local governments were identified. Smaller local governments focus more on preventing initial offenses compared to larger ones. This is more effective due to the smaller community, where children in need are noticed more quickly. In larger local governments, the focus is mostly on preventing repeat offenses, and the range of services is wider. Officials in smaller local governments work in one position for a longer period, which promotes better networking. In larger local governments, turnover of officials is more frequent, requiring closer information exchange.

Participants in the study also made suggestions that may help make prevention of juvenile delinquency at the local level more effective in the future. These included conducting social skills classes in educational institutions, ensuring more equal access to services, creating guidelines for the implementation of non-punitive measures, more targeted involvement of juvenile offenders in networking, introducing experience counseling services, and offering a wider range of extracurricular activities.

Based on the results of the study, I recommend raising awareness among parents and supporting parenting skills even more to organize prevention work more effectively and reduce fragmentation. In addition, closer cooperation with educational institutions and other local governments should be established, a prevention specialist position should be created in each local government, the roles of stakeholders in conducting prevention activities should be more clearly defined, and awareness should be raised about the importance of applying non-punitive measures.

The master's thesis provided a comprehensive overview of the practices of preventing juvenile delinquency at the local level, based on the interpretations of representatives of local governments and local police officers. For further research in this area, it would be advisable to involve even more local governments to obtain more interpretations of prevention work and to study the contribution of educational institutions to the implementation of prevention activities.

KASUTATUD KIRJANDUS

Aaben, L., Salla, J. ja Markina, A. (2018). *Tõsiste käitumisprobleemidega lastele suunatud teenuste analüüs*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. Kasutatud 06.01.2024, https://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2018/09/kaitumisprob-noored-raport_Praxis2018.pdf

Agnew, R. (1991). The Interactive Effects Of peer Variables on Delinquency. *Criminology*, 29(1), 47–72. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1991.tb01058.x>

Avatud Meele Instituut. (i.a). *Mis on Minu Valik?* Kasutatud 27.04.2024, <https://www.ami.ee/minu-valik/>

Barnes, L., Bennett, D., Bryson, C., Diehl, S., Hayes, T., Heflinger, C. A., Ledbetter, L., McCain, P., O’Neal, L., Orten, P., Reed, N., Sheffield, A., Stafford, D. ja Wade. P. (2005). Tennessee’s Youth in Juvenile Justice Facilities: Mental Health and Substance Abuse Issues. *Californian Journal of Health Promotion*, 3(2), 144–158. <https://doi.org/10.32398/cjhp.v3i2.1772>

Bobbio, A., Arbach, K. ja Redondo Illescas, S. (2020). Juvenile delinquency risk factors: Individual, social, opportunity or all of these together? *International Journal of Law, Crime and Justice*, 62, 1–8. <https://doi.org/10.1016/j.ijlcrj.2020.100388>

Braun, V., ja Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>

Braun, V. ja Clarke, V. (2012). What is thematic analysis? Cooper, H., Camic, P. M., Long, D. L., Panter, A. T., Rindskopf, D. ja Sher, K. J. (toim), *Thematic analysis* (lk 57–71). Washington, DC: American Psychological Association.

Burfeind, J. ja Bartusch, J. D. (2016). The study of juvenile delinquency. T. Sutton (toim), *Juvenile Delinquency* (lk 3–16). New York: Routledge.

Campbell, S., Greenwood, M., Prior, S., Shearer, T., Walkem, K., Young, S., Bywaters, D. ja Walker, K. (2020). Purposive sampling: complex or simple? Research case examples. *Journal of Research in Nursing*, 25(8), 652–661. <https://doi.org/10.1177/1744987120927206>

Case, S. ja Bateman, T. (2020). The punitive transition in youth justice: Reconstructing the child as offender. *Children & Society*, 34(6), 475–491. <https://doi.org/10.1111/chso.12379>

- Chuang, E. ja Wells, R. (2010). The role of inter-agency collaboration in facilitating receipt of behavioral health services for youth involved with child welfare and juvenile justice. *Children and Youth Services Review*, 32(12), 1814–1822. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2010.08.002>
- Civitta. (2022). *Tänapäevase lastekaitse juhtumikorralduse, andmevahetuse ja e-teenuste analüüs*. Lõpparuanne. Sotsiaalministeerium. Kasutatud 03.05.2024, <https://sm.ee/media/2670/download>
- Constantin, K. ja Boyett, K. M. (2020). Does Sexual Violence Victimization Contribute to Deviant Behavior? A Test of General Strain Theory. *Victims & Offenders*, 16(6), 869–892. <https://doi.org/10.1080/15564886.2020.1850585>
- D'Amico, E. J., Osilla, K. C. ja Hunter, S. B. (2010). Developing a Group Motivational Interviewing Intervention for Adolescents At-Risk for Developing an Alcohol or Drug use Disorder. *Alcohol Treat Q*, 28(4): 417–436. <https://doi.org/10.1080/07347324.2010.511076>
- Dong, J. (2023). Analysis Of Economic Factors in Juvenile Delinquency. *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, 10(1), 387–392. doi: 10.54254/2753-7048/10/20230394
- European Commission. (i.a). *Crime prevention*. Kasutatud 08.03.2024, https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/organised-crime-and-human-trafficking/crime-prevention_en?prefLang=et
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. (i.a). *Multisystemic Therapy (MST) - intensive family- and community-based intervention for antisocial behaviour in juvenile offenders*. Kasutatud 10.05.2024, https://www.emcdda.europa.eu/best-practice/xchange/multisystemic-therapy-mst_en
- Gupta, M. K., Mohapatra, S., ja Mahanta, P. K. (2022). Juvenile's Delinquent Behavior, Risk Factors, and Quantitative Assessment Approach: A Systematic Review. *Indian journal of community medicine*, 47(4), 483–490. https://doi.org/10.4103/ijcm.ijcm_1061_21
- Gordon, R. S. (1983). An operational classification of disease prevention. *Public Health Reports*, 98(2), 107–109. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1424415/>
- Green, R., Gray, R. M., Bryant, J., Rance, J. ja MacLean, S. (2019). Police decision-making with young offenders: Examining barriers to the use of diversion options. *Journal of Criminology*, 53(1), 137–154. <https://doi.org/10.1177/0004865819879736>

- Greenwood, P. (2008). Prevention and intervention programs for juvenile offenders. *Future Child*, 18(2), 185–210. <https://doi.org/10.1353/foc.0.0018>
- Gubbels, J., van der Put, C. E. ja Assink, M. (2019). Risk Factors for School Absenteeism and Dropout: A Meta-Analytic Review. *Journal of Youth and Adolescence*, 48, 1637–1667. <https://doi.org/10.1007/s10964-019-01072-5>
- Halldorsson, V., Thorlindsson, T. ja Sigfusdottir, I. D. (2014). Adolescent sport participation and alcohol use: The importance of sport organization and the wider social context. *International Review for the Sociology of Sport*, 49(3–4), 311–330. <https://doi.org/10.1177/1012690213507718>
- Kennedy, J. L. D., Tuliao, A. P., Flower, K. N., Tibbs, J. J. ja McChargue, D. E. (2019). Long-Term Effectiveness of a Brief Restorative Justice Intervention. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 63(1), 3–17. <https://doi.org/10.1177/0306624X18779202>
- Justiitsministeerium. (2024). Ennetusnõukogu ja valdkonnaülese ennetuse põhimõtted. Kasutatud 01.04.2024, <https://www.just.ee/ennetusnoukogu>
- Justiitsministeerium. (i.a-a). *Alaealiste õigusrikkumised*. Kasutatud 21.04.2024, <https://www.just.ee/kuritegevus2023/alaealiste-oigusrikkumised/>
- Justiitsministeerium. (i.a-b). *Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030*. Kasutatud 21.04.2024, <https://www.just.ee/media/754/download>
- Justiitsministeeriumi põhimääruse kinnitamine. (29.12.2017). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 21.04.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/129122017055>
- Järv, E., Rajaveer, L. ja Pilvet-Petrov, K. (2021). *Alaealise õigusrikkuja kasutajateekonna ja kogemuse analüüs*. Rakendusliku Antropoloogia Keskus. Kasutatud 10.05.2024, https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaealise_oigusrikkuja_kasutajateekonna_ja_kogemuse_analuus_rak_2021_0.pdf
- Luuk, E. Järve, J. ja Kaska, M. (2014). *Kuriteoennetus ja jätkutugi kohalikul tasandil*. Eesti Rakendusuuringute Keskus Centar. Kasutatud 07.10.2023, https://centar.ee/wp-content/uploads/2021/10/Kuriteoennetus-ja-jatkutugi-kohalikul-tasandil_EST.pdf

Kalmus, V., Masso, A. ja Linno, M. (2015). Kvalitatiivne sisuanalüüs. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 15.04.2024, <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys/>

Karistusseadustik. (06.07.2023). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 9.01.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/184411?leiaKehtiv>

Keisha, A., Schrader, S. W., Walker, T. E., Francis, R. M., Glynn, H. ja Gordon, D. M. (2023). Conceptualizing juvenile justice reform: Integrating the public health, social ecological, and restorative justice models. *Children and Youth Services Review*, 148, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2023.106887>

Kirkwood, S. (2022). A practice framework for restorative justice. *Aggression and Violent Behavior*, 63, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2021.101688>

Kriminaalmenetluse seadustik. (2024). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 09.04.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/122032024004?leiaKehtiv>

Kriminaalpoliitika (i.a-a). *Ennetusprogramm „Puhas Tulevik“*. Kasutatud 10.03.2024, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/ennetusprogrammi-puhas-tulevik>

Kriminaalpoliitika. (i.a-b). *Kuriteoennetuse võrgustik*. Kasutatud 21.04.2024, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuriteoennetus/kuriteoennetuse-vorgustik>

Kriminaalpoliitika. (i.a-c). *Murdepunkt*. Kasutatud 01.04.2024, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/murdepunkt>

Kriminaalpoliitika. (i.a-d). *Spordiprogramm SPIN*. Kasutatud 01.04.2024, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/spordiprogramm-spin>

Laherand, M.-L. (2010). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Sulesepp.

Lapse õiguste konventsioon. (20.11.1991). *Riigi Teataja II*. Kasutatud 9.01.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016>

Lastekaitseadus. (06.01.2023). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 9.01.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/106012023015>

Lepik, K., Harro-Loit, H., Kello, K., Linno, M., Selg, M. ja Strömpl, J. (2014). Intervjuu. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 23.04.2024, <https://samm.ut.ee/intervjuu/>

Louison Vang, M., Shevlin, M., Hansen, M., Lund, L., Askerod, D., Bramsen, R. H. ja Flanagan, N. (2020). Secondary traumatisation, burn-out and functional impairment: findings from a study of Danish child protection workers. *European Journal of Psychotraumatology*, 11(1), 1–11. <https://doi.org/10.1080/20008198.2020.1724416>

Luengen, K., Mazerolle, L. ja Antrobus, E. (2021). Fostering intentions to attend school: applying the theory of planned behaviour to shape positive behavioural intentions in a cohort of truanting youths. *Current Psychology*, 41, 7645–7656, <https://doi.org/10.1007/s12144-020-01309-8>

MacKinnon-Lewis, C., Kaufman, M. C. ja Frabutt, J. M. (2002). Juvenile justice and mental health: Youth and families in the middle. *Aggression and Violent Behavior*, 7(4), 353–363. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(01\)00062-3](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(01)00062-3)

Markina, A., Strömpl, J., Tamm, G., Ilves, K., Luhamaa, K., Ginter, J., Tubelt, E., Puur, S. M., Roos, L. ja Espenberg, S. (2021). *Noorte õigusrikkujate uuring*. TÜ Sotsiaalteaduslike Rakendusuuringute Keskus ja Justiitsministeerium. Kasutatud 07.02.2024, <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/noorte-õigusrikkujate-uuring>

Markina, A. ja Šahverdov-Žarkovski, B. (2007). *Eesti alaealiste hälbiv käitumine*. Tallinn: Justiitsministeerium. Kasutatud 5.01.2024, https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/5._eesti_alaealiste_halbiv_kaitumine.pdf

Markina, A. ja Žarkovski, B. (2014). *Laste hälbiv käitumine Eestis*. Tallinn: Justiitsministeerium. Kasutatud 5.01.2024, https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/laste_kaitumise_uuring_2014.pdf

McLean, J. (2015). Youth crime and the responsabilisation of parents: The case for parental control orders. *University of Western Australia Law Review*, 38(2), 117–151. <https://search.informit.org/doi/10.3316/ielapa.048835461893339>

- Minuomavalitsus. (2023a). *Hindamismetoodika*. Kasutatud 01.05.2025, <https://minuomavalitsus.ee/metoodika/hindamismetoodika>
- Minuomavalitsus. (2023b). *Laste heaolu*. Regionaal- ja Põllumajandusministeerium. Kasutatud 18.04.2024, <https://minuomavalitsus.ee/valdkond/laste-heaolu>
- MTÜ Perekoolitusühing Sina ja Mina. (i.a). *Lapsevanema suhtlustreening Gordoni perekool*. Kasutatud 27.04.2024, <http://sinamina.ee/ee/koolitused/gordoni-perekool/>
- MTÜ SPIN. (i.a). *Mis on SPIN?* Kasutatud 01.04.2024, <https://www.spinprogramm.ee/programm/>
- Newton, N. C., Debenham, J., Slade, T., Smout, A., Grummitt, L., Sunderland, M., Barrett, E. L., Champion, K. E., Champan, C., Kelly, E., Lawler, S., Castellanos-Ryan, N., Teesson, M., Conrod, P. J. ja Stapinski, L. (2022). Effect of Selective Personality-Targeted Alcohol Use Prevention on 7-Year Alcohol-Related Outcomes Among High-risk Adolescents: A Secondary Analysis of a Cluster Randomized Clinical Trial. *JAMA Network*, 5(11), 1–14. doi: 10.1001/jamanetworkopen.2022.42544.
- Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N. ja Hoagwood, K. (2015). Purposeful Sampling for Qualitative Data Collection and Analysis in Mixed Method Implementation Research. *Adm Policy Ment Health*, 42(5), 533–544. <https://doi.org/10.1007/s10488-013-0528-y>
- Pavelka, S. ja Thomas, D. (2019). The Evolution of Balanced and Restorative Justice. *Juvenile and Family Court Journal*, 70(1), 37–58. <https://doi.org/10.1111/jfcj.12125>
- Politsei- ja Piirivalveamet. (2018). *Ennetustöö kontseptsioon*. Kasutatud 01.11.2023, <https://www.politsei.ee/files/Ennetus/politsei-ja-piirivalveameti-ennetust-kontseptsioon-sept-2018-.pdf?40da87a884>
- Politsei- ja Piirivalveamet. (i.a). *Piirkondlik politseitöö*. Kasutatud 01.04.2024, <https://www.politsei.ee/et/piirkondlik-politseitoeoe>
- Politsei- ja Piirivalveameti põhimäärus. (12.11.2022). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 21.04.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/128062017043?leiaKehtiv>
- PreVenture. (i.a). *What is PreVenture?* Kasutatud 01.05.2024, <https://preventureprogram.com/program/>

- Pärn, M. (i.a). Alaealiste õigusrikkujate erikohtlemine. *Prokuratuuri aastaraamat 2018*. Kasutatud 30.03.2024, <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2018/alaealiste-õigusrikkujate-erikohtlemine>
- Olev, A. ja Alumäe, T. (2022). *Estonian Speech Recognition and Transcription Editing Service*. Baltic HLT. Kasutatud 29.02.2024, <https://bark.phon.ioc.ee/webtrans/>
- Randolph, K. A., Fincham, F. F. ja Radey, M. (2009). A Framework for Engaging Parents in Prevention. *Journal of Family Social Work*, 12(1), 56–72. <https://doi.org/10.1080/10522150802654278>
- Rayavarapu, A. (2022, veebruar 20). Juvenile delinquency – causes and prevention. *The Law Gurukul*. Kasutatud 20.01.2024, <https://www.thelawgurukul.com/post/juvenile-delinquency-causes-and-prevention>
- Reeta, V. (2020). Effect of Peer Influence on Juvenile Delinquency. *Research Journal of Humanities and Social Sciences*, 11(2), 148–151, doi:10.5958/2321-5828.2020.00026.1
- Reile, A. ja Kruus, K. (2023). *Nooresõbralik ja kogukonnateadlik „Ringist välja” võrgustikutöö*. Tervise Arengu Instituut. Kasutatud 03.04.2024, <https://www.tai.ee/et/sotsiaaltoo/nooresõbralik-ja-kogukonnateadlik-ringist-valja-vorgustikutoo>
- Reinson, H., Hämmal, J., Kruuse, K., Rannu, K. ja Parder, M.-L. (2021). *Alaealiste õigusrikkumistele suunatud lühisekkumiste analüüs*. Kantar Emor. Kasutatud 12.03.2024, https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/alaealiste_rikk_sek_k_lopparuanne_2021_emor_avaldamiseks.pdf
- Retz, W., Ginsberg, Y., Turner, D., Barra, S., Retz-Junginger, P., Larsson, H. ja Asherson, P. (2021). Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD), antisociality and delinquent behavior over the lifespan. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 120, 236–248. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2020.11.025>
- Richards, K. (2011). What makes juvenile offenders different from adult offenders? *Trends & issues in crime and criminal justice*, 409, 1–8. <https://doi.org/10.52922/ti274705>
- Rämmer, A. (2014). Valimi moodustamine. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso, ja T. Vihalemm (toim), *Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas*. Kasutatud 12.05.2024, <https://samm.ut.ee/valimid/>

SA Kiusamisvaba Kool. (i.a). *KiVa programm*. Kasutatud 10.05.2024, <https://kiusamisvaba.ee/kiva-programm/>

Saar, J. (2007). Kriminaalse aktiivsuse arengulised aspektid. *Kriminaalpsühholoogia* (lk 168–181). Tallinn: Kirjastus Juura.

Sigfusdottir, I. D., Kristjansson, A. L., Gudmundsdottir, M. L. ja Allegrante, J. P. (2011). Substance use prevention through school and community-based health promotion: a transdisciplinary approach from Iceland. *Global Health Promotion*, 18(3), 23–26. <https://doi.org/10.1177/1757975911412403>

Saia, K., Toros, K. ja DiNitto, D. M. (2020). Interprofessional collaboration in social rehabilitation services for dually-involved Estonian youth: Perceptions of youth, parents, and professionals. *Children and Youth Services Review*, 113, 1–12. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.104945>

Siseministeerium (2021). *Eesti valdkonnaülese ennetuse kontspetsioon*. Kasutatud 10.03.2024, https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/documents/2021-10/valdkondadeulise-ennetuse-kontseptsioon_05.2021.pdf

Shader, M. (2001). *Risk Factors for Delinquency: An Overview*. Washington, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. Kasutatud 6.01.2024, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/ojjdp/frd030127.pdf>

Sherman, L. W., Strang, H., Mayo-Wilson, E., Woods, D. J. ja Ariel, B. (2014). Are Restorative Justice Conferences Effective in Reducing Repeat Offending? Findings from a Campbell Systematic Review. *Journal of Quantitative Criminology*, 31, 1–24. <https://doi.org/10.1007/s10940-014-9222-9>

Smith, A. C. ja Stern, B. S. (1997). Delinquency and Antisocial Behavior: A Review of Family Processes and Intervention Research. *Social Service Review*, 71(3), 383–384, <https://doi.org/10.1086/604263>

Sotsiaalkindlustusamet. (2023). *Lapse heaolu hindamise käsiraamat*. Kasutatud 15.02.2024, <https://www.lasteabi.ee/et/kasiraamat>

Sotsiaalkindlustusamet. (2024a). *Mitmedimensiooniline pereteraapia*. Kasutatud 01.04.2024, <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/spetsialistile-ja-koostoopartnerile/laste-ja-peredega-tootavale-spetsialistile/mitmedimensiooniline#taotlemine>

- Sotsiaalkindlustusamet. (2024b). "Ringist välja" mudel. Kasutatud 01.04.2024, <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/spetsialistile-ja-koostoopartnerile/laste-ja-peredegatootavale-spetsialistile/ringist-valja-mudel>
- Sotsiaalkindlustusamet. (2024c). Taastav õigus. Kasutatud 01.05.2024, <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/taastavoigwilsonus>
- Sotsiaalkindlustusameti põhimäärus. (17.09.2022). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 21.04.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/101022019018?leiaKehtiv>
- Streimann, K. ja Abel-Ollo, K. (2020). *Kuidas parandada ennetuse kvaliteeti Eestis?* Kasutatud 02.05.2024, https://intra.tai.ee/images/prints/documents/160751165379_kuidas_parandada_ennetuse_kvaliteeti.pdf
- Streimann, K., Pertel, T., Vilms, T. ja Abel-Ollo, K. (2020). *Ennetuse käsiraamat: sõltuvusainete tarvitamise ennetuse teaduslik käsitus otsustajatele, arvamusiidritele ja poliitikakujundajatele*. Kohandatud Euroopa ennetusõppekava (EMCDDA) põhjal. Tallinn: Tervise Arengu Instituut
- Strömpl, J. (2020). Eetika. M.-L. Tikerperi (toim), *Kvalitatiivsed uurimismeetodid sotsiaalteadustes*. Kasutatud 18.04.2024, <https://sisu.ut.ee/kvalitatiivne/eetika/>
- Svensson, R. ja Oberwittler, D. (2010). It's not the time they spend, it's what they do: The interaction between delinquent friends and unstructured routine activity on delinquency: Findings from two countries. *Journal of Criminal Justice*, 38(5), 1006–1014. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2010.07.002>
- Zehr, H. ja Gohar, A. (2002). Restorative justice is concerned about needs and roles. *Little Book of Restorative Justice* (lk 11-16). Good Books.
- Zief, S. G., Lauver, S. ja Maynard, R. A. (2006). Impacts of After-School Programs on Student Outcomes. *Campbell Systematic Reviews*, 2(1), 1–51. <https://doi.org/10.4073/csr.2006.3>
- Taastava õiguse teenuste osutamise tingimused ja kord. (29.03.2023). *Riigi Teataja I*. Kasutatud 21.04.2024, <https://www.riigiteataja.ee/akt/129032023004>

Tamm, K. ja Salla, K. A. (2016). *Laste toime pandud süütegudele reageerimise analüüs*. Kasutatud 01.05.2024,

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/tamm_k_salla_k-a_2016_laste_toime_pandud_suutegudele_reageerimise_analuus.pdf

Tani-Jürisoo, K., Kulasalu, E., Velström, E., Kangur, J. ja Aunin, E. (2018). *Taastava õiguse põhimõtete ja ja alaealist mõjutavate meetodite kasutamine politseitöös*. SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus ja Siseministerium. Kasutatud 27.04.2024,

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/taastav_oigus_juhe_ndmaterjal_2018.pdf

Tervise Arengu Instituut. (2022). *Eetiline ennetustöö tugineb teadusele ja väldib kahju tekitamist*. Kasutatud 05.04.2024, <https://tai.ee/en/node/3506>

Tervise Arengu Instituut. (i.a). *Vanemlusprogramm „Imelised aastad”*. Kasutatud 27.04.2024, <https://tarkvanem.ee/koolitused/imelised-aastad/>

Terviseinfo. (2016). *Ennetustöö tasandid*. Kasutatud 02.04.2024, <https://www.terviseinfo.ee/et/tervise-edendamine/koolis/olulised-abimaterjalid/uimastiennetus/uimastiennetusjuhend/sissejuhatus/ennetustoo-tasandid>

The European Crime Prevention Network. (i.a). *Crime Prevention in Estonia*. Kasutatud 21.04.2024, https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/EE_Crime%20Prevention%20in%20Estonia.pdf

Tighe, A., Pistrang, N., Casdagli, L., Baruch, G. ja Butler, S. (2012). Multisystemic therapy for young offenders: Families' experiences of therapeutic processes and outcomes. *Journal of Family Psychology*, 26(2), 187–197. <https://doi.org/10.1037/a0027120>

United Nations Office on Drugs and Crime ja World Health Organization. (2018). *International Standards on Drug Use Prevention*. Kasutatud 06.04.2024, <https://www.who.int/publications/i/item/international-standards-for-drug-use-prevention-second-edition-2018>

Unnithan, P. ja Johnston, J. (2012). Collaboration in Juvenile Justice: A Multi-Agency Study. *Federal Probation*, 76(3), 22–30. <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/collaboration-juvenile-justice-multi-agency-study>

Veemaa, J., Sepp, V., Veskimäe, M., Kann, A., Aksen, M. ja Themmas, E.(2016). *Kuriteoennetus kohalikul tasandil Eestis*. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringu keskus RAKE. Kasutatud 07.10.2023,

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuriteoennetus_kohalikul_tasandil_lopparuanne.pdf

Wassermann, G. A., Keenan, K., Tremblay, R. E., Coie, J. D., Herrenkohl, T. I., Loeber, R. ja Petechuk, D. (2003). *Risk and Protective Factors of Child Delinquency*. Washinton, DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention. Kasutatud 6.01.2024,

<https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/193409.pdf>

Wilson, D. B., Olaghere, A. ja Kimbrell, C. S. (2017). *Effectiveness of Restorative Justice Principles in Juvenile Justice: A Meta-Analysis*. National Criminal Justice Reference Service. Kasutatud 04.05.2024, <https://www.ojp.gov/pdffiles1/ojjdp/grants/250872.pdf>

Reinomägi, A., Aru, A., Paron, K., Albi, K., Žurakovskaja-Aru, K., Viira, A., Sinisaar, H., Raag, L.-L., Kärson, M., Turk, P., Pirk, R., Fomotškin, S., Olm, A., Tammiste, B., Tamm, K., Surva, L., Tammur, A., Haav, A., Idavain, J. ... Märk, K. (2021). „Oma politseinik” ja „Ankur”. D. Kutsar (toim), *Lapsed ühiskonnas* (lk 173–174).

Young, S., Greer, B. ja Church, R. (2017). Juvenile delinquency, welfare, justice and therapeutic interventions: a global perspective. *BJPsych Bulletin*, 41(2), 21–29. <https://doi.org/10.1192/pb.bp.115.052274>

LISAD

Lisa 1. Intervjuuküsimused KOV-ide esindajatele ja piirkonnapolitseinikele

Sissejuhatavad küsimused

1. Palun andke lühike ülevaade, kui kaua olete ametikohal töötanud ning mis innustab Teid töötama alaealiste õigusrikkujatega?
2. Milline on Teie roll õigusrikkumiste ennetamises ja õigusrikkujate toetamises antud KOV-is?

Universaalne ja valikuline ennetus

3. Kuidas tegeletakse universaalse ja valikulise ennetusega, et ennetada esmaseid õigusrikkumisi? Milliseid tegevusi pakutakse?

Näidustatud ennetus alaealistele, kes on õigusrikkumisega vahele jäänud

4. Milliseid meetmeid ja teenuseid pakute KOV-is alaealistele, kes on õigusrikkumisega vahele jäänud?
5. Millised tegevused on olnud tõhusad?
6. Kui suur meeskond tegeleb alaealiste õigusrikkujatega? Kas see on olnud piisav tulemuste saavutamiseks?
7. Millised on kitsaskohad, mis takistavad KOV-is õigusrikkumiste ennetamist?
8. Kas on teenuseid või toetusmeetmeid, mida õigusrikkumiste ennetamiseks piirkonnas vajatakse, kuid mida seni pole olnud võimalik piisavalt pakkuda?
9. Milliseid ennetusprogramme KOV-is rakendatakse?

Koostöö

10. Kuidas toimub koostöö KOV-i ja piirkonnapolitsei vahel?
11. Milliste teiste asutuste ja organisatsioonidega koostööd tehakse, et ennetada alaealiste õigusrikkumisi? Kuivõrd tehakse koostööd teiste KOV-idega?

Jätksuutlikkus

12. Millised ettepanekud Teil on, et mida saaks paremini teha, et ennetada alaealiste õigusrikkumisi ning toetada neid alaealisi, kes on õigusrikkumisega vahele jäänud?
13. Kuidas Teile tundub, et kas oleks vaja ühised tegevusi kõikide KOV-ide vahel, et alaealistel õigusrikkujatel oleksid võrdsed võimalused või peaks lähtuma ikkagi kohalikest erinevustest?
14. Lõpetuseks, kas soovite veel midagi lisada?

Lisa 2. Informeeritud nõusoleku vorm

Lugupeetud PPA/KOV ametnik!

Mina olen Delis Lauringson ja õpin Tartu Ülikooli ühiskonna ja infoprotsesside analüüsi magistriõppes. Olen hetkel teostamas magistritööd, mille teemaks on “Alaealiste õigusrikkumiste ennetamise praktikad kohalikul tasandil: kohalike omavalitsuste esindajate ja piirkonnapolitseinike tõlgendused“. Eesmärk on analüüsida kohaliku tasandi alaealiste õigusrikkumiste ennetustöö praktikaid, lähtudes KOV-ide esindajate ja piirkonnapolitseinike tõlgendustest.

Kutsun Teid osalema intervjuul, mille eesmärk on saada ülevaade sellest, kuidas KOV-is, kus Te töötate, ennetatakse õigusrikkumisi ja toetatakse alaealisi, kes on õigusrikkumisega vahele jäänud.

Intervjuus osalemine on vabatahtlik ning Teile tagatakse konfidentsiaalsus. Andmeid analüüsin ja esitan vaid üldistatud viisil, konkreetsed KOV-id ei ole analüüsis välja toodud, samuti ei ole ka osalejate nimed või isikut tuvastatavaid üksikasjad.

Intervjuu salvestan ning transkribeerin. Helifailidele on ligipääs vaid minul ning kustutan need kohe peale transkribeerimist. Transkriptsioonis on nimi ning muud andmed juba kodeeritud ning terviktranskriptsioone hoian parooliga kaitstud ülikooli serveris, mille juurdepääs on vaid minul. Transkriptsioonid kui ka informeeritud nõusoleku vormid kustutan peale magistritöö kaitsmist.

Te ei pea vastama kõikidele intervjuuküsimustele, sealhulgas tundlikele küsimustele. Teil on õigus ka soovi korral intervjuu katkestada.

Nõusolek

Mind, ..., on informeeritud ülalmainitud uuringust ja ma olen teadlik läbiviidava magistritöö eesmärgist ja andmekogumise meetodikast. Kinnitan oma nõusolekut selles osalemiseks ja oma isikuandmete töötlemiseks digiallkirjaga.

Uuritava allkiri: /allkirjastatud digitaalselt/

Kuupäev: .....

Küsimuste korral võtke palun ühendust magistritöö läbiviijaga:

Delis Lauringson

Tartu Ülikool, Ühiskonna ja infoprotsesside analüüsi magistrant

E-post: delis.lauringson@ut.ee

Magistritöö juhendaja kontaktandmed:

Judit Strömpl

Tartu Ülikool, Ühiskonnateaduste instituut, sotsiaaltöö uuringute kaasprofessor

E-post: judit.strompl@ut.ee

Lisa 3. Alaealistele õigusrikkujatele suunatud programmide rakendamine KOV-ides

Tabel 1. Alaealistele õigusrikkujatele suunatud ennetusprogrammide rakendamine KOV-ides

Ennetusprogrammide rakendamine KOV-ides	
KOV 1	MDFT ja ennetusprogramm “Puhas Tulevik”
KOV 2	MDFT, “Ringist välja” mudel ja SPIN-programm
KOV 3	MDFT, ennetusprogramm “Puhas Tulevik”, “Ringist välja” mudel, SPIN-programm ja Minu valik
KOV 4	SPIN-programm ja Gordoni perekool
KOV 5	MDFT, “Ringist välja” mudel ja “Imelised aastad”
KOV 6	MDFT, ennetusprogramm “Puhas Tulevik” ja SPIN-programm,
KOV 7	Gordoni perekool ja “Imelised aastad”

Allikas: Autori koostatud

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Delis Lauringson,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Alaealiste õigusrikkumiste piirkondlik ennetamine Eestis“, mille juhendaja on Judit Strömpl, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commonsi litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Delis Lauringson

20.05.2024